VILLEM RAIDLA

TEEMANDI OTSIJA

TEEMANDI OTSIJA

VILLEM RAIDLA

TEEMANDI OTSIJA

NOVELL

„TAMULA“ KIRJASTUS, TARTUS

2

Trükikoda Ed. Bergmann, Tartus 1928.

1

Tamula — töösttuksuv talu, seisis uhkelt ülal õhkavaral Immatsalu kõrgustikul.

Kauni kõrgustiku nõlvad laskusid hilju, peaaegu märkamatult madalamaks, kuni muutusid ja levisid ühtlaseks, ühetooniliseks maastikuks, mille ääred piirdusid ja ühtisid läänes õrnasti sinava taevakaarega, lõunas Välla- ja Munamäega, põhjas imeilusa Vaidla mägestikuga, idas võimsalt võrsuva ja tumedate varjude valitseja — ürgmetsaga.

Lõunas, läänes ja põhjas vaheldusid tasandikul vähemad väljad ja vainud, nurgelised nurmed, sopilised sood ja rabad, laudtasased harulised aasad, metsasalud ja soosaared, korralikud ja korratumad talud. Nende vahel looklesid ja ristlesid kitsad vaheteed, mis kõik leidsid

ühenduse ja vallanduse ainsas suuremas läbiminevas Vaidla maantees.

Idas muutus tasandik toredaks heinamaaks, mille levimisele tômbas Vôhandu jôgi kindla piiri.

Kogu seda talustikku hüüti ümbruskunna nime järele Immatsalu külaks. Selle uhkuseks oli jôukas ja tarkusest rikas Tamula talu oma suurte uhkete, punakaskollasest raudkivist raiutud ja peegeltasaseks lihvitud hoontega ja vasktahvlitest katusega, mis isegi keset süsimusta sügisööd oma valgustavast vôimest helkisid ja sädelesid.

Noor, füüsiliselt ja vaimliselt terve ja tugev Tamula talu peremees Randova Heilo, oli talu pärinund oma eelkäijalt, hôbehalkjalt eatunud isalt, môned päevad enne ta varjuilma — manalasse varisemist. Teati rääkida, et ta esivanemad olid talu välju harinud juba sada sugupôlve tagasi, ja pärandanud selle järjekindlasti edasi järgenevale noorpôlvele.

Selles talus polnud sündinud ega üles kasvanud ühtki oras-ega kadakinimest, ega ka mitte mônda muud vôôramaigulist rahvuslast. Küll aga oli siit välja vôrsunud palju tarku, ausaid

ja õilsaid tütreid ja poegi, kes olid asutanud uusi uhkeid talusid ja loonud võimsaid linnu, milles elasid oma soo osavate käsitöölistena ja kuulsate õpetlastena.

Igal pool, kuhu asusid, olid nad ümbruse vallutanud ja ta täitnud oma tõu elava hingega ja võimsa vaimuga, nii et kõikjal kõlas ühine keel ja valitses ühine meel. Selle aastatuhandeid kestnud töö tagajärjel olid langenud suured mandrid ja vesialad nende võimusesse ja käsutusse.

Aga sesse arengusse olid viimased sajandid toonud pöörde ja löönud lõhe, mis oli niipalju kaasa mõjunud, et paljud selle kuulsa Randova suguvõsa harud olid järeljääjateta jäädavalt surnud. Nad olid surmaga ka ühes hauda viinud oma tuleviku põlved. Ka Heilo Randova kuulus nendele õige lähedalle sellega, et ta oli oma vanemate ainus laps.

Kõik Randova kaugemad esipõlve rahvad olid olnud rahulikud, julged, õiglased, kohustustundlikud ja töökad. Ka Heilol ei puudunud ükski neist omadusist, aga lisaks nendele oli liitunud kärsituse ja rahulolemattuse tunne. Kust ja kuidas olid need

vastikud ained tunginud ta rinda, seda ta ei teadnud isegi. Ainult kindel oli see, et nad sääl elasid ja ta hinge lakkamatult rôhusid ja närisid.

Kui need nägematud vaenlased Heilos tegutsesid, siis läks ta ringi kôndima talu tagamaile. Sääl peatus sagedasti ühe kui teise puu vôi pôôsa juures ja vaatles neid, nagu abi otsivalt. Vahest istus mône suure laia tumerohelise krooniga tamme all ja manas endas enese rahustuseks esile vahelduvaid pilte lähemast minevikust:

Talu ülemineku ajal tema kätte oli olnud äärmises korratuses: hooned vanad, lagunend ja ripakil; nurmed umbrohus ja pôllud kehvad; lahjad loomad suutsid vaevalt püsida jalul. Kôik see nurises ja kaebas kibedasti Heilole ja ootas talt abi.

Et abi on vôimalik anda vaid tööga, seepärast oligi ta töötanud teadlikult, vôimsalt ja kangelaslikult, kuni kerkisid ja valmisid maailma kalleimad ja uhkeimad hooned ja ehitused endiste asemelle, kuni väljul kasvasid merena lainetavad ja mühavad pôldviljad, ja aias lokkasid rammusad aedviljad. Viimaks valmis ka

ta imede meisterteos — ilundla[1]), millesse oli mahutatud kogu maakera oma eluilmete ja iseäralsustega.

Ilundlas leidus tasandikke ja kõrgustikke, orge ja künkaid, sirgeid ja kõveraid jalgteid, purtskaeve ja sulisevaid ojakesi, lillepeenraid ja rohuplatse, tiike ja saari ühes tummalt vaikivate sillakestega.

Igatahes oli Tamula täielikum kui talu, isegi täielikum muinasjutulisest jumalate rohtaiast. Ja seda sellepoolest, et siin puudus madu täis kavalust ja valskust; puudus naine nõretav nõrkusest ja petetav pettustest.

Rahu, mida Heilo sel teel oli saavutanud, ei olnud viimaseil ajul enam püsiv. Mida enam möödus päevi, seda rohkem märkas, et vaenlaste arv ja võim tas aina suurenes.

Vahest püsahtas ta ja hüüdis: „kes te olete ja mis tahate minust!“ Aga vastust ei tulnud mingisugust. Kõik vaikis kavalalt ja salapäraselt. Mõnikord kui ta asjata oli oodanud, vastas ta kindlameelsel toonil: „põgenege te kehatumad, nägematud vaenlased, sest sõpra te

1) ilundla — iluaed.

minust ei saa! Küll aga vôite kasvatada minust endile armuheitmatu ja kohutava vaenlase, kes teid hävitab pôhjalikumalt, kui tegin seda Tamula väljul kasvava umbrohuga“.

Sagedasti kerkis Heilos midagi vihahoo sarnast. Silmad nagu otsisid ringi nägematut pôlatavat, musklid pinguldusid, jalad nagu tahtsid tormata järele ja käed olid valmis kinni haarama vaenlase turjast. Ta koguni jooksiski môned sammud ja sirutas korra käedki välja. Samas aga ehmus. Mis siis, kui keegi näeb? Hakkab tingimata kahtlemata ta terves môistuses.

Taga ajada ja püüda kehatumaid ja nägematuid vaenlasi — inimmôtteid! See tundus isegi Heilole olevat hullumeelse katsena. „Oo môtted“, hüüdis Heilo, „imelikud olete tôesti: kord tôstate üles inimest ja inimkunda sügavast barbaarsusest, aga samas heidate ta jälle musta sügavusse ja jätate siis ta rahulikult sinna pimeduse vôimude aheldada.

Kogu ilusa kevadise aja olid vaenulised môtted vaevanud Heilot ega annud talle isegi öösel täielikku rahu. Nüüd südasuve ajal rôhusid nad teda raskemini kui kunagi varem.

Oli kesksuvine ilusaim pühapäev, kui Heilo kôndis äärmiselt sünges ja kärsitumas meeleolus Tamula talus ringi: ei suutnud teda enam miski asi rahustada. Küll katsus ta kauemaks ajaks peatuda ilundlas oleval rahu künkal raudkivist raiutud puhkepingil. Aga ei püsinud ta sääl kuigi kaua. Ta sammus läbi aia, ôistvaid lilli ja teisi aristokraatlikke taimi ôrnasti silmadega kallistades ja neid kätega eemalt paitades. Ta kôndis üle ôue, astus elumajja ja tôusis maja kolmandale korrale, torni taoliselt ehitatud nôndanimetatud eraku tuppa. Selle oli eriti määranud oma tulevsoo liikmete jaoks, kes evivad tarkuse kôrgema vôime, tungida inimkunna môtteilma tarkuse sügavustesse ja kôrgustesse. Sääl toakeses oleks neile seks vaikne ja püha koht. Ta käis raamatukogu kappidest mööda, milles leidusid kôik maailma teaduse osakunnad. Viimaks peatas ta môtteteaduse osakunna ees ja avas selle, vôttis Aquini, Berkeley, Bruno, Campanella, Kanti, Moruse, Vaihingeri ja Seneca teoseid, viis need kirjutuslauale, istus toolile ja hakkas lehitsema üht kui teist neist teoseist. Ta meeli kütkestasid seekord iseäranis Berkeley ja Seneca tööd.

Kuigi neis tegemist oli sügavate ja tôele lähedal seisvate inimeste môtetega, ei suutnud need Heilot siiski mitte rahustada. Ta viis raamatud tagasi oma kohale. Siis silmitses veel idamaa môtteteaduslikke töid. Ei julgenud aga neist ühtki nende sügava pôhitooni pärast puudutada.

Vaikselt sulges ta môttevaranduse kapi ukse. Siis käis toas edastagasi seinamaalide ees, millede sisu enamjaolt oli vôetud raassi muinasminevikust. Nende hulgas vôlus teda maal, millele oli antud nimeks: „Öö surm."

Ses kujutati, kuidas valguse kiired, tulles tundmatust allikast, tungisid vôimsalt ja äärmiselt vallutavalt valitsevasse pimedusse. Juba enne valguse algallika jôudmist silmapiirile oli kohutav pimedus kadunud. Ei pimeduse silmad kannatanud välja valguse silmade sära.

„Ôigus" — hüüdis Heilo, „kunagi pole pimedus julgenud, näidata oma palet valguse palgele."

Ilus, ülev ja sisurikas maal oli môjunud tasse veidi rahustavalt. Ta lahkus môttetoast. Varsti pärast seda kôndis ta juba väljul.

Ta jôudis metsa ääre, kus heitis pilgu ta-

gasi üle merena lainetavate pôldväljade. Siis astus tumedalt, raskelt kohisevasse hämarasse metsa, peatus ja kôneles endamisi: „imelik, imelik oled sa jumalate raamat — loodus! Olgu kas mikro- vôi makroskoobilised, eluta vôi eluga olevused, kôik nad kirjutavad oma ajaloo sünni ja surma, hiilge ja inetuse lehekülgi sinusse, — mitte tindi vôi mône muu värvimulla vedelikuga — vaid otsekohe elu enesega, elu ja tööga."

Sônade juures: „inetuse ja surma leheküljed," tundis Heilo, kuidas mingisugune raske tumedus laskus, nagu vettinud linik ta pääle, kuna pääkohal ôhus saalisid kurblikud eerdused, mis teda hoiatasid neid inetumaid ajaloolisi lehekülgi täis kirjutamast kôlvatuma eluga, mida ükski vôim ei suuda maha kustutada elavast looduse raamatust.

Rôhutud hingel ja raskete tunnetega sammus ta läbi metsa Kalmuti künkale. Peatudes ürgisade üleni sammaldanud kalmistu man, vajus ta sügavaisse môtteisse, vajus kauge mineviku esiisade vaimudega ühendusse kes polnud kirjutanud ei ühtki inetut ajaloolist lehekülge. Siin tundis Heilo selgesti, et inetum

inetusist on sideme purustamine esiisade ja tuleviku põlvede vahel, milleni tahtsid nägematud vaenlased teda vägisi viia.

Olles mõelnud oma rasked mõtted kalmistu ääres, sammus mööda kallakut alla künka jalale, millest mööda lookles Vaidla maantee.

Vaevalt oli ta mõned minutid seisnud maantee kaldal kasvava sarapuupõõsa varjus, kui uhke neljahobuse-tõld hobuste sammu käies ta seisukohale lähenes.

Juba eemalt tundis Heilo kahest tõllas istujast ühe ära kui endise naabertalu peremehe poja Ants Jalaka, kuna ta kõrval istuv naine peenelt värvitud näoga ja ebeldamisest pakatav oli talle täiesti tundmatu.

Kui tõld jõudis Heilo lähedalle, näitas naine Tamula talu poole, mille uhkete ehituste kohal purustatud päikese kiirte vastuhelgid kulla, hõbeda ning teemandi sädelusis mänglesid, ja küsis Jalakalt: „Kes on tolle uhke talu omanik?“

Küüniliselt ja julmalt pistis küsitetu naerma. Alles siis kui lõppes jäme naer, vastas, et see talu kuulub ühele tavalisele rumalale tööhul-

lule — Heilo Randovale. Selle pääle kilkas naine:

„Oh sa jumalukene! kui môtlematu oli see kôrgesti kiidetud jumal, kes lôi ja kasvatas maailma niisuguse tölplase ja tööhullu“. Ta naeris pilkavalt selle pääle ja vaikis.

„Jah“, vastas Jalakas tôsisel näol ja toonil: „ta on nii rumal, et ei oska rahaga elada ega teenida temaga sada protsenti, vaid matab selle môistmatult rumalast pääst talu hoonetesse, kus ei teeni pennigi“. Seepääle pistsid môlemad naerma valju häälega, nii et ümberkaudsed metsasalud aina kilasid ja kaikusid vastu.

Tükk aega seisis Heilo nagu kivistunult, nagu raudkivist raiutud kuju, ega suutnud kuidagi uskuda, et oli näinud nägematut vaenlast päris kehastunud kujus. Ta tegi môned kärmed sammud ja oligi keset maanteed, vaatas leegitsevate silmadega häälte suunas, ei näinud aga muud, kui värskeid kabjajälgi ja tôllaratta vööte tee liivas ja kuulis kaugusse kaduva tôlla tüminat. Kôik see oli sündinud imeruttu, mitte unes, vaid päris ilmsi. Vihahood püüdsid teda vallutada, aga siiski suutis ta enese päästa nende pääletükkivusest.

Nagu vaistlikult sammus Heilo tagasi sarapuupôôsa juure, tômbas tupest pussi ja lôikas jämedamast, täiskôverusi sarapuu tüvest tugeva tüvika. Vaatles seda ja küsis järsku nagu ehmunult: „mis jaoks see?“ imestas ega teadnud midagi vastata sellele. Mingisugune arusaamatu vôim oli teda sundinud seda tegema.

Tüvikat hoides käes sammus Heilo kiiresti tagasi metsa. Tammus sääl eesmärgita ümber, kuni leidis enese olevat keset ilusat Vaidla mägestikku.

Tükk aega veetis ta keset nôiduslikku ja vôluvat mägestiku ilu. Mida järsem oli mäekallas, seda jôulisemalt tormas Heilo mäetippu; samas ruttas ta nagu pôgenik oru pôhja ja puges tihedaimasse pôôsastikku; siis jooksis taas nagu tagaaetuna lagedalle ja vahtis kohkunult ringi. Vahest istus kusagil mäekaldal metslillede keskel ja kuulas mägestiku, puude ja pôôsaste salalaulu; vahest peatus orust läbivoolava ojakese ääres ja kuulas selge ojakese rôômsat sulinat. Kôik oli asjata: isegi mägestik oma lugematute vôluvustega ei suutnud hoida tagasi Heilo valude vôitlustesse vajuvad hinge.

Troosti leidmata lahkus ta mägestikust ja tôttas kiiresti edasi. Peagi jôudis ta Tamula aasale ja viimaks Vôhandu jôe ääre välja.

Siin ääres oli jôe kallas madal ja vesi voolas märkamatult, kuna aga teisel kaldal jooksis pööraselt kiiresti, millejuures ta püstloodis kalda kôrge rinnaku uurdeis metsik-raevakult pöörles ning väänles, nii et vahutorte ja veepiiskmeid lendles kôrgele ôhku ja pildus end vastu paekallast, just nagu oleks ta sääl mône koleda loomaga elu ja surma pääle vôidelnud.

Nüüd tundis Heilo, et ka temas oli midagi, mille üks äär oli rahulik, teine aga mässas ja möllas vihases vôitluses tundmatu olendiga.

Kôik need vaatlused, môtted ja elamused olid ta hinges, rahu sisenduse asemel, aina suurendanud mässavat leeki.

Siingi ei suutnud Heilo püsida kuigi kaua. Ta sammus minema ja jôudis peagi Tervindu allika juure.

See allik asus Tamula talu ilusal aasheinamaal ja oli niisama kuulus kui Tamula talugi. Lähedalt ja kaugelt käisid siia haiged abi otsimas, ja iga hädine, kes jôi vett allikast ja end selle veega pesi, sai täiesti terveks vôi

leidis suurt kergendust. Päris ilma kasusaamata polnud ükski haige veel allikalt lahkunud. Seepärast oligi allik õigusega pälvinud selle suure kuulsuse, mida aitasid ohtrasti tõsta nood imelikud müüdid ja legendid, mis allika minevikku oreoolina ümbritsesid.

Natuke aega vaatas Heilo allika tegevust. Siis laskus selle äärele ja jõi kristallselgest allikast suurte söömudega, maailmu ja nende olmi ja jumalaid jootvat vett, nagu oleks temagi olnud haige ja vajanud abi.

Siis tõusis ja astus allika lähedal oleva urikivi manu, istus sellele, pideldes tüvikut, kusjuures lasi tõllas sõitjate irvituse ja iseäranis Jalaka endise kui ka praeguse elu enese vaimu silme ees kiiresti mööda libiseda:

See inimilgur Jalakas kes roima teel oli isa mulla alla saatnud ja päritud talu siis maha müünud; kes oli võtnud võlakohustuse allkirju ausailt naabertalu peremehilt kui ka teisilt õiglasilt isikuilt ja siis nendega neile hiigla võlad kaela määrinud, nii et nad viimasest varanduse raasukesest ilma jäid; kes oli laenanud suuri ja väikesi summasid ja siis need kõik jätnud maksmata; kes ise ikka oli laenanud teistele

sajakordsete kindlustuste vastu ja tagasi nôudnud taas sajakordselt; kes oli hulga ausaid aga nôrku naisi teinud autumaiks; kes oli tapnud, röövinud varastanud ja vôltsinud — mône sônaga: kes oli kôik teinud, mida kahekümnenda sajandi kultuur agaralt hakkajalt mehelt vôib ja suudab nôuda.

Isegi hüäänil oli rohkem moraali, ôiguse, aususe, kohustuse ja armastavat kaastunnet kui sel inimolendil, kes oli sündinud inimesest ja kasvanud Vana-Euroopa kultuuri ôhkkunnas ja kandis püha ristiusu reeglite järele ristitud kôlavat nime — Ants Jalakas!

Ja kui môni paljaks tehtud ja kerjuseks muudetud kannatajaist oli selle eest Jalakat nimetanud riivatuks, siis oli see vaeseke pidanud selle häbematu musta vale enesest ikka seadusteaduse iluks ainult vanglas maha pesema. Ja seda oli sündinud paljude kannatajatega.

Ja nüüd irvitas see kultuuri ja seaduste poolt sallitud ja austatud vôllanägu ühes ebeleva naisega toorelt, jôhkralt ja ülbelt Heilo veendumuste ja tööde üle.

Nagu nägematult tilkus môru sappi temasse. Kibeduse tundega rutjus ta end kivile ja jäi sinna pooltardumuses istuma.

Vahel tôstis ta pää ja vaatas säälpool jôge järksu tôusvale kaldale, kus algas iidne ürgmets, mille sisimasse tungimast meeleldi hoidus iga pelgur. Häämeelega oleks Heilo viibinud selle metsa sisimas. Aga ei. Ta surus selle soovi maha ja jäi endiselt kivile.

Kui oli nii tükiaega rammetumalt lamanud, kuulis ta nagu läbi une oma nime hellasti hüüateldevat:

„Heilo, Heilo! Kas sa ei kuule, Heilo!"

Tulid kaks kätt, teineteiselt poolt kaela, üle ta ôla ja tômbasid ta pää enese poole. Kôlas ehmunud valukilahtus. Hüüdja ja ehmuja, Heilo pruut Elina, oli näinud ta kivistunud ning pisaraist märga nägu.

„Miks nutad sa, mu ülevaim ja jumaldatavaim tulevane truu igavene kallim elutee ehe, mu kaasrändur meie tuleviku teel." Nii küsis Elina ja palmis oma käed Heilo kaela ümber ja katsus ta pisaraid kuivatada suudlustega ning sel teel teda mure rutjumisist vabastada.

Heilo sattus veidi segadusse. Ta kohmetas sellepärast, et inimene, keda ta pühalikult ja igavesti kasvava austuse ja armastusega jumaldas, oli teda tabanud mingi nôrkuse häbistavais paelus.

Küll katsus Heilo teha rôômust ja ônnest pakatavat nägu, ent see ei läinud tal korda.

Räägi, kônele, jutusta oma muredest, mis langenud su pääle“, hüüdis Elina. „Aitan, aitan' sind,. lisas ta ja palmis käed Heilo kaela ümber veelgi kôvemini.

Heilo nägu muutus valulisemaks ja pilvisemaks. Siis hakkas ta ôrnasti ja pikka Elina käsi vabastama oma kaela ümbert. Kui ta oli end irrutanud tast, laskus tüvikas käes kivilt, vaarus Elinalt môni samm eemale ja hüüdis: „Elina, Elina mu môrsja! päästa oma armsaim, keda nägematud julmad vaenlased tahavad hävitada!“ Ta vaikis ja jäi neiu otsa vaatama üksisilmi ja abiotsivalt.

Elina astus Heilo juure, vaatas talle läbipuurivalt otsa ja küsis tôsisel naiselik-pehmel häälel: „kes on need vôitmatud vaenlased, kellest minu kôikevôitev Heilo Randova jagu ei saa!“

Nagu salvatuna ajas Heilo enese sirgeks, tôstis kaasatoodud sarapuutüvika ôhku ja virutas selle vägeva jôuga ôhku, nii et kostis kôrvu kôle vuhin. Selle järele kuuldus tume mürtsakas, ja nad nägid, et paarkümmend sammu eemal lihavalt ja kaharalt kasvav karu-

ohaka pôôsas oli maapinnalt kadunud ja rebestatud sadadeks tükkideks.

Seda nähes kohkus Heilo ise teadmata millest. Ta tundis selgesti ka ende hinge sisimas mingit purustust. Oli sündinud mingi otsustav pööre. Kelle kahjuks vôi kasuks, selle pidi ta jätma tuleviku môista. Tundis ainult tumedalt, et see polnud ainult ta enda sisim, vaid ka tuleva inimkunna suure pöörde väikene osakene.

Seni oli Heilo olnud vastuvôtlik, soodustav ja hoidlik kôigele sellele, mida inimmôistus oli suutnud ôilsat, jumalikkust, ausust, ôigust ja armust luua. Kuid kôigi ôeluste, närususte, ülekohtu, autuste ja ôiglusettuste vastu oli ta olnud passiivne — kôike seda oli hüljanud, kuni paisusid nii tugevaiks, et tulid oma toorusi väevôimuga talle pääle sundima, kaela suruma. Nüüd oli ta saanud aktiivseks môlemas suunas: esimese suhtes: aktiivselt neid kôiki evima ja kaitsma; teises suhtes: aktiivselt kôiki neid hävitama. Olles kindel et tuleviku pôlved sellest kahel liinil aktiivsest vôitlusest mööda ei pääse, kui tahavad elu paremusi, mitte kusagil teises maailmas, vaid otse eneste sees, ümber ja keskel näha.

Kôik see aeg oli Elina jälginud oma peigmehe tegevust ega suutnud aru saada, kas oli ta natuke napakas, segane vôi täitsa haige.

Samas astus Heilo oma môrsja manu ja ütles: „Sa oled vaba. Ma nagu ei suudaks kôiki oma vaenlasi vôita."

Elina, kes tundis oma kallima kindlat iseloomu, kahvatas. Samas aga kogus end ja küsis teistkordselt: „kes on need vaenlased?"

Heilo seisis tummana ja rusutuna. Vabastas aga end sest raksest vaikusest peagi. Pööris palge Elinalt kôrvale ja hüüdis valusalt ja purunevalt kôlaval häälel, kusjuures iga sôna kiskus tükikese väärtuslikku tast endast kaasa:

„Naida ja naisega lahutamata kasvava armastuse, üleva ilu ja ôrnusega elada ja saada laste isaks — see olla hullumeelne tegu! Tööd teha, ehitada ja kôike korda säädа — see olla hullumeelne tegu! Olla ôiglane, aus ja kohusetundelik — ka see olla hullumeelne tegu! Aidata ausaid ja ôiglasi inimesi ôiglasele elujärele — seegi olla hullumeelne tegu!

Elina, sa näed, kuuled ja môistad, et üks meist, kas maailm vôi mina Heilo Randova — on hull. Ainult ühest saan ma ôieti aru —

see on: et maailm ei mahu minusse ja mina nii nôrk ja väeti inimene ei mahu enam siia suurte uute halbade môtetega täidetud maailma.“

Nagu vôidetuna, jôuetuna ja häbistatuna astus Heilo minema. Samas aga sulges Elina enesega ta tee ja küsis: „kuhu sa tahad minna, kas tahad mind maha jätta? Sina, kes oled lubanud ja vandunud pühalikult teispoole igavikku küündiva truudusvande! Nüüd aga — nüüd tahad sa murda puruks kôik, sôkkuda jalge alla kôik! Kas oled sa endine muutmatu vôi juba môni mingi uus uuemaailma muutlik tuulelipp — sa Heilo Randova!“

Nüüd astus Heilo Elina manu, kumardas sügavasti ta ees, vôttis oma pihku ta käe, viis ta allika juure ja rääkis:

„Kui olin alles laps, käisin tihti vanaisaga siin Tervindu allikal. Mängisin sagedasti siin pôôsaste vahel ja puude all. Vahest jooksin aasal ja korjasin kuldkollaseid kullerkuppe. Puhu peitis end vanaisa, puhu peitsin end ise siia suure paksu emalepa pôôsasse. Vahest tôin vanaisale allikast joogivett. Kord kui läksin taas talle vett tooma, nägin sääl imelikku maailma, mida ma kunagi varem polnud näi-

nud. Haruldaselt õrn — sinine selge taevavõlv, mil ujus üksikuid pilvrünkaid, nagu määratusuured õied, kuna kesk seda võlvi säras suur selge täht, mis allika väheliikvas vees õrnalt värises ja hõbeselgelt sädeles. See imeilus uuemaailma täht kütkestas mu meeled ja mõistuse. Viimaks märkasin, et ta seisis ja sädeles liikukumatult otse allika põhjas. Ajasin siis käe ettevaatlikult õige tasa vette, kahmasin ja pigistasin sädeleva tähe pihku. Aga suur oli mu imestus ja pettumus, kui kütkestava tähe asemel leidsin peost tükikese vastikut musta pori ühes kollase ränikivi killuga. Siis nägin, et allikas oli muutunud mudaseks ja salapärane maailm oma ilusa tähega oli kadunud. Kohkusin, hirmusin ja pistsin nutma. Jooksin siis ruttu üllatavast nähtusest ja sündmusest jutustama vanaisale. Jajah — vastas vanaisa aeglaselt ja nagu uskumatult pääd raputades ja tõsisügavasti järele mõeldes, mille juures ta silmad õnnelikus rõõmus särasid nagu sinised kalliskivid kaljuseinas:

„Sa mu õnnelik pojapoeg! sa nägid elavat teemanti, seda teemanti, mis täidab kõik selle inimese targad, ausad ja õiglased soovid, kes

teda, seda kalliskivi omab. Aga niipea kui teemandi omanik nôuab temalt halva, autu ja ülekohtuse soovi täitmist, siis jäävat nôudja kohe pimedaks ja teemant pôgenevat ära. Ja see inimene pidavat surema pimeduse — selle maailma hirmsaimasse surma."

Vanaisa peatas, jatkas aga kohe:

„Kôigi rahvaste pojadtütred, kuningad ja printsid, targad ja rumalad on otsinud seda teemanti, on tahtnud teda näha ja omandada. Aga ühelegi pole see tänini korda läinud."

Ta peatas, môtiskeles ja lisas siis nagu seletuseks:

„Kui oled sirgunud suureks ja vartunud vôimsaks meheks; kui on virgunud su hing ja raputanud maha enese silmilt nooruse nôrkuse, ja suudad näha täisisilmi maailma ja teha vahet hää ja paha vahel; kui näed ligidal ja kaugel pimeduse vôidupeo orgiaid metsikult mässamas, ja kuuled nutu, leina ja ônnetuse hääli, vaeva ja valude kisa; ja tunned, et oled kôige selle vastu jôuetu ja ônnetu siis mu lapselaps, tungi sinna tundmatusse maailma, ja katsu üles leida see elav teemant, keda sa täna allikas nägid. Ta sära sees surevad maailma igasugu

metsikused, ja haige inimvaim saab terveks ja lööb uuesti särama jumalate ja inimeste olemise iluks."

„Nii kôlas mu vanaisa viimne poolmüüdiline, poolennustuslik allika muinasjutt, millest ma alles siis aru sain, kui see ennustus oli mu ümber tôestunud ja praegugi tôestub.

Nüüd tunnen, et olen jôuetu ja ônnetu. Nüüd tahan, ei, nüüd pean minema sinna teemantide maailma, sest muidu vaenlased hävitavad mind. Aga ma pole kindel, kas jôuan kunagi sinna. Vôib olla purunen ja hukkun teel nii vôi teisiti enne eesmärgi saavutust. Vôib-olla jôuan sihile alles siis, kui olen igakulune ja lumivalge, kes kôik kannavad üht ja sama nime — „vana".

Aga ses juhtumis kui tôesti hukkun vôi iialgi sihti ei saavuta, siis Elina, pead murdma, vôi lihtsalt murrad selle aastatuhandete kuulsa naiste nôrkuse tôttu, mulle antud kaljuse vande ja pühaliku tôotuse. Ühes sellega ka oma praeguse uhke, sirge ja tôelise naisselgroo — ja veelgi ilusama, ôrnema ja ülevama — naisehinge, mida vôib-olla isegi jumalate rohi ega tuleviku aegkunnad ei suuda enam terveks teha.

Ei, ei, Elina — seda ei ole sina ega ka mina pälvinud, ära teeninud!

Nüüd ehk mõistad mind Elina."

Heilo vaikis.

Ka Elina vaikis ja vaatas üksisilmi Heilole. Ta ei suutnud ikkagi veel õieti aru saada oma armsama tegu- ja mõtlemisviisist.

„Aga" hüüdis ta viimaks: „mis tähendab vanus, surm, nõrkus? Millega sa õigustad oma vande murdmist? Kas pole need lõpuks siiski ainult otsitud põhjused, tõelise varjamiseks. Eks ole igas inimelu ajajärgus omad nõrkused ja tugevused, omad jõledused ja iludused, kuna ainult viimses vanaduse ajajärgus võib inimeses midagi tundmatut areneda oma täiuse tipuni

Ka sõna surm, selles pole veel kaugeltki kõik selge, nagu sõnas elugi. Nagu noores algavas elus on surm oma täies ulatuses olemas, samuti on ka surmas midagi tundmatut oma täies ulatuses peidus. Eluga sündides pole kõik elu, ja surres pole ka kõik surma jaoks. Neist mõlemaist läheb midagi võimsamat mööda ja edasi.

Mis aga sesse kuulsasse naiste nõrkusse puutub, siis on naised kahju küll seda oma eluga

tôestanud, aga ma ütlen, et naised, tuleviku auks, oma eluga ka selle nôrkuse tühjaks teevad. Ja see oli sulle juba algul selge, et ma nende viimaste naiste hulka kuulun."

„Ei, ei! Elina — ära tungi môttemaailma sügavustesse, sest mida sügavamale sa sinna laskud, seda ôilsamaks ja ühtlasi ônnetumaks sa muutud" — vastas Heilo.

„Kuule Heilo, vasta veel ühele mu küsimusele: mis sa teeksid, kui jôuaksid varem tagasi kui iganes arvad ja leiaksid mind teisemehe naisena?"

Aeglaselt, pehmelt ja ôrnalt tôstis Heilo oma teemandilise vaate ja juhtis selle Elina silmisse. Siis veidise vaikimise järele ütles ta: „rändan niikaua üksikuna, kuni tuleb see, surmas peidus oleva tundmatu maailma vôim ja viib mind vägivaldselt enesega kaasa."

„See tähendab, sa ei murra ega muuda minule antud tôotust ka siis mitte".

„Ei, ka siis mitte", vastas Heilo.

Tüki aega vaikisid môlemad, just nagu oleksid teineteise eest pidanud pühalikku palvet — mida see ka tôelikult oligi. Siis lôid nad môlemad käed laiali ja järgmisel hetkel sülesid, kaelus-

tasid, kallistasid ja suudlesid teineteist, tormitsevate rôômu pisarate saates, kuna ôhtule rändav päike mähkis neid môlemaid oma säravasse, kuninglikku purpurmantlisse.

Peagi lahkusid nad: Heilo sammus Tamula ja Elina Heinaste talu poole.

Kui Heilo oli kôik talus järele vaadanud, jäi ta keset ôue seisma ja vaatas hämarduvva ôhtutaevasse, milles veripunased pilverünkad andsid tunnistust vast silmapiiri taha vajunud päikesest. Ka Heilos oli endine armas rahulikkus loojanenud. Ka temas oli algamas mingisugune öö. Mida rohkem ta sesse vajus, seda enam kadus tôeline maailm, seda rohkem kerkis tas esile mingisugune tundmatu maa, mille ees ta tundis mingit salapärast hirmu.

Siis nagu mingist arusaamatust tugevasti puudutatud jooksis ta üles eraku tuppa ja riivitas ukse. Kogu öö käis ta toas kärsitult edastagasi. Miski ei suutnud teda enam peatada ega siduda. Alles siis kui hommiku koit taeva serval mängles, jäi ta natuke rahulikumas, mida kasutas uni ja viis ta velvide riiki.

Kui Heilo ärkas ja tôusis sängist, oli ilm

hallis, sünges ja paksus pilves. Kuid kell seinal näitas üheksandat tundi.

Vaevalt jôudis ta ôue, kui väratist astus sisse Kelbaste Kaarel Kôrendu. See oli aasta tagasi Kelbaste taluomanikuna vaesunud. Nüüd elas ta samas talus veerpoolikuna, kuna ta muis taludes käis tööd otsimas ja tarbeasju nurumas, mida lahked naabrid, kui see oli vähegi vôimalik, andsidki.

Alati oli ta hôisanud, et kui Tamula talu, kas vôi mône aastagi ta käes oleks, siis seisaksid sääl kuldseintega ja pilvisse küündivate tornidega hooned, ja viljad väljul kasvaksid nii vägevasti, et isegi südasuvel talu neist välja ei paistaks. Pääleselle oli ta Ants Jalaka lähisugulane. Kuna aga kogu Jalaka sugukund kuulus kergatslikkude inimeste hulka, seega oli Heilol nüüd paras juhus vôimaldada Körendule oma sugukunna kehken pükslikkust vääriliselt kroonida.

Heilo käsutas kôik Tamula talu teenijad ühes Karel Kôrenduga saali, kus teatas, et annab kogu Tamula talu ühes elu ja eluta inventaariga Kaarel Kôrendule seitsmeks aastaks rendile, kusjuures peab Kôrendu maksma

ainult seaduslikud riigi — ja kogukunna talumaksud. Peab pidama talu korras. Ja seitsme aasta pärast talu samuti kôigega tagasi andma. Talu annab ta praegusel hetkel kohe Kôrendule kätte.

Enne kui kohkunud ja imestunud koosolijad suutsid sündinud asjas veenduda, pööris Heilo ümber ilma midagi veel ütlemata ja tormas nagu nägematust vôimust kistuna saalist välja, ôuest välja, suure maailma, jälgima ja otsima seda uut, tundmatut imeilusate, kôikvôimsate elavate teemantide maad.

Kiiresti jooksis ta üle oma väljade, mööda looklevat vaheteed, mööda naabertaludest, kuni jôudis välja kuulsale Vaidla maanteele.

Tüki maad oli ta maanteed mööda sammunud, kui teda tabas tugev häbitunne oma teekunna pärast. Sellele seltsis lisaks veel hirm kohata mônda tuttavat. Häbelikult lôi ta silmad maha isegi talle tundmatute vastutulijate ees.

Ta sammus päris hajameelsena edasi.

Kuuldes eemalt tugevat sôidumürinat, pööris ta järsku teelt kôrvale ja sammus otse paksimasse Irbi rappa, mis algas teeäärest ja lôppes mitme kilomeetri kaugusel tummalt paistva ürgmetsa rinnal.

Jõudes kesk mädasood asuva Suletjärve ääre, silmas ta järvel pardiperekunda. Suure häämeelega vaatles ta seda armastust ja usinust, millega hoolitses emapart oma poegade eest. See ilus, loomulik pilt kutsus Heilos õrna hardustunde esile. Järsku murdus midagi praksatades ta jala all, millest ehmus part ja hakkas häälitsema. Teisel hetkel olid pojad kõik kadunud, nagu lutsukivid vee alla.

Edasi minnes vajus ja hõljus soopind ta all nagu nõrkadel madratsivedrudel. Seisatada oli võimatu, sest soo kamar vajus peatamatult. Kiiresti tõttas Heilo edasi ja jõudis peagi soos asuvalle väikesele künkakesele, mil kasvasid toredad kadakapõõsad, kuna lõunapoolsel lagedal künka ninal kasvas tihe lipshein, millele Heilo laskus nagu väsimust puhkama.

Imelik salapärane soovaikus uinutas ta väheks ajaks nagu mingi lahtisilmi unne. Mitmesugused võõrad elupildid ja sündmused möödusid ta vaimusilme eest ja kiskusid teda enesega kaasa, ikka sinna, kus polnud ta iialgi olnud.

Järsk, äge käbliku abipaluv häälitsus äratas ta sellest soovaikuse võlvusest. Väikene linnukene lendles suure rutuga edastagasi, Heilo

manu ja jälle eemale. Heilo tôusis viimaks ja järgnes linnukesele, kes jäi künka teisel äärel kasvava kadaka latva peatama, häälitsedes valuliselt, nii et isegi ta jälgijat valdas haledustunne.

Samas aga nägi Heilo jäledustundega, kuidas madu pôôsa ääre all kugistas parajasti väikest linnupoega kôrist alla. „Ahaa, sa igivana kurikuulus kelm“ — ümises Heilo iseeneses: „ikka oled sa sääl vägev vôimumees, kus valitsemas jôuetus ja nôrkus. Küllalt oled sa inimeste kandu salvanud, nüüd rôhub ühe kand su pääluu puruks.“ Ta astus saapa kontsaga mao pää pääle luu rudisedes. Sôtkus ka viskleva mao keha puruks ja viskas selle sohu.

Hiilimisi vaatas ta pesasse, millest talle kaks järele jäänud linnupoega oma avatud nokki vastu küünitasid. Heilo abi oli nad päästnud surma suust.

Rahuldatuna sammus Heilo tagasi oma endisele kohale.

Kaua aega seisis ja môtiskeles ta ega suutnud kuidagi vahet teha endise ja praeguse Heilo vahel.

Endine Heilo oli hävitanud eneses igasugu-

sed, isegi kõige pisemad pahed. Ta nägi kõikjal looduses iludusi ja häädusi. Voorustega oli ta täitnud oma hinge ja kogu ümbruse. Seda kõike võis mahutada ühte lausesse: „Oo maailm, kui ilus oled sa ühes oma suurteose — inimesega!“

Nüüdne Heilo seisis kesk tohutut soolagamikku oleval tibatillukesel soosaarel ja sõtkus madupäid puruks. Mitte ainult ta ei näinud enese ümber suurt mädasood, vaid ta tundis ka, et tema enese hingeilma oli tekkinud midagi sellesarnast. Selle keskel viibis ja vaevles ta hing.

„Ah, sa pädagoogide pädagoog — elu, kui närviline, tujukas, toores ja häbematu võid sa olla! Vahest lood ja kasvatad inimese hingesse maailma toredaima paradiisiaia ja täidad selle kõiksugu taevaliste ja maapäälsete hääduse, iluduse ja õrnuse lilledega ega unusta ka nende hulka salakavalalt, nagu kõige oma töö pilkeks, peitmast mürgist nõrguvat madu. Samas aga hävitad selle Eedeni ja lood ta asemele hiigla rabasoo ja täidad ta kõiksugu mustade põrgumülgastega ja istutad nende vahele, taas nagu oma töö ilustuseks, siia-sinna mõned kasvamisjõuetud kõrge kiltmaa igatsuse lilled.

Elu, elu! Ka sina vajad enese kasvatamiseks, enesest veel täielikkumat pädagoogi" — hüüdis Heilo poolkaebavalt ja vaikis siis.

Aga seegi vaikus osutus petlikuks, sest ta kuulis päris selgesti tasast irvitamist Tamula talust. Ja õigusega võisid Heilo vaenlased südamest irvitada, sest olid nad ju oma asja paremini ja osavamini ajanud kui omaaegne Pilatus.

„Las irvitada, sest elame ju ajajärgul, kus kõik ebatargad, kelmid ja paragrahvidest varjatud vargad julmuhkelt irvitavad kõige selle üle, mis sügavasti mõtlejale inimesele kallis ja õilis" — rääkis Heilo iseeneses ja sammus künkalt uuesti sohu.

Kauaaega tammus Heilo sääl, sest pidi ta ju mülkaist kaugelt ringi käima, enne kui jõudis kuivamaa ääre.

Maantee oli siit õige kaugel, kuna päike parajasti läks looja. Heilo otsustas siin lähedal olevas heinaküünis ööbida. Sinna ta sammus.

Avasilmi lamas ta magusasti hõngavail heinul ja ootas une tulekut. See aga ei tulnudki.

Koitis juba, kui ta üksikust öömajast lah-

kus ja teele sammus. Hommikune rohi sädeles ja kiirgas lugematuis kastetilgus, mis ta astudes pudenesid jalge alla ja jätsid ta selja taha tumeda rôône keset hôbetilkade merd.

Jôudes tagasi maanteele, seadis ta sammud linna suunas ja läks rutates.

Iseäralikuks muutus see matk: vahest peatas Heilo järsku ja kohkus, teadmata millest. Siis jooksis nagu pôgur. Samas astus taas aeglaselt, vastumeelselt ja vaatas tihti vägisi nagu Loti naine tagasi. Siis jälle oli tal aega otse piiritult käes. Vahest ei saanud ta üldse arugi, kas seisab vôi käib.

Kaua oli ta täiesti môttetumalt sammunud, kui järsku hakkasid linna tornid ja majad paistma. Ta oli linnast umbes paari kilomeetri maa kaugusel, kui mingisugune paha aimdus tad läbistas. Ta ehmus ja peatas. Siis astus maantee kraavi kaldale, istus sinna ja jäi vaatlema maantee kineetilist liikumist vôi elu: vanad ja noored, rikkad ja vaesed, terved ja vigased, toredad tôllad ja autod, ilusad ja terved, inetud ja lagunenud, hobusejôul veetavad sôidukid ja kärud, liikusid ja vurasid linna ja linnast välja: kôik ruttasid, üks ühele, teine teisele poole.

Korraga lähenes Heilole linna poolt tulev suur voor. Kôigil rasked koormad pääl ja nagu pilkeks äärmiselt kôhnad ja jôuetud hobused ees, mida saatsid samuti läbi ja läbi orjunud ja rontsunud mehed. Teiselt poolt kihutas kappjade plaginal linna poole tore neljahobusetôld, rasvunud kehaga, suure kôhuga tsilindris härraga.

Jôuetud voorihobused ei suutnud nii kiiresti kôrvale pöörata ja tôllale teed anda, nagu seda nähtavasti kôrgesti kultuuriseeritud härra soovis. Nagu tiiger hüppas ta tôllast välja, tômbas kutsarilt piitsa ja siis sadasid hoobid meeletult hobustele ja meestele: paljud koormad läksid ühes hobustega kraavi kummuli, mônedel purunesid aisad ja isegi vankrid, môned hoope saanud mehed nutsid, teised palusid kôrgesti sündinud aulikku härrat ja püüdsid kôigest jôust anda teed, mis eelseisvate hobuste tôttu neil ei läinud korda. Hoobid aga sadasid endiselt edasi metsikult ja toorelt. „See on alles loom“ — môtles Heilo ja astus vihast vahutava härra juure, vôttis tal kraest kinni, tômbas piitsa käest ja järgmisel hetkel sadasid vägevad piitsahoobid härrale eneselle, nii et

ôudsed röögatused kajasid ôhus. Viskas siis härra tôlda ja andis ka kutsarile mône tulise. Nüüd sündis ime: kutsar pööras hobused keskteelt natuke kôrvale ja pääsis väga ilusasti kogu voorist mööda.

Vaevalt oli tôld möödunud voorist, kui hobuseid sunniti tuhatnelja sôidule, kuna härra pildus kavalaid pilke selja taha.

Heilo läks ja istus endisele kohale, ega suutnud aru saada, kas oli ta vanglast vabanenud roimariga vôi pôrgust pôgenenud kuradiga vôi päris eht kodanikuga maadelnud ja teda ôigusetunde nimel raskesti karistanud. Samas astus üks voorimeestest ta juure ja ütles: „pôgene siit! See härra on suur vôimumees. Niipea kui ta linna jôuab, saadab ta sulle terve salga sandarme kaela ja siis vanglast sa ei pääse.“

Kähku tôusis Heilo, sammus tüki maad kiiresti edasi, pööris siis, nagu pôgur kunagi, maanteelt kôrvalisele teele ja jôudis varstigi linna ääre. Peatas ja heitis pilgu tagasi maanteele, ja nägi, kuidas salkkund ratsapolitseinikka kihutasid suure rutuga möödunud sündmuse koha poole. Heilo vôpatas ja tahtis nagu tar-

duda jubedusetundest. Kogus aga kohe taas oma viimase jôu ja julguse ja ruttas otse täisisamme Tartu linna.

2

Elina isa talu Heinaste kuulus viimsete Immatsalu küla äärtalude hulka. Ta seisis vastu Timmo küla piiri, kaks kilomeetrit Tamulast lõunapool, väga ilusas Vôhandu jôekäärus, kus kasvasid igulised saared, pärnad, kased ja jalakad. Talu uppus nende rohelisse.

Ka siin olid varemini mitmed ostjad-omanikud vaheldunud, neil pôhjusil talu oli sattunud korratumasse olekusse, kuni see läks ostuteel praeguse omaniku, Viljandimaalt tulnud mehe Daaniel Lehosalu kätte.

Vana Daaniel, nagu rahvas teda hüüdis, oli aus, ôiglane usin ja kôigi poolt lugupeetud tubli pôllumees. Sellest, siis tuligi, et mône aja pärast endine lagunenud Heinaste talu oli jälle muutnud kôigiti korralikuks, nägusaks ja jôukaks.

Mitte üksi Daaniel oma tubli ja auväärika teisepoolega, armastatava Asoga, vaid ka nende lapsed olid kôik korralikud, töökad ja ausad.

Nad olid kôrgema algkooli lôpetanud, nende hulgas Elina koguni keskkooli.

Olid ju Tamula ja Heinaste ainsad talud kogu ümbruskunnas, kus loeti ajalehti, ajakirju, ilukirjandust ning harrastati muusikat ja laulu.

Nagu neil kahel talul olid muist lahkuminevad suhted, samuti olid need suhted ka rahval kummagi talu kohta.

Kui hakati minema Tamulasse, siis aeti habe ja kammiti juuksed siledaks, tômmati paremad riided ülle, puhastati saapad läikima, sest Tamulas oli iga asi aukartust sisendav — sellega muidugi liig kauge ja kôrge. Sääl ümber valitses alaliselt püha pidulikkus, millest vôidi vôtta osa ainult pühalikult ja pidulikult.

Aga koguni teisiti oli Heinastes: sääl oli kôik palju lihtsam, seetôttu hästi lähem ja kodusem. Pääleselle olid Daanieli pojad ja tütred ümbruse neiude ja noormeeste poolt ihaldatud, millepärast käis palju inimesi, noori kui vanu Heinastes. Sinna valgusid kokku igasugu sônumid kôigist uudisseiklusist, mis kusagil külas oli sündinud. Iseäranis seisid kôigi südameile lähedal teated noorte inimeste meheleminekust ja naisevôtmisest. Siin püüti tungida ikka

üksikasjade peenustesse, kuna teiste uudistega lepiti aina kui niisugustega.

Polnud siis ka ime, kui teade Tamula Heilo arusaamatuseni omapärasest talu rendileandmisest, ta kiiresti põgenemisest ja Elina mahajätmisest oli nagu torm suure hooga levinud läbi kogu küla ja tunginud isegi igasse naaberkülasse. Kõik neelsid seda uudist ahnelt nagu janunejad vett.

Noored ja vanad arutasid seda sündmust elavalt ega suutnud kuidagi selle nähtuse põhjusi mõista. Aga mida rohkem arutati ja sõeluti, seda enam kalduti arvamisele, et Tamula Heilo mõistusega pole kõik korras.

Olgugi, et keegi ei julgenud otsekoheselt väljendada oma tõsist mõtet, oli igaüks ses siiski omas südames enam-vähem kindel: Tamula Heilo on hull!

Kui sündmusest oli mõni aasta möödunud ja põgurist Heilost ei olnud keegi midagi kuulnud, ega teadnud isegi ta pruut Elina tast midagi, siis jäädigi ta suhtes päris rahulikult hullumismõiste juure.

Vaevalt oli Tamula sündmus vaibunud, kui hakkasid uued üllatused tabama Immatsalu küla elanikke.

Heinaste Elinal oli käinud kosjas väga palju tähtsaid mehi. Ta oli nad kôik pettunuina tagasi saatnud. See alaline kosilastele korviandmine kutsus Elina vanemais ja ôdedes-vendades esile imestuse, mis arenes aegamööda mingisuguseks vaenuks ja lôpuks veel koguni pôlguseks.

Aga sama imestus ja pôlgus arenes ta suhtes ka kogu Immatsalu küla elanikes. Elina kuulis igalt poolt enese pihta sadavat pilget ja naeru, mis môjus nagu rahe ôrnasti ôitsvale lillele.

Elina püüdis kôike seda laimu rahulikult kannatada sellega, et töötas igasuguseis töis nii suure innu ja usinusega, et tehtav töö ta käte vahel kadus nagu aur ôhus. Ainult tööst töhe söös-tamises halvas ta oma hinges kôik laimu- ja okassônade mürgi môju, mida ümbruse inimesed nagu oma ülima tarkuseavaldusena pildusid ta pihta.

Aga seegi hoogus töötamine ei jäänud inimeste poolt tähele panemata ja hindamata. Uues suunas hakkasid igasugused kiusujutud Elina kohta liikuma. Ühed rääkisid ta rikkiläinud môistusest, teistel oli sônaga „hull“ kôik sele-

tatud. Mõned koguni kõnelesid, et ta otsivat töös enesele surma.

Kõigi nende jutude allikaks oli Elina muist inimesist lahkuminev käitumine. See, mida pidas ta õigeks, oli teistele suisa kõver.

Kunagi varemine ei olnud Elina valusamini tunda saanud inimeste väiklusi, närususi ja nende mõistuse vaesust kui nüüd. Ta oli nagu kont, mida näriti ja ulatati edasi teistele puremiseks. Ja sel ei näinud lõppu tulevatki. Kahanemise asemel see aina kasvas.

„Imelikud on inimesed küll," mõtles Elina. „Kord tegutsevad nad jumaliku mõistuse ja inimliku aru järele, ja võitlevad inimviletsuste vastu, nagu lõvid vaenlaste vastu. — Ja siis on nad tõesti kõigi üle võimsalt valitsejad inimesed. Samas aga aheldavad oma mõistuse ja aru eneses ja muudavad endid jumalate, kuningate ja igasugu teiste valitsejate alandlikeks orjeks ega liiguta inimviletsuste hävitamiseks sõrmegi, vaid istuvad sajandeid oma rõhujatega koos kirikus, paludes ja mangudes ülemilt elu hüvesid, nagu kerjus soosingut, ja laulavad oma orjastajatega koos, nagu kõige selle palumise pilkeks: "pea kinni, mis sul on.. . !""

„Aga olgu!“ hüüdis ta! „Kui te ei jäta mind rahule, siis loobun teist.“ Ta töötas edasi ega pööranud inimeste rumalusile enam mingit tähelepanu.

Aga ühel päeval sündis midagi, mis kogu Immatsalu küla eriti elevile ajas.

Oli hilissügine, udune ja sompus keskpühapäev, kui tore auto veeris Heinaste majatreppi. Auto uks avanes ja välja astus Ants Jalakas, pikas karvkasukas, mütsis ja lakksaapais.

Heinaste vanad hôôrusid silmi ega suutnud kuidagi uskuda, et nende ôues aeisis endine naabertalu Ants, keda ei ainult Immatsalu külas, vaid isegi linnas tunti äärmiselt rôveda isikuna. Oli ta ju kôik vôimalikud kui ka vôimatumad kuritööd raha saamiseks nii läbi teinud, et seadusel muud üle ei jäänud kui kôrvad pää alla panna, rahulikult puhata ja oodata, kuni môni roimarite prints vôi printsess ta pääle juhuslikult komistades ta äratab. Sellest kokkurampsitud rahast oli ta mône suured summad aeg-ajalt, mitte isamaale, vaid isamaa valitsejaile ohverdanud, mille eest oli talle vastutasuks annetatud hulk igasugu monopoliôi-

gusi, ja lôpuks teda nende patriootiliste tenete eest ülendatud „ekstsellentsiks." Varstigi oli vanadel selge, et endine Ants Jalakas ja praegune ekstsellents oli üks ja sama isik.

Ja nüüd viibis see vägev rikas ja kardetud vôimukandja Heinaste ôues, keda harilikud surelikud vihkasid ja härrad valitsejad vaimustatult jumaldasid.

Kohe ruttas Daaniel vôôrale vastu, viis ta tuppa ja pakkus talle istet, mida Jalakas kôrgilt kôrgele vahtides vastu vôttis.

Ilma pikema sissejuhatuseta, andis ta môista oma külastamise kôrge eesmärgi — Elina kosimise.

Kiiresti kadus Elina oma tuppa ja jäi asjasse süvenenult järele môtlema. Ta otsustas kosilasele anda ôige krôbeda vastuse.

Küll käis isa ja ema kordamisi teda kutsumas vôôra juure. Kôik oli asjata. Elina ei ilmunud. Siis seletas isa, et tütar olevat häbelik ja natuke kangekaelne. Ta juhatas Jalaka suurest toast läbi väikesesse tuppa, kus Elina näputöölaua juures istus ja hoolega lilli ômbles laudlinasse.

Rafineeritud julguse ja jôhkrusega astus Jalakas Elina juure, teretas ôpitud ja harjutatud

viisakusega, millele järgnes tühjest, kômisevaist fraasidest kokkukraabitud jutt, mis pidi ühe hoobiga looma rôômsa meeleolu. Juttu oskas Jalakas väga osavasti ja peenelt juhtida, nii et Elinal juba otsekohesest allikast teadaolev teistkordselt teatavaks sai.

Elina ei oodanud kaua vastuse andmisega. Ta vaatles veidi seda seespidi kôdunenud inimkogu, kes oli riietatud kalleimaisse riideisse, mis salvitud Idamaa peenimate lôhnaôlidega, ja küsis kindlal häälel: „mispärast ei ole härra Jalakas senini veel nainud?"

„Ainult taevalikult tark naine vôib nii ülevalt küsida" — vastas Jalakas ja jatkas: „vastan sellele meeldivale küsimusele otsekoheselt ja ôiglaselt: töötasin ja higistasin, higistasin ja töötasin, kuni suutsin endale luua kauni kodukese, sooja pesakese. Nädal tagasi sain kätte Pariisist tellitud barok-stiilis Aafrika pähklapuust ja Hiina siidist valmistatud mööbli. Maksis kôigest môni sent alla kolmekümneviie tuhande frangi. Nüüd on kôik valmis. Puudub ainult kodukese hoolitsev, armastav ja valitsev kuninganna." Jalakas peatas, jatkas siis pehmimal ja ôrnimal häälel: „selleks valisin oma

lapsepõlve kaaslase preili Elina. Olen ta kuningannalikku kuju alati kannud oma igatsevas rinnas. Olen unistanud igal ööl sellest kodumaa kaunimast, karskeimast ja targimast neiust. Nüüd seisan ta jumaliku palge ees, ja avan talle armastusest paisuva rinna. — Preili Elina, ma . . .“

Elina katkestas ta jutu küsides: „kuidas on teie lood preili Elviga, kellele ostsite kogu veimed, mitte naimiseks, vaid ainult meelitamiseks ja meelitasite, kuni laulatuslaupäeval ta rikkusite. Vastake! mis on tast saanud?“

„Ah“, naeris Jalakas vähe ebakõlaliselt — „te mõtlete vist tolle vana üle linna kuulsa larvandi turumoori ja ta plekitatud turutütre Elvi pääle, kes oma laiade lõugade, teotavate ja tühjajuttude puhumise pärast istub pogris, kuna ta loll tütar parandab närviravilas oma rikkes närve. Loodan, et nad oma mustade hammastega minusse enam ei puuduta. Oleksin valelik, kui jätaksin lisamata, teile oluliselt meeldiva teate: ma isiklikult ei tunne neid kumbagi.“ Jalakas vaikis ja silmitses teravasti Elina palgel ilmnevaid, kurja kuulutavaid jooni.

Nähtavasti on kolmest valetajast: poliitikust,

papist ja donjuanist kôige vôimsam ja osavam valetaja viimne, môtles Elina ja vastas:

„Ekstsellents Jalakas oleks pidanud hoopis teissuguse daami välja valima kui olen mina."

„Jah," vastas Jalakas, kôigist teissuguseist valisin teie kui teissuguse."

„Te saate minust valesti aru," vastas Elina. Teie oleksite pidanud valima niisuguse daami, kes teie jämedat öösarnast valet vôtab keskpäeva valge roosina — ühe sônaga: usub teie valesse!"

„Ei, ei!" hüüdis Jalakas. „Selle mustakunstiga, valega ei ole mul olnud midagi ühist ega saa kunagi olema."

Kergem on ôiget teha valelikuks kui jôledat valetajat valetajaks, môtles Elina, kuna vastikuse ja vihatunne süttisid tas lôômavalt leegitsema.

Ta pani näputöö kôrvale, tôusis, môôtis Jalakat välkuvail silmil ja algas siiraste sônadega: „teie autu ja alatu! Teie, kes olete igasugu kelmuste, pettuste, varguste, röövimiste ja roimluste teel raha kokku kraapinud. Teie, alaline armastuse ostja ja oma hinge müüja keset rôhmasemat hulluelu turgu. Teie, kes olete

teinud poolsada nooruses õitsvat naist hingeliselt vigaseks ja kehaliselt plekiliseks. Teie, kes tõendate seejuures, et teil mustakunstiga, selle valega midagi ühist ei ole, ja ennast peate veel vigadeta ja plekkideta meheks. Teie. Teie, mehehukatus ja naise põrgu, perekunna elu ja ilu haud, rahva hävitaja suurpisilane, kes alaliselt närib rahva elavas kehas, nagu hüään laiba kallal. Teie! — tulevate meeste, naiste ja kogu rahva ja inimkonna hirmutis! Vaatamata teie haridusele, rikkusele ja kallistele riietele, olete jäänud täielik-tooreks loomaks ja hiilite nsgu tiiger dšunglis või rabapilliroos uue saagi järele, keda võiksite maha tallata, puruks sõtkuda ja varemeks muuta, et siis tormata taas järele järgnevale saagile. Välja! Välja minu toast inimkoletis. Välja Heinaste talust! Välja Immatsalu külast! Välja maalt ja linnast! Välja rahvast ja inimkunnast! Välja maailmast! Välja . . .!"

Need ootamatu rasked sõnad, mis olid tulnud tõsise neiu huulilt ja langenud nagu surmatoovad laengud Jalaka pihta, masendasid ta täiesti.

Jalakas ei olnud end kunagi võidetuks tunnistanud. Kus raha ei aidanud, sääl aitas ka-

valus ja vägivald. Kus kavalus ja vägivald ei aidanud sääl aitas jällegi raha. Vahel olid võidu saavutamiseks kõik kolm tegevuses. Aga siin tundis ta, hoolimata oma rahast, kavalusest ja vägivallast, end täiesti võidetuks.

Ekstsellents Jalakas heitis vaate neiule ja märkas, et see tahtis veel anda öeldule lisa.

Ta tõusis kui välk ja sammus minema. Lävel pööris ta ümber ja tahtis ka omalt poolt vastasele öelda mõne soolase sõna mälestuseks. Aga silmates, et neiu mängles sädeleva pussiga, jättis selle kavatsuse, ja sammus kiiresti, ilma Elina isale ja emale tähelepanu pööramata otse õue, hüppas autosse ja sõitis minema.

Kõik jooksid välja ja vahtisid suuri silmi täis imestust autole järele, kus Jalakas kantsikaga lartsutas auto külge, eii et plaksud kostsid selgesti õues seisjate kõrvu.

Ja tõesti, miks ei pidanud ekstsellents Jalakas olema vihane, kui rikaste ja võimsate riigimeeste, riigiametnikkude ja kuninglikkude isikute saalides käidi temaga ümber nagu kõrgemat sorti ja targemat tõugu inimesega kunagi, vahest isegi, kui mõne haruldase väärtkiviga. Ja nüüd pidi ta hellitatud kõrv ühelt

poolharitud maatüdrukunadilt kuulma, ennekuulmatut julma, rumalat sôimu ja teotust, mis oli nii jälk ja vastik kuulda temale kui hiigla varanduste omanikule, olgugi et see kôik oli sula tôde. Aga tôe lôhn on sääraseile ikka üks vastikumaid ja vängemaid haisusid, samuti kui on seda tôeütlejagi.

Kui härra ekstsellentsil sel hetkel oleks olnud kôige pisemgi osakene jumalikku kôikvôimu, siis oleks ta kohe kogu Immatsalu küla ühes ta maa-alaga saatnud Pôhja jäämere jääväljale igaveseks ajaks asumisele. Aga nüüd pidi ta kustutama oma viha poolpôgeneva sôidu ja autokülje kupatamisega.

Kostis Elina hele naer, mille üle teised natuke pahandasid. Elina aga pajatas: „olgu loominimene rikas vôi vaene, tark vôi rumal, haritud vôi harimatu, söönud vôi näljas, hääs vôi halvas tujus — loom jääb ikka loomaks.“

Ôues olejad otsisid veel uudisejänuliste pilkudega autot, millest aga polnud enam midagi näha ega kuulda.

Ei kestnud kuigi kaua, kui juba see lugu oli tuhatnelja läbi ajanud kogu külast. Nüüd teadsid kôik kolme-neljavôrra rohkem kui Elina

ise. Loos tuli nüüd seiku esile, mis jätsid varju isegi jubedad muinaslood. Seejuures oli muidugi kogu sündmustik arenenud äärmiselt ühekülgseks ja kôik Elina kahjuks. Elina polnud ainult kôiges süüdi, vaid oli pääleselle end ka veel rumalalt üles pidanud, toorelt toiminud, ühe sônaga: Elina oli hull.

Loomulik, et nüüd Elina suhtes sündis uusi mônitavaid jutte ja pilasid, mis saalisid ringi suust suhu, arenedes teatud rumaluse reeglite järgi uskmatuseni absurdseks. Varemalt roomasid need enam-vähem ta seljataga. Nüüd aga pidas nii mônigi lubatuks neid talle parajal juhtumil öelda lausa näkku.

Elina vanemate ja sôsarvendade piiratud elutundmine ja nende kullas kinni olev môistus ei suutnud kuidagi leppida sellega, et Elina oli hüljanud suurema osa naiste ülima igatsuse ja unistuse, iseäranis veel kui see unistus-objekt leidis kehastuse rikkas ja kôrgeist isikuist lugupeetud ekstsellentsis. Ja seda kôike selle pärast, et pidas end nagu napakas ikka veel tolle ogaraks läinud Tamula Heilo pruudiks, kes maailmas teadmata kus ümber hulkus. Nad hakkasid Elina vaenlaste poole hoidma. Nüüd

muutus õilsa neiu elu Heinastes päev-päevalt raskemaks ja väljakannatamatuks.

Iga lambur, kel suu oli pääs, heitis säält mõnitava sõna või salvava lause Elinale otse palgesse.

Kui Heilo elas Tamulas, siis oli mingisugune tundmatu müstiline võim tõstnud kogu Immatsalu küla elanikke kõrgemalle, avardanud nende silmaringi ja muutnud neid järjesti ausamaiks, õiglasemaiks ja õilsamaiks inimesiks. Aga ühes Heiloga oli ka see salapärane nägematu võim külast kadunud. Inimesed laskusid järjest allapoole, muutusid õelamaiks ja sapisemaiks: petsid, sõimlesid ja naaklesid, tülitsesid ja kaklesid. Kui kellelegi sündis õnnetus või mõni muu pahandus, siis oli süüdi selle ikka ainult keegi teine.

Neid hädasid, pahandusi ja õnnetusi oli aga viimasel ajal kõik kohad täis. Ei osatud enam muud teha kui igat seitsmendat päeva ohverdada jumalale, käies isegi, nagu pühaduse pilkeks, tolle päeva valgeimail tunnil kirikus enese mustust evangeeliumi peeglis vaatamas ja uue elu, parema käekäigu pärast jumalat kiusamas. Ent kuue päeva kestel ei osanud nad muud

teha kui kiskuda ristilt maha roimareid, et ehtida neid purpuriga ja varustada valitsuskepiga ja küürutada siis nende ees oma paljastatud selga, et tunda valitsuse kepi lõhastavaid hoope oma rumalusest sügeleval nahal. Sellevastu aga vinnavad nad ristile süütuid, isegi õilsamaid, vist küll seks, et neil endil kunagi põrgus palavam oleks, kuna siin omatehtud eelpõrgus kunagi küllalt ja küllalt pole nauditud valu.

„Oo, inimesed, inimesed“, oigas Elina, „kui hädad teid rooskavad, siis pole need ikkagi muud midagi, kui teie omad vitsad, oma rumaluse soendid“. Elina vajutas otsa peopessa, valas päätäie rahulunastavaid pisaraid oma rüppe ja vaikis suikudes mõtiskellu.

Nüüd tundis Elina selgesti, et tema ja vanemate, kui ka naaberkunna vahele oli tekkinud haigutav kasm, mis mõlemilt poolt aina laienes. Et seda ummistada, sellest üle teed rajada, uuesti lähenemiseks, seks tundis ta end olevat üksinda abitu ja nõrga. Sest selleks läks ju tarvis kangelaslikku jõudu, messiaanlikku teguvõimu.

Ta oli seni mõnikord kahelnud isegi Heilos. Nüüd mõistis ta teda, aimas ta meele-

tuma pao põhjusi. Tema, Elina oli igatviisi ta saatuse osaline. Inimesed ju surusid teda otse väevõimuga endist eemale ja materialistliku vaimu mürgised gaasid ehitasid ülepääsmatuid seinu nende vahele.

Et sellest eluähvardavast mürgistusest pääseda, võttis ta kokku kõik oma tahtejõu ja põgenes Heinastest — Heilost tallatud rada, heitles sääl nagu Heilogi, ja jõudis viimaks ka temagi Tartu linna, kuhu oli rajanud märterliku tee ta eelkäija.

3

Mõned päevad luusis Heilo ilma suunata mööda linna-tänavaid ja otsis mõtiskelles oma tegevuse algust, mis oli nii udune, andumatu ja millest polnud tal peaaegu vähematki aimu.

Teadvusettuses sammus ta mõne aja Toomemäel. Istus viimaks pingile. Ta vaade kiindus samas pingi ees maas vedelevale ajalehe tükile. Mida rohkem ta seda silmitses, seda suuremaks paisus tas tahtmine seda lugeda. Viimaks tõstis ta selle ja luges: „. . . ääretu julm teerövel tungis eile päälelõunat otse linna külje all Võrumaanteel riigi salanõuniku dr. phl.

jur. univlis. Tummethali kallale, just sel hetkel kui ta suurest vastutulevast voorist tahtis mööda sôita. Aga härra Tummethali energilisel vastuastumisel pistis röövel pôgenema. Vahepääl, kui härra linna jôudes politseile teatas ja selle kohale saatis, oli röövlil korda läinud kaduda.

Politsei on vôtnud kôik abinôud tarvitusele röövli tabamiseks . . ."

Pilkav muie ilmus Heilo näole, mis peagi vahetus tôsiselt kahjatseva ilmega: „vôi siis maailma kultuur ja tema kandjad olid samuti päisipäeva ajal temast teinud teeröövli," môtles ta eneses. Ta oli rôômus, et see teade seisis paberi kaltsul. „Igatahes valitseb kindel side paberikaltsu, härra Tummethali ja kôrget kultuuri kandva ajalehe vahel."

„Ei, ei!" hüüdis ta: „algan ainult äärest, algan ainult otsast." Ta tôusis pingilt ja läks kiiresti, temale soovitatud, Riiamäel № 53 asuva pagari Pauluse juure, tegi teenistuse kauba ja asus kohe oma kohuste täitmisele.

Järsk trepp juhtis teda maa-alusesse katakombi taolisse ruumikasse keldrisse, mille keskkohta oli ehitatud hiigla suur pagariahi: ahju

esipoolne osa oli töötoaks sisse seatud, kuna ahju peraruumi tarvitati ühtlasi laduruumiks, tööliste söögi-, elu- ja magadistoaks. Pääleselle oli veel suur ja soe ahjupäälne kôigile kasutamiseks, mida ka iseäranis sügisel ja talvel ohtralt tarvitati, isegi pagarmeistri Pauluse enese poolt.

See ahjupäälne kujunes Heilole elu enese ôppetooliks. Siia kogusid sagedasti igasugu vandersellid ja jutustasid üksteisele imelugusid nii välis- kui sisemaalt, mida Heilo kuulas ja eneses analüseeris. Suurem osa jutustusi keerles suurte söömingute ja joomingute, kangete kakeluste, ausate ja autute naiste petmise ümber. Tihti arutati ka ühes kui teises ilmaääres ettetulevaist töötamisviisidest ja töö iseärasusist. Kôigele sellele elati ja tunti elavalt kaasa. Vahest harva juhtus, et môni vandersell oma raiskuläinud elu üle nuttis ja kôrgemalt vôimult päästmist palus.

Nüüd tundis Heilo selgesti, et viibis kesk pulbitsevat elupori okeaani ja et see pori suudab määrida inimest ainult niipalju, kuipalju inimene ise temasse puudutab. Vastasel korral pole sel ta rüvetamiseks mingisugust vôimu.

See töötoa elu ja tegevus koosnes neljast faasist: töötamisist, joominguist, lahinguist ja nende kolme vahele peidetud pikast ja pimedast magamisest.

Olid mõned kuud möödunud, kui juba Heilo kõik tööd nagu mängides ära tegi. Esmalt äratas see teisis töölisis imestuse ja poolehoiu. Nüüd lubati teda igasugu töö juure ja peagi oli ta mitte ainult töösaladustega tuttav, vaid kombineeris ja tegi mõned tööd palju paremini kui see sündis endise töötamisviisi järele.

Aga see omavoliline tööviiside muutmine kutsus teisis töölisis esile ägeda vastuseismise, mis muutus vähehaaval Heilo vihkamiseks. Nad arvasid, et tööviisi võib ainult muuta mõni neist targem vandersell, mitte aga rumalam õpipoiss.

„Muidugi puuhobune“, mõtles Heilo ja heitis käega. Aga peagi sündis midagi, milles arenes Heilo vihkamine oma kõrguse tippu.

Nimelt töötas töötoas üks keskkooli kuldarahaga lõpetanud isik — Juks. Suure alkoholi tarvitamise tõttu oli ta sunnitud olnud hakkama käsitööliseks. Ta töötas ikka pikemat aega rahulikult ja isegi kokkuhoidlikult. Kogutud raha

aga hävitas ta ikka ja harilikult joominguis ja vahest isegi löömingruis, mis kestis nii kaua, kuni oli viimne riidetükk seljast ja saapad jalast maha müüdud ja läbi joodud ja pääleselle veel niipalju vôlgu vôetud, kuipalju kusagilt sai. Kui enam kusagilt midagi polnud saada, siis oli paar-kolm päeva haige, toibus kiiresti, asus tööle, et teenida ja koguda raha uueks prassimiseks.

Üheks ta seesuguseks järjekorraliseks joominguks oli pagar Pauluse töötuppa kuulsaimad joomarid kokku kogunud, kelle hulgas ei puudunud ka pôhjavajunud ôrnema soo esindajad.

Kui joomapidu oli täies hoos, kutsuti Heilo sinna, ja sunniti teda kôike kaasa tegema, millest aga ta enese täiesti lahti ütles ja ära tahtis minna. Samas aga sulgesid tal teised tee. Kostsid toored ja vänged vandesônad Heilo arvel. Ei kestnud kaua, kui üks astus ta ette ja ütles: „kas jood vabatahtlikult vôi sunniteel!“ ja jäi siis oma sônade môju ootama.

Samas aga tormas üks joomaräijataridest Heilole otse kaela. Jälgi ja vastiku tundesunnil tôukas ta naise enesest. Tôuge aga osutus liiga tugevaks, libu lendas vastu seina

ja kukkus pôrandale, pistis karjuma ja jälgil moel sôimama. Sellejärele kargasid mehed Heilo kallale ja teisel hetkel juba püüdsid rusikahoobid teda tabada ja vahest ka tabasidki.

Need äisatud sütikhoobid süütasid Heilos vihaleegi pôlema ja sundisid teda kiirele enesekaitsele. Ta kargas järsku nagu ärritatud tiiger vastaseile kallale ja vähe aja jooksul oli kogu joomaseltskund pillatud ôue ja töötoa ukski seestpoolt riivitatud.

Ärritatult käis vôitja töötoas edastagasi ja môtles kui imelik ja vastupidine on kôik maailmas: tarkade ôppetundide ja ôpetuste eest peab kallist raha maksma, aga rumalad ôppetunnid ja ôpetused sunnivad endid väevôimuga kaela.

Väljast aga kostsid koledad ähvardused ja vägevad vandesônad ja lööklaused.

Kui kôik oli väljas vaibunud ja vaikinud, avas Heilo ukse ja tôusis trepist üles ôue, kus avanes talle eluenese loomutruu pilt: end täisjoonud joomarid vedelesid üks siin, teine sääl. Môni lamas keset ôue, môni aia ääres, môni seaputka kôrval. Üks naistest lamas

koguni keset virtsa rentslit. Kôik magasid raskes uduses unes. „Elu annab ka magajailt oma pädagoogilisi tunde“, hüüdis Heilo ja sammus tagasi töötuppa.

Teisel päeval oli tema ja teiste joomatööliste vahele tekkinud kindel raja: ühelpool seisis Heilo, teisel kôik muud oma veendumustega. Viimased aga andsid igal juhusel Heilole môista, et ta olevat veel liiga noor, veider ja rumalusest kangekaelne, kes ei oska elult vôtta sedagi väikest naudingut, mida see üldse suudab pakkuda.

Siin läksid Heilo môistmised ja elumaitsmised teiste inimeste omadest teravasti, otse antipoodselt lahku.

Peagi hakkas Heilo märkama selle aktiivse vastupanu kasu: see oli toonud talle täieliku rahu, mida ta oli ammugi niiväga igatsenud. Keegi ei tulnud enam teda tülitama ega oma lahkeid ôpetusi talle väevôimuga pääle suruma. Nüüd vôis ta rahulikult ja segamatult anduda oma lemmiktegevusele — môtiskelemisile, mille tagajärgi igal vôimalusel ka tegelikult suure hoolega kasutas.

Töö vaheajul, kas olles kodus vôi käies

linnast väljas kôndimas, viibis ta alati sügavais mõtteis. Oi, kui ilus ja kütkestav oli ses velvilises muinasilmas liikuda. Ei ühtki jälge maapäälseist okastraadi, kraavide, müüride ja igasugu teistest piiridest, millest üle astudes muutud silmapilk kohutavaks kurjategijaks, hoolimata et sinu ja kurjategija vahel on valitsemas täitsa terve igavik. See velviline môtiskelemine ei kestnud siiski üle poole aasta, kus ta juba märkas, et viibib ääretumas kauguses, kuhu olid kadunud igasugused jäljed elureaalsusest. Natuke ehmudes jäi ta peatama, pööris ringi ja tuli tagasi oma olemise lähi-maailma, sinna, kus inimese üle valitseb metsik rumalus ja ruumi puudus juba üle mitmetuhande aasta. Ta andis oma elule elulisi ülesandeid.

Peaaegu kogu aja oli ta pääd murdnud vanaisa jutustatud muinasjutu kôikvôimsate elavate teemantide välja üle ja kôik vôimalikud kui ka vôimatumad abinôud ta ülesleidmiseks läbi kaalunud ja leidnud, et oli ikka üht ja sama nôiaringi kerinud: see on, igast lôpust pidi ta tagasi tulema uuesti alguse juure.

Viimaks hakkas taipama ja imestas oma môtlemattuse üle, sest ta oli unustanud ja jät-

nud hooletusse tähtsaima abinôu — teadmiste kogumise.

Nagu sügavast ôrnast rôômust kallistatuna hüüdis ta: „ainult kôikteadmiste abil vôib teemantide välja üles leida, mida kuni tänini veel keegi pole leidnud.“

Uuest algusest hakkas Heilo kôige oma rammuga kinni:

Nüüd viibis ta sagedasti teadmiste varaaitades — raamatukogudes.

Mône aja pärast olid kôik Tartus asuvate raamatukogude raamatud, väljaarvatud idamaakeelsed, läbi loetud. Aga ka siin avas Heilo endale idamaakeelte äraôppimisega väljapääsutee ja varsti olid viimasedki raamatud läbi loetud.

„Mis nüüd? Kas ikka otsast ja äärest pääle: Kas tôesti Heilo peab Heilolt küsima: mis nüüd?“ Ta seadis sammud ülikooli poole. Sääl kantseleis nôuti talt ainult terve rida pabereid, ja lahke ametnik lisas naeratades: „kui paberid korras, siis on taevas, maapääl ja ülikoolis kôik korras.“

Ta lôpetas paar nädalat hiljem pagari Paulusega teenistusearved. Astus ülikooli, ôppis

ise ja ôpetas tarviliku raha saamiseks teisi, sooritas sääl eksami eksami järele ja mône aastaga oli seegi tarkuseallikas kuivaks ammutatud.

Ilusate mälestuste kôrval oli Heilol ülikoolist ka halbu:

Esiteks kui ta oli vastu vôetud täieôigusliku üliôpilasena ülikooli ja läinud esimesele loengule tund varem kui alguseks määratud, siis oli teda kuluaaris edastagasi käies vallanud imelik tunne: päästi ju siia ôpetatud eesôiguste kaudu ja nüüd oli temagi see teistest eraldatud eesôiguslane, missugust seisukohta ta eneses pôlgas ja vihkas, kuna ruumide lubjatud seintel arvas ta nägevat okaskroonides tôeraasukesi tummalt istumas, nendest allpool aga särasid eluvaled diadeemides ja pidasid irvitades kôige üle hiilgavaid orgiaid oma olemise rôômuks ja auks.

Esimestest püüdis iga üks ennast eraldada ja viimastega ühendada. Kuna ometegi oleks pidanud see eraldumine sündima ümberpöördult. „Mispärast on see nii?“ küsis Heilo ja tundis, et sellele vôib ainult tulevik vastata.

Edasi oli ta märganud, et alaliste ôppe-

ainete arvu suurenduste tôttu olid paljud, väga paljud üliôpilased hingeliselt vigastatud ja tehtud vaimlisteks invaliidideks, kuna seejuures kôrgemad vôimud olid igasuguse arusaamise kaotanud sellest, et iga hää asjaga, kui teda üleliiga selga laotakse, vôib igat looma kui ka inimest surmata. Nagu inimese liha ei suuda piiritult, ilma kokku langemata raskusi kanda, samuti ka ta vaim ei suuda kôike kanda, mida sinna alaliselt suurendades pääle sunnitakse.

Ja nende üleliigsete pingutuste kaudu kasvatati rahvale vaimliselt ja hingeliselt ruineeritud haritlasi. Ja nende juhtimisel on maailma rahvad lôiganud eluküpse vilja asemel ainult hädi ja ônnetusi, vaesust ja viletsust.

Et vigastatud môistus vôiks inimestele ja rahvastele tuua ônne, seda Heilo igatahes ei suutnud uskuda.

Keegi üliôpilasist ei varustanud ennast teadmistega selleks, et sellega endale otsekoheselt elu luua ja rajada, oma elu ilustada ja seda muuta jumalate elu vääriliseks. Ei! — vaid iga üliôpilase püüe oli ikka ainult see, et saada teenistuskohta, kus vähem tööd ja rohkem palka. Selle imeliku teenistuskoha jahiga oli kôik ôp-

pimine ja ta tulemused seletatavad. Paljud oleksid sada korda ennemini läinud zulu kahvri ministriks, kui astunud iseseisvale loomistööle — elu enese kateedrile.

Kuidas siis Heilo oli kohkunud, et suurem osa inimesi on jäänud omas pôhitoonis selleks, mis nad on aastatuhandeid olnud — gladiaatoriteks.

Kord oli ta isegi ühe ettekandega esinenud selle türannide poolt aegade kestes inimesse istutatud gladiaatorlikkusest ja sellest sünnitatud ja kasvatatud halbadest tulemustest. Ta oli sellega inimese hingelisi puudusi raskesti paljastanud. Küll oli ta sôber teda hoiatanud ette heitmast inimesele inimese puudusi; palju enam oli ta soovitanud neid ülistada. Aga Heilo oli jätnud selle tähele panemata, ja nüüd ta lôikas kibeda viljana üldist viha ja pôlgust.

Heilo polnud vôtnud osa ei ühestki korporatsioonist ega nende joomaorgiaist, mis oli imestust äratanud ja arvamise tekitanud, nagu oleks ta olnud natuke ogaravôitu, tuim ja saamatu, kellest kellelegi ei ole loota midagi hääd, küll aga kôlbavat ülihästi kloostri sisemüüride ilustuseks. Siis oli Heilo eneses tasaselt ohates

môelnud, et aastasadu aheldatud môistuselt on vôimatu oodata ja loota midagi paremat ja sügavamat arusaamist. Isegi siis kui inimene on ahelaist vaba, käib ta vabas maailmas nagu ahelais ringi.

Aga veelgi olid asjad läinud imelikumaks, kui talle taheti kätte anda aulas eriti selleks otstarbeks kokkukutsutud pidulikul aktusel diploom dr. phl. aukraadiga. Kuidas siis oli palju ülistavaid ja suuri lootusrikkaid kônesid peetud tema ja teiste diploomisaajate auks, ja kuidas siis olid imelikud lôhed tulnud ilmsiks mônegi kôneleja kône ja ta tegeliku elu vahel. Kôik kôned olid tulnud kusagilt halvemast ja puudulikumast ja sihitud paremasse ning täielikumasse maailma. Ühe sellase alguse ja suunaga kône oli maha pidanud üks tähtsaim ja kuulsaim vana maailmakorra kaitsja ja ülistaja professor, mille tagajärjel pidi ta vana maailmakorra rumalusi ja lôhesid mingisuguse kôrgema hääkorra niidiga kokku ômblema ja mülkaid mône vürsti nimega üle polsterdama, mis oli isegi tôsises Heilos tekitanud natuke humoori. Aga kui oldi jôutud nii kaugele, et Heilole ulatati kätte diploom, mis pidi inimese tegema

alles inimeseks, — õieti kõik õnnevõim pidi selles paberis sisaldama — siis oli Heilo tunnud enese ees häbi ja põlastust. Ta ei võinud seda paberist ebausu krooni pista oma tasku. Ta ei tarvitsenud kaua mõtelda. Võttis diploomi, rebis selle neljaks tükiks, lasi tükid kukkuda enese ette maha ja ütles siis selgel häälel: „olen sellest paberist ja selle sisurajast ammugi möödas ja tagasitulekut selle juure ei ole!“ Ta peatas mõne sekundi ja jatkas: „elu — mu enese elu peab saama ja jääma mu hukkaminevaks või hukkaminematuks diploomiks, mille ees peavad tulevikupõlved tundma kas hirmu, häbi ja põlgust või au ja armastust!“ Olles öelnud seda, astus ta üle puruks rebitud diploomi tükkide ukse poole. Kadudes selle taha, oli ta jätnud kõik koosolejad imestuse tarretusse.

Teisel päeval tormas Heilo parim sõber ta tuppa ja seletas, kuidas kogu koosolek oli kahjatsenud teda ja jõudnud arvamisele, et poisil ikkagi ei ole pääajuga kõik korras. Samas ulatas ta talle päevalehe numbri, mille kirjutises jõuti samale tulemusele. Nii siis ei saanud Heilo ka haritud ümbruskunnalt kuulda

muud arvamist kui ainult seda, mida oli juba kogu Immatsalu külas tüütuseni kuulnud: et tal on ikkagi midagi puudu, ôieti olevat — pehmelt öeldud — hull.

Üks ilusamaist mälestusist, mis oli Heilole jäänud ülikoolist igaveseks kaasaandeks, oli see et ta nägi kôiki asju ja sündmusi, mis olid peidetud pimeduse ja kauguse piiride taha, sügavamini, märkas nende ônne ja ônnetust toovat tegevust; kuulis hääli minevikust, olevikust ja tulevikust; samuti môistis saladusi, mis olid pitseeritud kinni kôigi jumalate pitseritega, ilma et oleks tarvitsenud neid, nii öelda, enneaegselt avada.

Aga see nägemine, kuulmine ja môistmine tegi ta ônnetuks ja otse märtriks: ei olnud kerge näha eluviletsusi ja hädade alatisi torme; ei olnud sugugi hää kuulda oigehääli ja appikarjatusi; ei olnud ilus môista elumôttetust, mis kôik koos kiskusid inimest allapoole ja muutusid ta elu ikka armetumaks ja jôuetumaks.

Rasked môtted vallutasid ta. Tüki aega maadles ta nendega. Aga sai peagi neist vôidu ja sundis nad paigal seisma. Ta lahkus toast ja

astus tänavalle, kus võttis teda vastu värskendav õhuvool ja vastik tolmutants. Ta ei jõudnud kuigi kaugele, kui märkas vastutulevas rahulikus inimeses rasket maadlust ja eluvõitlust, mida see pääle enese ühelegi teisele ei tahtnud näidata. Samas möödus tast raskelt mustas leinalooris naisterahvas, kes oma sisimas tantsis kuradiga charlestoni ja pidutses omas hinges kiimaluse orgiaid, mille varjamiseks oli nähtavasti enese leinarüüsse peitnud. Sääl jälle möödus tast keegi rõõmsalt naeratelevа näoga inimene, kelle hing nuttis raskeid pisaraid. Seda tõelikku leina püüdis ta peita oma rõõmsa ilme taha, sest näidata seda ta kellelegi ei võinud, kui ei tahnud saada hullu au osaliseks. Raatuse platsil sõitis Heilost mööda uhkelt läikiv neljahobusetõld, milles istus kõrges kahe sirmiga torukübaras härra, kelle rinnal särasid kullast ristid ja muud kõrgete teenete eest annetatud aumärgid. Kõik see pidi tõendama viimiste võimalusteni väljaarenenud üliinimest. Aga õigupoolest polnud siin leida kõrgesti arenenud inimesest midagi. Kõik, mis tas kõrgem, oli varemeis ja surnud. Tas elutsesid võimsalt Baabeli torni elukad.

Ei, tõesti ei! See polnud inimene, vaid sellest arenenud uue loomaliigi tüüp, kellele roomlased olid enam kui kahetuhande aasta eest annud vastava zooloogilise terminuse: *homo homoni lupus* (inimene on inimesele hundiks). Heilo imestas, et ahned uute loomaliikide otsijad loodusteadlased polnud seda kõigi silme all ümberaelevat loomade looma veel üles leidnud ega teda kirjeldanud kõigile üllatuseks. Heilo vaatles veel natuke aega inimeste mõtetut tormamist, sisutut ja armetut elu — seda elu, mis püüdis teha igast inimesest loomade looma. Ta nagu jubestas ja tasane karjatus tõusis ta huulilt: „Inimesed, te olete üdini surmahaiged!"

Kurvalt ja rusutult jõudis Heilo koju. Maadles oma mõtetega eneses tüki aega. Istus siis laua juure ja kirjutas pika traktaadi kõvera ja viletsa elu pöörmisest õigele teele ja alusele. Heilo näitas ses, kuidas igasugune vägivõim on aegade kestes inimese ja inimkunna hinge alaliselt rikkunud ja mürgistanud ja muutnud selle üdini haigeks. Kuidas lakkamata on inimese ja inimkunna hinge rakendatud kord ühe, kord teise ebausu teenistusse, kord valitsejate ja valitsuste teenistusse, kord kapitali, kord sääduste

teenistusse ja kuidas nende ebajumalate arv on alatasa suurenenud. Kuidas need ebavalitsejad on vahetpidamata imenud inimest inimesest ja ühiskunda ühiskunnast välja. Kirjutis lôppes lausetega: „Tôugake need ebajumalad maha oma turjalt! Küllalt on inimene ja inimkund teeninud neid äbardeid, laske neil nüüd inimest ja inimkunda teenida!" Ta pani kirjutise ümbrikku ja saatis ajalehe-toimetusele trükkimiseks, kindlas arvamises, et môtlejad inimesed seda ka tôesti môistavad.

Nüüd ärkas tas esimest korda pääle ülikooli lôpetamist ellu muinasjutt elavaist teemantidest, mis ülikool oli surmanud. Olgugi et ta teaduste emale sellest muinasjutust ega see ema ka selle surmamisest ühtki sôna polnud lausunud ega rääkinud, oli siiski ülikool ta surmamise nii salakavalalt läbi viinud, et Heilol ei jäänud muud üle kui ainult tunnistada: surnud: Mida rohkem ta selle üle järele môtles, seda selgemini tundis, et tas oli läinud kaduma imelik esivanemailt pärandatud aare, mille üle ta ei osanud ôieti leinatagi. Küll aga märkas, et tundmatu vôim ta hingeilma sügavikus selle üle siiski leinas.

Surnud ja uuesti ellu tôusev muinasjutt saatis teda muinasmaailma — unelasse.

Oli pühapäeva hommik kui Heilo süngest unest ärkas. Ta ei saanud arugi, kuidas nädal nii kiiresti vôis olla möödunud. Ruttu riietus ta ja sammus tänavalle. Sääl aga tabas teda üllatus üllatuse ja ôudus ôudsuse järele: ühes kohas kiitles üleolevalt kôverus ja tôendas, et ta täiesti on sirgus ise; teises kohas tallas ülekohus ôigust armutult: pildus, rebis teda, sülitas talle ja heitis ta siis majahoidjale prügikasti viimiseks tänavalle; kolmandas kohas peksis ja mônitas autu ausat inimest, kes ei vôinud vastu tegutseda, sest siis oleks teda kui sääduse rikkujat kurjategijaks tunnistatud. Lôpuks hüüdis autu: „Nüüd vôid minna seadusele kaebama!" ja läks ise irvitades oma teed. Kôik see môjus Heilosse masendavalt. Vahest tahtis karjatada vôi hüüda appi. Siis aga lämbus tas kôik. Keegi nägematu naeris tooresti ja irvitas jôhkrasti kôige üle.

Aeg, mis ei tunne kiiruse ega aegluse säädusi, oli möödunud kiiresti. Päike oli eineajast hästi kôrgemal kui Heilo viimaks tundis söögiisu. Ta seadis sammud kesklinna suunas.

Peagi jôudis ta toreda esmaklassilise restoraani manu, millest söögi-joogi lôhnad tungisid talle ninna. Ta ei môelnud kaua. Astus sisse, istus lauda ja tellis nälja kustutuseks klaasi piima ja saiakese. Aga sellestki jäi pool söömata. Ta ei kannatanud välja seda ôhustikku. Inimese keha ja hinge lammutamine oli siin niisuures hoos, et Heilo koguni selgesti kuulis vastikut murdumise, purunemise ja langemise raginat. Ta tôusis toolilt ja sammus kiiresti tagasi tänavalle.

Siiamaani ei olnud Heilo lasknud ühtki madalat môtet enda lähedallegi. Nüüd korraga andis ta, nagu restoraani môjul, neile vaba liikumisala, et ka omaenda hinge vastukohti vaadelda ja tunda: „kui näiteks saaksin ôige praeguse maailma arusaamise järele môistlikuks ja teguvôimsaks inimeseks; saaksin meheks, kes sôtkub maha kôik, mis kulla saamisel teel ees, olgu see siis kas vôi armsaimgi inimene. Tallan hoolimatult üle isegi omast hingest. Pillun porri kôik kôrgemad môisted, mis inimest ülespoole tôstavad. Siis ometi saan näha ja kuulda, kuidas mind antud ajatargad ja rumalad austavad ja peavad mind tôsiseks ini-

meseks, kes oskab elule igati ja kôikjal kohaneda. Kes julgeb uuristada augu kas jumala vôi kuradi enda külje alla, et sääl elada nagu ürgsigidik sügavmere pôhjas, kel pole pääle hästi töötavate lôualuude mingisuguseid muid kôrgemaid organismi juhte tarvis.

Korraga tundis Heilo, kuidas need moodsad môtted teda juba paitasid ja ebelevalt sisselaskmist ootasid ta hinge värati taga. Ta tundis, kuidas üks elupoolus tahtis surmata teist. Nähtavasti käivad ka elueitamised ühes oma kuninga — surmaga sama elualalhoiu seaduse alla, nagu elujaatamised ühes oma ülema — Elugagi.

Ta vaade peatas jalgteed saatval saasta rentslil, millesse olid lugematud inimesed raputanud kôik oma rasked inimlikud, ôilsad ja jumalikud môisted ja môtted. Säält aga ammutanud ja sissehinganud endasse vaimu pimestavat prügi ja tolmu, täiendanud endid elutuuma asemel elu môttetumate kerglustega.

Samas aga tundis Heilo, et metsikud môtted tas tômbusid tagasi. Ta silmas veidi kaugemalle ja imestades nägi, et tore kirik seisis ta ees. Selle pärani avatud uksed nagu

ootasid patust pöörjaid, ootasid sisseastujaid. Heilo teadis, et inimhing mônel saatuslikul hetkel vajab välispoolt tuge, et jääda püsima kôrgete môtete ja ideaalide juure, mis inimest hoiavad inimeses ja viivad teda edasi tuleviku kôrguse suunas. Et temagi oli môttes vähekese pöördunud kardetud hetkele, astus ta kirikusse sügavas aukartuses.

Aga siin alles tabas teda üllatus:

Pastor oma jutluses, suurte ja kôrgete inimkunna ideaalide ja aadete asemel ainult sôimas ja teotas inimest raskeimal moel. Üksikud sônad ja laused — nagu „pôrgupatune —, jumalavaras ja -vastane —, patuporis pöörlev ori —, pörguroimarite roog, saatana saak —, önnelikud on pimedad ja kurdid, — ôndsad kôik, kes môistusest vigased ja vaesed“ jne. — pôletasid tôesti Heilo hinge nagu pôrgu tuli.

Esmalt püüdis ta kuulduvaid sônu ja lauseid mitte kuulda, vahest mattis selleks kôrvadki kinni, aga see kôik osutus asjatumaks. Kauemini ei sutnud ta seda inimese mônitamist ja teotamist välja kannatada. Hüppas üles nagu ehmunud hirv ja jooksis kirikust välja. Ukse kôrval aga riivas ettevaatamat-

tusest rahakoguja vaagnat, mis suure parinaga kukkus ümber, kuna kogutud metallveeringud heleda kôlinga pôrandale langesid ja laiali veersid. Vaevalt oli Heilo sellest inimest ja hinge teotavast asutisest jôudnud môned sammud eemale, kui kostsid ta kôrvu vägevad, südame pôhjast karjutud hüüded: „hull! kur... radi hull...!“

Heilo jooksis kiiresti, et jôuda rutemini väljaspoole kirikupiiri. Sônad „hull“ lendasid talle järele, tabades nagu toored rusikahoobid kuklasse. Alles siis kui oli kolmandat korda pöördunud risttänavalle, usaldas ta katkestada jooksu ja tômmata hinge tagasi. Aeglaselt sammus ta Toome orgu, istus pingile, heitis siit vahete-vahel môned pilgud vana kiriku varemeile. Ta môistus ei tahtnud nagu hästi töötada, sest et kôik kuuldud sônad, eriti viimased, tantsisid ta silme ees vôimsalt, pööraselt ja metsikult. Tôesti mingi nägematu „hull“ pühitses ta üle ülbelt ja üleolevalt oma vôidupidu.

Vihahoog püüdis valitsejaks pääseda Heilos, aga viimane ei annud sellele ruumi oma hinges.

„Ah, jäägu kôik need targad oma „hulluks“

arvamise juure“ — hüüdis ta ja läks rahulikult edasi.

Vaevalt oli Heilo jôudnud minna môned sammud, kui ta ainik sôber Üprus jooksis nagu nool ta juure ja sosistas poolkuuldavalt ta kôrva: „pôgene! „pôgene, enne kui on hilja! pôgene!“

Arusaamatult ja küsivalt vaatas Heilo sôbra otsa.

Tal oli raske uskuda kuuldud sônu. „Mis? mispärast pean pôgenema“ — küsis ta viimaks.

„Sellepärast, et oled ajalehele saadetud artiklis süüdistanud tarka valitsust rumalais, inimese, rahva ja nende elu hävitavais tegudes. Ajaleht on aga trükimise asemel artikli saatnud kaitsepolitseile. Selle pôhjal on see sinu tabamiseks kôik välja pannud. Nüüd ei ole sa, mu sôber Heilo, enam lihtne, vaid koguni kardetud hull.“

Heilo heitis ruttu läbipuuriva pilgu Üprusele ja veendus kohe ta hoiatuse tôelikkuses. Samas aga raputas kôik päälevalguvad kartused enesest ja hüüdis: „vôi siis ikka elab haige ja vigane inimkund samas rumalas igarlikus ajajärgus, kus ta iialgi ei salli, et talle öeldakse:

„vigane ja haige“! Seejuures ootab aga salaja kusagil nurga taga vägevat, vigadest ja haigustest päästjat. Nähtavasti on inimkunnal kergem kanda rumalust ja haigust kui ära mõista tõeallikaid.“

Ära filosofeeri,“ hüüdis Üprus omakorda. „Maailm ei salli sind ega su filosofismi.“

„Oigus,“ vastas Heilo. „Maailm on ikka vihanud valgust, selle nägijaid ja pooldajaid, on ikka lugu pidanud pimedusest ja pimedaist.“

„Vait nüüd!“ hüüdis Üprus uuesti. „Vaenlased lähenevad.“

Nüüd nägi ka Heilo, kuidas kaks meest möödusid kummaltki poolt vana kiriku varemeid ja jooksid trepist alla orgu ja lähenesid otsesuunas kahest küljest neile.

Enne kui Heilo suutis seikluse üle selgusele jõuda, pistis Üprus jooksu Katoliku tänavalle ja säält edasi Tähtvere pargi poole.

Kõik neli meest tormasid suure hooga Heilost mööda põgenejale järele, keda nad nähtavasti pidasid otsitavaks.

Kostsid paar ägedat, läbilõikavat vilet, millele järgnesid veel mõned saladuslikud revolvripaugud ja teissuguseid märgu vilesid.

Nüüd mõistis Heilo kõik. Üprus oli oma paolise jooksuga annud talle põgenemise võimaluse.

„Isegi eestlasele võib eestlane olla veel tõsiseks sõbraks," — mõtles Heilo ja sammus orust üles Toomemäele. Tähtvere pargi poolt kostis uuesti saladuslik signaalvile ja samal hetkel nägi Heilo, kuidas mitmed univormis kui ka lihtriides politseinikud sibasid üle Toomemäe suure rutuga Tähtvere pargi poole.

„Näe" — mõtles Heilo: „rahva võim on rahvahävitamise tuhinas ja pöörases tegutsemise palavikus. Aga kunagi pole ta selle üle järele möelnud, et iga väikseimagi rahvaosakese hävitamine viib rahvast ainult lõpphävinemisele ikka lähemalle. Otse paradoksina tundus talle, et kõik maailma riigivalitsused ihkavad rahulikke kodanikke ja kodanikud ihkavad rahu. Nüüd aga . . ." Heilo mõttelõng katkes. Ta vaade kiindus rahulikult pingil istuvalle ja teraselt teda silmitsevalle naisterahvale. „Elina!— Ei, ei, kui põgenik, kui kardetav tagaotsitav ja -aetav hull, ei või ma, Elina, sinuga vahetada sõna jumalikku ega õnnelikku" — sosistas Heilo vaevalt eneselle kuuldavalt ja sammus

aeglaselt edasi. Jôudes aga Elina kohta, tôstis see kasteheinust, tumepunaseist ja lumivalgeist nelkidest lahtise lillekimbu oma rüpest, suudles seda ja ulatas selle Heilole. Aegamööda ja kindlalt vôttis ta selle vastu ja surus ôrnasti rinnale. Ta kattis seda suudlustega, niisutas mône hôbedase pisaraga, tôstis selle siis Elina pää kohale ja puistas lilled ta pääle. Ta läks, kuid astus ainult sammu edasi. Talle enesellegi tundus vôôrastavana lahkuda oma pruudist ilma ühtki sôna lausumata. Ta seisatas. Samas aga tôusis Elina, astus Heilo juure ja ütles: „Mu Heilo, mu saatus! Kui inimesed ja isegi jumalad sind enam ei môista, siis môistab sind sinu Elina, sinu saatus. Nüüd rutta, sest ôige lühike hetk vôib inimest langetada, millest tôusmiseks osutub sagedasti kogu eluaeg lühikeseks. Seepärast rutta välja ähvardavast hädaohust, ümbritsevaist vaenlasist. Nad on kôvemad sinust...“ Kaugemalle Elina ei saanud. Kaks politseinikku traavisid neist mööda, ikka Tähtvere pargi poole.

Môlemate vaated heitusid ja sônad katkesid. Elina vajus aeglaselt pingile ja peitis oma palge kätesse, kuna Heilo tôttas edasi, mäest alla,

risti üle Vallikraavi, otse Tähe tänavalle. Môlemad tundsid, et sama purustamatu jôud, mis valitseb tähtede vahel, seob ka neid.

Kui Heilo oli jôudnud Riia ja Tähe tänava ristteele, jäi ta seisma ôudsest elupildist haaratuna. Kiiresti heitis ta pilgu üle laias hoos dramatiseeruva tegeliku elu ja nägi kuidas pääosa etendaja, keda nimetati Valitsuseks, oma lugematute abiliste-ametnikkude, sääduste ja määrustega vahetpidamata torkis ja ärritas Rahva Hinge, järelejätmata sesse haavu lôi ja nagu pilkeks plaasterdas, pidevalt väänis ja vägistas, käsutas ja kägistas. Ja kôik see Rahva Hinge ühest kohast teise pildumine ei sündinud mitte mineviku hämaruses ega muinasjutulises pimedas pôrgus, ei, vaid päikese, teaduse ja elektri poolt valgustatud aegkunnas.

„See on sihikindel Rahva tapmine ja hävitamine!“ hüüdis Heilo. Ta tundis, kuidas iga südame rakk ajas nagu tuhandest august heledasti hôôguvat valutuld välja.

Uesti hüüdis ta: „eemale kägistavad käed Rahva Hinge küljest!“

„Hull“ — hüüdis keegi mööduja, kes oli kuulnud Heilo sônu.

Oudne hämardav pilt ühelt ja traditsiooniline „hull“ teiselt poolt salvasid ja pigistasid Heilot nii valusasti ja tugevasti, et ta mattis oma kôrvad kätega ja pigistas kinni silmad ning pani kôigest jôust jooksma — pôgenema.

Ta pôgenes mööda Ropka maanteed välja linnast, sama maanteed, mida mööda oli tulnud. Pöördus siit Vôrumaanteele, jooksis ja pôgenes, nagu seda ta füüsiline vôim vähegi lubas. Uhtke kohal käändus üle nurga otse Kambja maanteele. Jooksis, kuni jôudis Tatramäele.

Üleni higist nôrgudes ja kibedast jooksust hingeldades peatas ta sääl.

Kogu tee oli ta sagedasti kuulnud vastutulijailt enda pihta käivat hüüdu — „hull“: Nüüd hakkas isegi teed kartma Ta astus maanteelt kôrvale, sammus pôllupeenart ja mäenôlva mööda väljale ja jäi peatama suure raudrändkivi man, mille môlemil pool kasvas suur seitsmeharaline, püramiidikujuline tore kadakapôôsas. Ta seisis veidi aega nagu uimastuses, siis laskus kivile ja jäi rahulikuna istuma.

Ängistatud môtted hakkasid ta pääs vallanema ja liikuma.

See, et kôik teised pääle ta pruudi olid

tunnistanud teda hulluks ja püüdsid talt riisuda vabaduse, vôib-olla isegi elu, äratas tas ôuduse tunnet. Isegi ülikool oli abiandmise asemel talt vôtnud, riisunud vanaisalt pärandatud ilusaima muinasjutu kôikvôimsaist elavaist teemantidest; oli muutnud selleks, mida see oligi olnud, see on: tagasi muinasjutuks, millesse oli tundmatu luuletaja heitnud ilusa, salapärase ja igavesti vôluva sôlme inimese ja teemandi vahele.

Juba kolmat korda môtles Heilo eneses samu küsimusi ja vastuseid:

„Mispärast on küla, linn ja inimesed heitnud mind enesest? Kas sellepärast, et ma pole osanud Darwini seaduste järele kohaneda igale väikeselle ja suurele rumalusele, varguselle, roimale? Mispärast ajab valitsus mind taga? Kas sellepärast, et olin omas kirjutises näidanud, et ôiguse tallamine ja isegi môttes kurjategemine ôiguse vastu tähendab rahva ja ta elu hävitamist? Roimar ei pôgene kunagi ära maalt, linnast ega rahva mant, vaid ainult kordasaadetud roima mant. Kas siis mina, kes pole teinud môtteski kurja, olen hullem kui roimar, et pean pôgenema oma linnast, oma isade maalt ja rahva keskelt!“

„Kes on hull ja haige, kas mina või minu vastane," hüüdis Heilo nagu meeleheites.

Vastuse asemel aga irvitas keegi võimar julmalt ja jõhkralt talle vastu. Aeglaselt tõusis ta kivilt. Ta jõudis veendumusele, et allamäge veerev raskus, samuti langev elu ei peata enne kui põhjas.

„Olgu siis," hüüdis Heilo: „kisun puruks kõik oma soo- ja veresuguluse, mineviku, oleviku ja tuleviku, õnne ja õnnetuse, rumalad ja targad, nõrgad ja tugevad, kauged ja lähedad sidemed ja sõlmed! Puruks!" — Hääl ängistus tal rinnas. Sõnatumalt lahkus ta kivi juurest, et alustada teekunda, mis pidi teda igaveseks eraldama isaemade maalt, maalt, mida ehtisid neli maailma uhkeimat aastaaega.

Vaevalt oli ta teinud mõned sammud, kui tas tõusis elav soov heita viimne kallistav jumalagajätu vaade üle kodumaa, üle kõige, mis sääl kasvas ja elas. Ta tegi sügava kumarduse väljule ja aasule, kumardas kõrgele mäele ja madalale orule, kumardas tumerohelisele metsale ja kadakapõõsale; saatis siis viimse kumarduse mustale mullale. Laskus siis kodumaa pinnale põlvili ja võttis peotäie mulda, mähkis selle

hoolega puhtasse hiinasiidisse ja peitis ta oma rinnale. Heitis siis pilgu kodumaa taevavôlvile ja alustas teekunna, mis pidi teda välja viima isaemade maalt jäädavalt.

Aga vaevalt oli ta jôudnud mônikümmend sammu edasi, kui ta imelikust nägemusest ehmus ja jäi nagu raidkuju kivistunult seisma. Teerajal, mida mööda ta tahtis minna, seisis perekund inimesi ees. Igalühel neist oli parem käsi hoiatavalt ja teed sulgevalt tôstetud. Nende kôrge jumalik vaade ja seis oli nii pehme, ôrn ja kôikumata kindel, et Heilo ei suutnud seda välja kannatada. Ta lôi oma pilgu maha. Uuesti üles vaadates ei näinud ta enam kedagi. Häämeelnga oleks ta veel silmitsenud neid ôilsaid inimesi, aga nad olid kadunud.

Vist ainult meeltehämming, môtles ta. Aga see seletus ei suutnud teda siiski rahustada. Imelikud kauged môtted valdasid teda. Môtted töötasid kiiresti ja peagi môistis kôik: need hoiatajad ja teesulgejad polnud keegi muud, kui tema enese lihalikud ürgisa ja ürgema ühes oma lastega. Kôik sidemed, mida tahtis kodumaalt jäädava lahkumisega purustada, nüüd aina kôvenesid.

„Mida pean tegema ja kuhu minema?“ küsis Heilo eneselt. Ta ei leidnud sellele kohe vastust. Jääda kodumaale, kes teda kardetud hulluna põlgab, vihkab ja taga ajab, see oli talle võimatu. Samuti võimatu oli talle ka purustada nüüdsama ürgvanemate poolt antud kindlat soovi. Raske meeleheide ängistas kõik ta meeled.

Järsku ilmus ta huulile salapärane naeratus, mis teda rôômustamise asemel aina purustas. Ta vaade jäi peatama jalge ees lamavalle raudkivile. Ta kahmas selle sülle ja sammus tagasi mahajäetud kivi ja pôôsa juure. Läks ja otsis veel ühe labidataolise kivi ja tôi ka selle siia. Seisatas siis ja vaatles veripunase päikese loojenemist. Kui päikese ketas oli kadunud maailma ääre taha, ütles Heilo eneselle: „Tahan vähendada kôigi vaeva! Jumala oma sellega, et ise enese tapan, inimestel sellega, et ise enese matan! Siis ei tarvitse valitsus mind taga ajada, siis jääb mu esivanemate ja ühtlasi mu enese soov terveks — jääda igavesti oma isaemade maale!“

„Muld, sa pehme muld, oled aidanud kasvatada mind, oled istutanud minnu samad ôiglased ja vôimsad elu omadused, millega vôide-

takse aeg, ruum ja igavik! Võta vastu oma kasvandik ja peida ta oma igaviku rüppe!"

Tüki aega pidi Heilo oma käsi sundima, enne kui need hakkasid töötama.

Iga minutiga suurenes ja süvenes õõs suure kivi all, kuhu ta tahtis enese matta ja toodud kiviga sulgeda hauaavause.

Vaevalt oli ta tööga jõudnud pooleni, kui arvas kuulvat õrna, kõnelevat häält: „Heilo, Heilo, sa pole veel suurte ja võimsate päävaenlastega võidelnud! Sa pole võidelnud, vaid ainult nende eest põgenenud!"

Heilo katkestas kaevamise, kuulatas ja vaatas ringi; ei näinud aga kedagi ega kuulnud enam midagi.

Vaevalt oli ta uuesti alanud oma tööd, kui hääl, mis talle tundus olevat tuttav, otse talle kõrva sosistas: „jäta see inimese jaoks kõlbmatu must töö! Jäta see Jumalalle, kes seda muidugi tegemata ei unusta!"

Taas vaatas ta teraselt ringi; ei näinud aga seegikord midagi. „Ah, ainult meeltehämming," hüüdis ta ja jatkas kaevamist!

Aga nüüd kostis selgesti tuntud hääl: „Kui jumalad ja inimesed sind enam ei mõista, siis

môistab sind sinu Elina, sinu tulevik ja saatus; sa kuulud nendele!“

Aegamisi tôstis Heilo pää ja vôpatas. Kivil, mille alla ta ônnistas hauda, istus Elina nôjatades paremalle käele ja vaatas talle hukkamôistvalt, kusjuures suured pisarad veersid pikkamisi üle ta pôskede, üle ta riiete, mööda kivi, alla poolvalmis kaevetud haua pôhja, kus imbusid pehmesse mullasse. Kogu sel teel särasid ja sädelesid nad suveöö hämaruses nôiduslikult, salapäraselt, nagu oleksid jutustanud elusuurusest, eluônnest — isegi surma lävel.

Inimane, keda tema ja kes teda jumaldas ja armastas, valas pisaraid tema ja ta praeguse töö pärast.

Midagi rebenes ja avanes Heilos. Teissugused môtted algasid tas oma tegutsemist. Ta astus kiiresti hauast välja, pesi käed heinakastes mullast puhtaks, vôttis taskuräti, astus kivi juure ja tahtis kuivatada pisaraid Elina palgelt; kohtas aga Elina asemel ainult suveöö hämarust, mis kivil ja kôikjal lasus.

Hämmastudes ja kohkudes vaatas Heilo ringi, käis mitu korda ümber kivi, otsis ka kaugemalt, hôikas ôrnasti ja pehmesti ta nime, aga

kôik oli ilmaaegu: Elinat ei leidnud ta kusagilt.

„Eline, Elina“ — hüüdis ta, „sa hälvitasid mind elule tagasi, olgu siis — su hinge pühale ja puhtale soovile ei sôdi ma vastu: lôpetan enese tapatöö ja jätan selle Jumala hooleks, kes algusest saadik pole veel unustanud ühtki olendit tapmata.“ Ta süvenes endas elumôtteisse.

Ta istus kivile.

Nüüd tôusid tas mustad tormitsevad pilved tuld pildudes ja vôimsasti müristades ikka kôrgemale ja kôrgemale. Varsti pildusid suured ja rasked veepiisad nagu raheterad hoolimatult ja metsikult ta rinnale ja säält mööda kivi alla hauda, nagu oleksid tahtnud teda nuhelda vôi puhtaks pesta ta mustast môttest ja tööst.

Ei, ei — see polnud mitte ainult Heilo, ta ihu ja hing, vaid see oli Rahva Ihu ja Hing, mis sääl Tatramäel kivil istus ja süda suveöö hämaruses valas valupisaraid, oma enese käega, oma enese alla ôônistatud hauda.

4

Elina oli ônnelikult jôudnud linna. Olles viibinud môned päevad ühe kaugelt-sugulase

juures, kui saigi juba teenistuskoha ühe määratu rikka linnakodaniku majas. Olgugi et sellest rikkast räägiti talle imelugusid, ei pöörnud ta neile vähimatki tähelepanu.

„Kas vôib teenija, kui need teda ei tülita, hoolida leivavanemate lollustest, mida nad üha teevad ja millest maailm räägib lakkamata. On ju olemas maailmas rohkem lolle kui tarku.“ — See oli Elina tavaline môtteväljendus sääraste kôneluste puhul.

Mida kauemini ta teenis, seda enam ôppis tundma neid rikkaid inimesi ja nende imelugusid.

Et Elina oli tööga läbi ja läbi vilunud ja uusima töötehnikagagi hästi tuttav, siis jôudis ta iga tööga kiiresti lôpule. Töö — see nagu sulas ta kätes. Üks teenijaist lasti kohe lahti ja selle kohustused anti Elinale. Aga see ei tähendanud talle midagi. Vaba aega jäi tal ikkagi küll ja küll. See vabaaeg vihastas rikkaid üdini, sest nende môiste järele pidi teenija vahetpidamatult tegevuses olema: teisiti ei suutnud nad üldse môtelda. Nüüd lasti ka kaks ülejäänud teenijat teineteise järele lahti. Aga seegi ei aidanud. Aega jäi nüüdki veel tublisti järele. Küll kraamiti ja otsiti kôik

välja, mis kuidagi lasi ennast nii vôi teisiti seada ja liigutada. Nüüd alles tôusis majas häda ja ônnetus. Ei leitud ega saadud Elinale enam tööd. Proua ja härra käisid ja jooksid ohates ning käsi veheldes väga ônnetumalt ringi, nagu oleks see Elina vabaaeg rôhunud neid nagu luupainaja.

Alul tegi see Elinale nalja. Nüüd hakkas ta neid terasemalt tähele panema ja imestas, kui väikese môistusega isegi määretu rikkad inimesed vôivad olla. Ta leidis ka imeliku proportsionaalsuse: mida rikkam inimene raha ja vaesem môistuse poolest, seda suurem needus tollele rahvale, kus ta elab ja tegutseb.

Nii see kaua edasi kesta ei vôinud. Elina päästis leivavanemad hirmsast piinavast töö-otsimise hoolest sellega, et lahkus nende juurest.

Kohta otsida ta kaua ei tarvitsenud. Ta sai peagi uue koha ühe inseneri perekunda.

Mône nädala teenimise järele märkas Elina, et see perekund kuulus maailmas nii vähe olevate haruldaste, suursuguste hulka. Siin olid sügavatundelised ja seestpidi tôsise hariduse tippu jôudnud inimesed ühinenud ja loonud perekunna, mis sädeles nagu hele täht kusagil

kôrges ruumis. Siin hinnati hoolsat inimest, hinnati ruttu ja hästi tehtud tööd. Kui Elina oli teinud kôik töö, siis ei tulnud keegi tööotsimisega hädaldama, vaid öeldi, et vôib oma vaba aega kasutada oma enese hääks.

Elina oli väliselt gratsioosne, sisimalt sügav, rahulik ja vooruslikult kaljukindel — ühe sônaga: sädeles nagu teemant. Pääleselle viibis ta kohal, kus käis palju härrasid. Seepärast pidi ta ennast alaliselt kaitsma haridusega ülevôôbatud kui ka vôôpamata härrade vastu, kes püüdsid talle läheneda. Nende hulgas oli isegi härrasid, kes seitsmekordselt olid üliônnelikult nainud ja lühikese aja järele üliônnetuna lahkunud abielust.

Mitukümmend korda oli Elina neid kôiki tagasi tôrjunud. Aga ikka tulid nad uuesti ja avaldasid ilusaimate sônadega oma suursügavat ja ülevat armastust, mida nad kahjuks küll oma tegudes olid aina labastanud.

Siin alles ôppis Elina mehi tundma ja neid hindama. Nendest meestest jäi talle meele iseäranis kolm väljapaistvamat tüüpi:

Kui Elina oli juba mitu meest karmilt ja käskivalt eneselt eemadanud, siis ilmus kord

ta ette üks keskealine härra, otsekohene, läbi ja läbi aus, õiglane, määratu sügava ja õrnpeenetundelise olemise ja õilsa sädeleva iseloomuga. Ta ei tarvitanud Elinale lähenemiseks ei ühtk maskit ega maskeerimist, ei sõnas ega teos. Vale seisis tast eemal ja elas mustustarmastavate inimeste hingemaailmas. Ta oli nagu tükk puhast kulda, mis eluroostet ei tunnud ega kartnud.

Ta ei rääkinudki armastusest ega tahtnud ka otsekohe naida, vaid palus ainult tutvuse luba teineteise tundmaõppimiseks abiellumise eesmärgiga. Et otsuselle jõuda, kas suudavad nad vabalt suubuda ajast ajasse, väsimatult, mahajäämatult ja lahkuminematult teineteise kõrval nagu kaks tähte maailmaruumis. Teineteist sisustada ja ümbritseda jumaluse sisuga, õilistada teineteise hinge pidevalt ilusaimate ja õrnimate armastuse ja austuse närtsimatute õitega. Kui suudavad seda, siis abielluvad, kui ei, siis lahkuvad suursuguselt, roojastamata teineteist.

Et see mees oli täiesti tema Heilo vääriline, seepärast oli ka Elina ta vastu otsekoheselt õiglane ja seletas, et tutvuse soovist midagi ei saa ega tule, sest ta olla enda lubanud

igavesti teisele ega murdvat seda lubadust iialgi.

Seda kuuldes oli see härra tôusnud toolilt, oli astunud Elina ette ja öelnud: „Kôik ausad, ôiglased, kohusetundelised ja purunematu armastuse kandjad, nii mehed kui naised on olnud alati selleks märgilauaks, kuhu iga ôhuke teadur ja ôhukene teadus on lasknud oma pilke, teotuse ja surma nooled. Elame ajal, kus autus auga, vale tôega, rumalus tarkusega ja nôrkus kangelaslikkusega armastab seguneda, et siis üksteist teineteise varjus needa vôi ônnistada, nii nagu see näib olevat kummalegi kasulikum.

Elame kôrgema inimhinge lôhkumise ja lagunemise ajajärgul, kus ihatakse rännata ja elada keset neid lagunenuid ja lagunevate varemete välju. Aga tuleb aeg, kus rahvas tôstab igivana ja igavesti nooreks jääva aususe, armastuse ja kohusetunde tôetähe oma varemete varjude vôimust kôrgemalle: kus saadakse aru, et püsiva perekunna lôhkumise ja ta elutingimuste hävitamisega — hävitatakse püsiv inimene, rahvas ja nende isamaa. Perekunna ônn, ônnetus, viletsus ja surm on üht-

lasi ka rahva õnn, õnnetus, viletsus, rahva ja ta isamaa surm."

Ta palus Elinalt andeks oma julgust tülitamises ja soovis talle ta raskes seisukorras jäädavat püsivust, kaljulist vastupidavust. Niisuguseist inimesist tundvat ta suurimat rõõmu, ja olevat õnnelik kohates seesugust naist, keda ta seni oli pidanud olematuks.

Nagu teda oli Elina talle asjaolu otsekoheselt ära seletanud, sellest oli olnud ausale mehele küllalt. — Iialgi ei tulnud ta enam sellega ta meelerahu segama.

Hiljuti oli Elina kohanud ka üht endist jõhkrat lihunikku, kes nüüd oli väliselt hästi silutud ja vägev pangamagnaat. See härra esines talle abielu ettepanekuga, avaldades austavat armastust ja ülistades Elina loomulikku lihtsust, mis sundivat teda astuma seesuguse tähtsa sammu.

Kui Elina oli kindlalt tagasi tõrjunud kõik ta kosimiskatsed, siis hakkas ta talle pakkuma raha: pakkus esmalt tuhandeid, siis suurendas summat järjekindlasti kuni miljonini, isegi miljoniteni sularahas või kinnisvaras. Kui see kõik ei aidanud, siis palus Elinat nimetada

ainult soovi, sest ta olevat valmis kôik tema nôudmised täitma.

Ja siis, kui Elina oli teatanud, et härra viigu oma kirgi-orjav keha ja vaim jäädavalt ära siit toast, siis oli magnaadi iharusest lôkendavalle näole ilmunud kilomeetri pikkune rumal ilme. Ta oli läinud suure vihaga välja, hüüdes seejuures: „Toon Pariisist kullas ja brilljantides särava iluduse, mille sädeluse ja hiilguse ees peate kadedusel laskma ennast närida."

Teises toas aga oli ta oma palge peitnud kätesse ja ohanud: „Kulla vôim ja raskus on täitnud kôik mu soovid naiste suhtes, ja nüüd murdis üks lihtne neiu selle vôimu. Siis oli tormanud ukse manu, löönud selle jalaga lahti ja kadunud tänavalle.

Vaevalt oli Elina panga härrast lahti saanud, kui talle ligineda katsus üks sôjaväeinsener, kes tihti külastas ta ausaid leivavanemaid, kus teda oldi sunnitud vastutahtmist sallima teatud ametikohuste täitmise pärast. Proua oli seletanud Elinale ja isegi teda hoiatanud inseneri eest, kelle minevik, olevik ja tulevik olevat kôik kokku puhas rafineeritud donjuanlikkus.

Väga peenelt ja äärmuseni viisakalt ligines insener talle, kutsus teda teaatrisse, kôneôhtule, tähtsaile pidudelle, maskeraadile, vôi niisama jalutama Toomemäele. Aga kôik need kutsed ja katsed äpardasid. Nähes, et Elinal oli mingisugune kaljulik moraal, hakkas insener väga kavalasti ja osavasti Elina moraali kaugelt ja lähedalt ôônistama, purustama ja naeruvääristama. Mônikord tuli insener isegi kalleimate veinide ja paberossidega Elina juure ja palus, et ta neid prooviks ja nende maitse üle otsustaks. Insener oli väga teadlik sellest, et kui naine korrakesegi kas joob, niisutab oma huuli veiniklaasil vôi suitsetab, siis on murtud ta vastupanu vôi vähimalt sellele vastuseisule antud murdumiskäik.

Kôik inseneri peenkavalad plaanid purunesid Elina ja ta maailmavaate vastu.

Aga sellega ei leppinud insener veel: ühel pühapäeval, kui kogu leivavanemate perekund oli välja läinud, ilmus insener järsku tuppa ja lukutas ukse enese taga. Ta hakkas toore jôuga Elinale kallaletungima.

Algas äge lahing. Elina kaitsis end esmalt rusikatega, aga nähes, et see ei aidanud, haaras

vöölt pussi, mida ta alati enesega kandis kaasas. Puss välkus julge ja vahva neiu käes, kuni taganes mees raske õlahaavaga toast.

Elinal sai kauaaega tagant järele imestada, kuidas insener oli rakendanud tõhe kõik oma sisemised ja välimised võimed, oma hariduse ja harimattuse ühe naisterahva allapoole-kiskumiseks.

Sellest ajast pääle algas Elinal täiesti rahulik elu. Kõik teadsid, et siin ei olnud ühelgi ei nii ega teisiti midagi pääle hakata.

Et Elinal vaba aega küllalt üle jäi, siis kasutas ta seda enese arendamiseks ja teadmiste laiendamiseks. Tegi mitmed kutsekursused läbi, käis vabaülikoolis ja õppis ära isegi mõned võõrkeeled, mille tagajärjel avanesid talle maailma suurimad ja kalleimad vaimuaarded, mida ära kasutas põhjani. Ja viimaks kuulus Elina seesmiselt lõplikult sügavamate, õilsamate ja teadlikumate naiste hulka.

Nüüd hakkas ta otsima oma Heilot, kellelt ei olnud ta saanud ühtki sõnumit. Heilo oli kadunud nagu vaikivate vaimude riiki.

Pikapääle sai ta siiski niipalju teada, et Heilo oli lõpetanud ülikooli, kuid siis kadunud teadmata kuhu.

Kõik ta katsed leida Heilost mõndagi jälge, jäid tagajärjeta.

Ühel ilusal suvisel pühapäeval, kui Elina oli kõik hommikulle kuuluvad tööd ära teinud ja end väljaminemiseks riietanud, jäi ta laua juures, mil lamas ajaleht, kivistunult seisma. Ta vaade kiindus rasvaste tähtega trükitud kohale, mida ta ikka uuesti ja uuesti luges. Aga mida rohkem ta luges, seda katkendlikumaks muutus kogu kirjeldus. Nüüd nägi ta veel ainult mõnd sõna ja lauset: „. . . poliitiline roimar . . . politsei jalul . . . Heilo Randova . . . väga kardetav . . . tabajalle viistuhat talenti puhtas kullas . . . autasu . . ." — Kõik muutus Elina silme ees ühiseks kirjuks tombuks, millest ta ei suutnud enam midagi eraldada.

Aegamööda vajus ta laua juures olevalle pehmele toolile. Nüüd nagu oleks teda ümbritsenud musttuhat vaenlast, kes kõik tahtsid hinge tas lämmatada, millepärast nagu üksteise võidu tallasid metsikult ja hoolimatu toorelt ta piinast pingutatud rinnas.

Oli möödunud tükk aega, kui Elina toibudes virgus ja vabanes nagu luupainuri pigistusist. Ta imestas, et võis ennast liigutada ja

oli terve, ilma väliste veriste haavadeta, mis arvas leidvat kogu kehal. Seda rohkem aga mässas ta sisimas: sääl lõigati ja pigistati nii, et neiu vaevles ja väänles valudes nagu merepind tormi võimuses.

Vaevalt oli möödunud esimene torm, kui sellele järgnes teine palju tugevam. Ta püüdis oma mässavat sisimat taltsutada, aga selle asemel lõi see veel võimsamalt lõõmama. Uuesti tundis, kuidas nägematu lämb hakkas ta hinge kokku vajutama. Hingamine muutus raskeks. Suure vaevaga suutis ta lahkuda toast ja sammuda tänavalle. Hämmingus, eesmärgita ja peatamatult ruttas ta ühelt tänavalt teise. Ootamatult leidis end viimaks Toomemäelt. Ta kõndis sääl kohast teise, kuni põrkas vastu Baeri kuju raudaeda. Siis sammus üle Inglisilla ja istus jalutustee äärel olevalle pingile.

Elav pilt Heilo endisest kõnelusest tuli talle meele, ettekujutus nägematuist vägevaist vaenlasist, mille juures oli vaadanud kahtlevalt, arusaamatult ja küsivalt talle otsa. Isegi Heilolt saadud seletuse puhul oli see jäänud talle tumedaks, mõistatuslikuks. Nüüd viibis ta ise nende seletamatute võimude vallas. Nüüd tundis ja

môistis ta neid päris ligidalt ja ühes nendega ka Heilo sisemist äratundmist.

Järsku traavisid tast mööda nuhkurid, üks erariides ja kaks täiesti mustris ja mundris. Nad nagu oleksid jooksnud tormi Baeri ausambale.

„Vist kühma ja küüru vajunud kultuuri ja riigi ringiliikuvad alussambad," môtles Elina, kuna vastik vine inimeste môttetusest ja rumalusest peatas ta huulil nagu möödaminnes.

Mehed olid ammugi kadunud Baeri ausamba taha, aga Elina vaatas ikka veel môttetumalt neile järele, kuni vajus eluviirastuste maailma. Sääl kiindus ta vaade igatsevale unelmale, mis hakkas lähenema aeglaselt kusagilt kaugusest. Ta kohendas kärmesti siit-säält kleiti, kübarat ja juukseid, nagu poleks need olnud küllalt ilusasti korras.

Mida lähemalle jôudis ihaldatav unelm, seda rohkem tundis Elina, kuidas ta rind avanes ja sinna voolama hakkas magusa ônnetundega segatud rôôm. Korraga oli paisunud ta rind nagu määratu suureks väljaks, mil kasvasid lugematu värvilised lilled mida pehme taeva hôngus ôrnasti ôôtsutas ja hällitas.

Ônnelik nägemus möödus ning kadus teatmatusse tulevikku, nagu muinasjutt minevikku.

Mida kauemini see raskus Elinat rôhus, seda rohkem mässis end pääletungivalt ta ümber mingisugune süngus, haaras teda vastikult ja ja nagu kôige üle irvitades. Ilus, selge ilm muutus, muutus ikka hämaramaks, just nagu oleks alanud päikese varjutus.

Äkki peatas kaks politseinikku Elina ees. Üks kärgatas nagu kôu: „Kes te olete?“ Teine nägi olevat natuke inimlikum ja vastas neiu asemel: „See vaene preili on nähtavasti haige.“ Nüüd vabanes Elina nagu sidemeist ja sai tagasi oma endise selguse. Ta tôusis pingilt ja tegi minekut. Kuigi tas tôusis elav soov öelda neile midagi tüsedat, surus ta selle kohe maha, sest need politseinikud polnud mingid vaenlased, vaid nägematu vaenlase jalad ja käed. Imelik tundus Elinale, et neid inimvaenlase jalgu ja käsi vôis, nagu teaduse pilkeks, kaotuse korral vahetada uute ja tervetega. Mingisugune poolpilkeline, poolvaluline naeretus ilmus ta huulile. Ta vaatas üles ja märkas, et päike oli jôudnud ôhtule, ja see kaua-aegne liikumatult istumine, millesse ta pääle Heiloga kokkupuutumist oli jäänud, oligi äratanud politseinikkude tähelepanu. Ta kiirendas käiku ja oligi varsti kodus.

Sääl ei tahetud teda ära tundagi. Niipalju oli ta muutunud oma mässava sisima tagajärjel. Proua ei lasknud tal enam teha midagi, vaid soovitas heita kohe voodisse. Ta nägevat välja liiga kohutavalt väsinuna. Tôepoolest tundis Elina eneses rusuvat raskust ja heitiski voodisse.

Aga magamise asemel pöörles ja väänles ta sääl, rehkles ja pildus kätega. Imelik nähtus kütkestas ta tähelepanu: ta seisis määratu suure tasandiku kôrgustikul ja näeb kuidas pôhjapoolt veereb kiiresti sädelev teemant otse ta suunas. Siis veeris see kôrgustiku kallast mööda üles ja jäi Elina ette seisma pildudes ümberringi sädelevaid ja helkivaid kiiri. „Ennäe ônne, elav teemant, mida Heilo seni asjata oli otsinud“, hüüdis Elina ja sirutas käe välja teemandi kinnivôtmiseks. Aga just peo alt hüppas teemant ära ja hakkas uuesti tagasi pôhja poole veerma. Elina pani jooksu — teemandi järele. Nad tormasid üle määratuma tasandiku, kuni teemant hakkas langema sügaviku suunas, mille kallas muutus üha järsemaks ja mustavamaks. Elina tegi meeleheitliku hüppe. Just sel hetkel, mil elavkivi tahtis langeda

kuristikku, tabas Elina ta. Samas aga nägi, kuidas Heilo kohutava kiirusega tormas kuristiku kaldast allapoole. Nüüd tegi ta kohutava hüppe üle haigutava kuristiku ja kadus paksu pimedusse. Elina karjatas ja virgus unest, hoides endisi lilli kramplikult peos.

Tumedad aimused tegid veelgi rahutumaks Elina hinge. Aegamööda tôusis ta üles, samas aga laskus pôlvili ja andus härdale, kôikvôimsale palvele, kuni väsis ja vajus seletamatusse üliloomulikku unne.

Korraga kuuleb ja tunneb ta, et keegi teda ôrnasti hüüab ja raputab. Nüüd virgus ta oma arusaamatust olekust. Ta kohkus ja imestas selle üle, et oli alles pôlvili voodis, kuna sügav lohk padjas näitas, et kogu öö oli maganud iseäralikus unes, millest teda proua, kes praegu ta juures seisis, oli äratanud.

Harjunud kombe järele oli Elina voodist väljas ja järgmisel hetkel juba riides.

Kôik oli möödunud nagu velv[1])

Seda enam aga sulas töö ta käes nagu jää

---

1) unenägu.

tuhandekraadilises kuumuses. Seepärast hakkas ümbruskund hüüdma teda töömurdjaks ja kahtlema ta môistuses, oli ta ju imelik erand teiste inimeste hulgas, keda igaüks tähele pani ja oma arusaamise järele hindas. Kuid see hindamine kandis ikka mingisugust alaväärtustavat maiku.

Oli möödunud nädal, kui Elina isa ja ema tulid ta juure linna ja tahtsid teda viia maale tagasi. Ema ei jôudvat üksi toime saada majatalitusega. Elina ei tahtnud küll minna, aga isa-ema palved olid ju nii kaaluvad, et ta viimaks neile järele andis ja läkski tagasi oma sünni- ja kasvutallu.

Kodutalus valitses suur korralagedus: kôik asjad olid ripakili, rämpsu ja mustust kôikjal. See kôik ootas virka ja uljast töötegijat. Elina ei viivitanud viivugi, vaid asus kohe kôike korraldama, puhastama ja ilustama. Mône aja pärast valitses talus täielik kord ja puhtus. Lillepeenrad kaunistasid elamu ümbrust ja lilled toa sisemust. Igal pool oli midagi idanemas, kasvamas, ôitsmas ja valmimas. Kogu Heinaste talu oli oma väljanägemises muutunud harukdaselt ilusaks ja ühes sellega ka inimesed ja loomad, millest räägiti ümbruses otse muinas-

lugusid. Seda oli Elina töötulemus ka tôega ära teeninud.

Laialiste ja sügavate teadmistega naisena vôttis ta koduküla kui ka kogu rahva saatusest elavalt osa — ôieti muutus ta Immatsalu küla hingeks, keda kôik armastasid, sest igaüks sai talt nôu ja ôpetust, mis osutus igaühele kasulikuks. Ta kuulsus aina kasvas. Aga mida enam see aupaistus kasvas, seda rohkem muutus see talle talumatumaks ja valusamaks, sest selle kuulsuse kasvamisega muutusid inimesed ikka rohkem ja rohkem orjameelseiks ja roomikuiks. See oli Elinale kui môtlejalle naisele piinlik näha ja tunda.

Igal pool kus ta selle orjalikkuse ja roomavusega kokku puutus, katsus ta seda hävitada. Aga mida rohkem ta selle vastu sôdis, seda enam jôudis arusaamisele, et siin ei olnud tegemist lihtsa hingeveaga, vaid aastatuhandeid inimhinge istutatud ja kasvatatud haigusega, mis tarvitab pikka aega tervenemiseks.

Kord kui kole pôud ja sellele järgnevad viletsused tabasid kogu Immatsalu küla ja ta ümbruskonna elanikke, pidi Elina elanikkude volitusel käima kuninga juures abi otsimas, kust

ta tagasi tuli äärmuseni sünge ja morni meeleoluga. Ta teatas volitajaile lühidalt: „Kuningas saadab oma truudele alamaile kôiksugu häid soove ja lootusi niipalju, et neist jätkuvat mitmele inimpôlvele.“ Sellele järgnes suur juubeldus kuninga auks, mis ajas Elina nii vihale, et ta hüüdis: „te pelgurid ja rumaluse roomikud!“ Kaugemalle ta ei saanud, sest kiidutorm oli nii suures hoos, et seda vôis ainult ajaloo käik peatada.

Nüüd tômbus Elina seltskondlikust tegevusest tagasi, sest ta nägi et plaan täiskasvanuid veel kord kasvatada oli täiesti nurjaläinud.

Elina oli poolaastat nautinud eraku rahu. Sääl sôitis ühel südasuve keskpäeval kuningliku krooni- ja vapimärgiga ilustatud uhke tôld Heinaste ôue. Teenrid astusid tôllapärast maha, ja teatasid, et kuninglik kôrgus prints Vollmacht on sôitnud Elinale kosja.

Kui sellest teatati Elinale, tôusis tas raev selle vôimsaima kosilase suhtes, kel oli terve kari naisi kokku korjatud igast ilmakaarest, ja nüüd taheti teda veel saada nendele lisaks. Otse hôisates oleks ta läinud ennemini surma kui printsile naiste arvu suurendajaks.

Paljudes naistes oleks see au kutsunud esile pöörase rôômu ja hôiskamise, aga Elina ei kuulunud nende hulka.

Prints Vollmacht ilmus isiklikult Elina juure.

Iga liigutus ja sôna, mis ta tegi ja rääkis, tuletas Elinale meele mingisugust väga peenelt mehhaniseeritud masinat, mille käimahakkamisel iga osa liigub oma kindlal kohal ja määratud eesmärgil, ja millest väljanihkumine tähendab masinariket. Samuti sündis ka printsiga. Kui ta vähegi mehhaniseeritud olekust välja kaldus siis ilmus tas kohe esile rafineeritud ja tihendatud toorus, mis elas ta pääaju erikabinetis valgust kartvate ülesannete jaoks.

Printsi jutt ei olnud pikk. Ta ainult seletas ja tôendas, et armastavat Elinat suurima, ülevaima ja ôrnima — otse kuningliku armastusega ja seepärast tahtvat abielluda temaga.

Kogu seda kônelust saatis ja kandis ilmne iharuse kirg, mis levitas enesest kôikjale vänget, tôelikku armastust surmavat lôhna.

Elina vaatles veidi aega kergemeelsuses lôkkendavat printsi ja vastas lühidalt: „Sadadelle naistele olete avaldanud oma suurimat ja ülevaimat kuninglikku armastust ja ikka aval-

date seda edasi. Te alusetu ja môttetu inimene! Saage môtlejaks ja ärge labastage ega mônitage armastust, milleni te pole veel jôudnudki ega jôua kunagi!“

Ta peatas ja palus printsi lahkuda, sest tema naiseks ei saavat ta iialgi. Ta olevat juba Elu printsi kihlatud pruut ja teisi printse ta selle kôrval ei sallivat.

Et sônad olid räägitud kindlal häälel, siis lahkus prints Vollmacht kibralise vihase näoga Heinaste talust, ähvardades vastuhakkamise eest Elinat raudadega ja kogu Immatsalu küla hävitusega.

Kui Elina isa, ema ja kogu küla sellest kuulda said, oli hirmu ja ahastust iga katuse all. Kôik olid kindlal arvamisel, et kôigepäält hävitatakse kogu Heinaste talu nii, et selle asetki enam ära ei tunta. Môned arvasid, et ühes taluga hävitatakse ka Heinaste elanikud. Teised olid kindlal arvamisel, et hirmus ônnetus tabab kogu Immatsalu küla. Môni rääkis, et oli seda suurt ônnetust ja viletsust juba ammugi unes ette näinud.

Et Elina sellest suurest aust oli loobunud, tôusis külas äge nurin. Printsile meheleminekul

oleks kogu küla võinud saada suuri soodustusi ja monopoliõigusi, kuna nüüd oli karta ainult kõike halba.

Muidugi oli ime see, et nüüd unustati kõik Elina hääteod. Talle väsimatule häätegijale loobiti kaela igasugu autut ja alatut süüdistust.

Mida päev edasi, seda kibedamaks muutus ta elu.

Iseäranis olid ta vanemad äärmuseni pahased, koguni vihased, milline meelelaad iga päevaga kasvas ja süvenes.

Peagi lendas üksikuid sõimu- ja vandesõnu, mis järjest sagenesid. Kõik see aitas ohtralt nuumata Elina vastu kasvavat viha ja põlgust, mis pidi kunagi kuidagi puhkema lõõmavaks leegiks. See sündiski ühel pühapäevahommikul kui isa ja ema olid enne kirikusse minekut sõimanud ja teotanud teda rumalamal kombel, astus isa järsku Elina ette ja kärgatas nagu äike: „Välja, sa kangekaelne ja sõnakuulmatu tütar, välja, kes sa ähvardad tuua meile kaela veel vanas eas suuri viletsusi. Maailma esimese mehe tõukad sa enesest ühe hullu pärast, kes jättis isatalu ja põgenes laia maailma, kus muidugi hulgub, vedeleb ja logeleb ümber — säherduse

meheroisu pärast...!" Nagu väsimusest peatas isa.

Samal ajal tuhnis ema kapi juures, kus rippus Elina laulatuskleit. Seda nähes pistis ta mônitama ja lôpuks ähvardas kleidi visata kapist välja.

Elina, ta peigmees ja kleit — kôik said mônitada, sôimata ja teotada alatuimal kombel, ega kellegi muu kui neiu enese vanemate poolt.

Kui sôim natuke lakkas, küsis Elina neilt: Kas olete mu vanemad, kas olen teie laps?" Kaugemale ta ei saanud. Algas uus sôimu ja laimu valing, nii et toaseinad kaikusid vastu.

Midagi hakkas Elina hinge ümber kogunema, mis teda äärmiselt valusasti pigistas ja salvas. Siiski ta ei kaotanud veel täielikult oma meelerahu.

Sônalausumata astus ta kapi juure, avas selle ja vôttis välja oma teotatud laulatuskleidi ja ehted, sammus teise tuppa ja riietus neisse. Parimad ja kalleimad tuleviku unistused ja lootused oli ta sidunud selle kleidi ja ehtega. Nüüd taheti neid purustada ei kellegi muu kui

oma isa ja ema poolt. See tundus talle juba liig. Ta ei olnud ennast kasvatanud ega arendanud mône kuningliku printsi jaoks, vaid elu enese printsessiks — elu printsi Heilo jaoks.

Lumivalges seisis Elina kleidis, mille voldid igal liigutusel õrnasti lainetasid ja siinsääl kord näitasid, kord peitsid riidesse ômmeldud lumeroose, mis särasid nagu lumehelbed selgesti paistva pôhjamaa päikese käes. Kogu seda riietust ôrnastas üleni udusarnane loor, milles üksikud peened punased roosid nagu ôhus ôitsid ja ôôtsusid. Kôike seda ehtis kaua kasvatatud mürdioksist maitsekalt punutud pärg, mis oleks tahtnud nagu kasvatada ôitseval ôiel veel uut ôit. Nendele seltsis veel Elina môtiskelev kindel käik ja liikumine, mis alati tee läbi murdis keset takistuste padrikut. Kôiges selles nägi Elina sadakorda suursugusem välja kui môni kerge môttemaailma veel kergema arvamise järele kroonitud printsess.

Natuke aega käis ta toas edastagasi ja maadles eneses mingisuguse nägematu olendiga, kellest ta peagi sai täieliku vôidu. Jäi siis peatama peegli ees ja märkas oma imes-

tuseks, et tõesti seisis täies pruudiehtes ja ootas nagu muinasjutuline magaja printsess kõrge põhjamaa kalju tipul äratajat ja tõelikku elluviijat eluprintsi. See aga tuleku asemel oleks nagu taganenud.

„Kas olen muinasjutuline ilmaime," küsis Elina eneselt; „või olen tundmatu tuleviku neitsi, või oleviku märtrineiu, või kõigist neist veel midagi rohkemat?" Seejuures näisid ta veerevad pisarad salakavalalt ja täielikult kõike pooldavat.

Ta vaatas veel kord toas ringi nagu jumalaga-jätmiseks. Astus siis välja. Korjas aias lumivalgeid, hele- ja tumepunaseid õisi süle täis. Sammus isast-emast mööda, kes ikka veel sajatasid, öeldes: „minu hing kuulub ainult minule!" „Sinul ka mõni hing või asi" — sai ta vastuseks isalt. Elina tahtis öelda veel midagi, aga nägematu võim sulges tal suu. Ta ei suutnud kuidagi uskuda ega aru saada, et need olid ta vanemad, sest isegi metsloomad käituvad suursugusemalt oma poege vastu. Ta ees olid küll elavad inimesed, aga kivistunud mõistusega.

Siiski võttis ta rüpest õisi ja puistas neid

vanemaile pääle ja sülle, sammus siis üle õue, läbi värati, mööda maanteed, mööda välju, nurmi ja arusid, üle Vaidla mägestiku, üle lokkava heinamaa kuni jõudis Võhandu jõe ääre. Kogu sel teel puistas ta õisi maha, öeldes: „Sulle õu, sulle väli, nurm ja aru, sulle mägestik ja lokkav rohuma puistab isamaa tütar need pisaratega kastetud õied mälestuseks ja tänutäheks kõige hää, rõõmu, õnne ja troosti hetkede eest, mis olete alati annud nii lahkesti ja õrnasti, et küllusin õnnest ja hakkasin laulma ülevoolavast rõõmust, nii et taevas ja maa mulle vastu hõiskasid". Ja nüüdki, mil Elina neist täis ääretut hingevalu ja piina üle sammus puistasid nad ta hingesse nagu vastutasuks imelikke, arusaamatut ja salapärast õnne- ja rõõmusädemeid, mida samas aga reaalsed mõtted kohe ära lämmatasid. Need tõukasid teda hoolimatult vastu mingisuguselle tundmatule õudsele tulevikule.

Tüki aega oli Elina liikumatult seisnud paigal ja üksisilmi vaadelnud liikumatut vett, mis talle sisendas mingisugust kaljulist püsivust. Siiski ei suutnud ta kauem vee rahulikkust vaadelda. Ta tundis nagu jõuetust selle ees ja

sammus jôe kallast mööda ülespoole. Peagi jôudis ta kohale, kus vesi suure kohinaga ja nagu vägeva hôiskelauluga vahutades voolas. Tahtmatult seisatas ta uuesti, heitis ôisi jôkke öeldes: „Sulle jôgi need ôied, kes sa vahest nagu kangelane vôitled ja samas vaikselt ja liikumatult seisad ega tee väljagi sest, et määratumad sajandid, halvad ja hääd on sust üle käinud: neid nagu poleks olnudki.“

Järsku tundis Elina, et mingisugune hirmus ja inetu môte hakkas tasse roomama, nagu madu, ja kerima end ta hinge ümber. „Ei, ei! mitte veel seda“ — hüüdis ta ja pôgenes jôe äärest.

Peegi jôudis ta Tervindu allikalle, millest jôi suuri sôôme selget vett, mis imetoredasti kôvendas ta järjest nôrkevat sisemust ja tôi seda kusagilt kaugusest ta enese juure tagasi.

Nüüd sammus ta kivi juure ja jäi sinna seisma. Endised ôilsad sädelevad mineviku mälestused viimsest Heiloga koosviibimisest ja lahkumisest voolasid ta hinge. See vool kandis sinna sooja ja ühes sellega ka mingisugust arusaamatut vôimu, mis on eluvastast alati vôitnud, kuna hellad sônad, millega olid teineteist ôrnastanud,

paitanud ja kallistanud, talitasid nagu maailma haruldasimad ja kuulsaimad arstid ta haavatud ja läbitorgitud hinge ümber.

Kui ta nii oli tüki aega seisnud, siis juhtis oma vaate nagu oodates ja abiotsivalt jôe poole, millest arvas nagu kaljukampade üksteise pääle ladumist kuulvat, nagu oleks sääl keegi nägematu vôim kôigest jôust töötanud. Vahest arvas isegi nägevat seda töötajat. Samas aga kadus kôik ja muutus ühiseks halliks koguks, millest ei suutnud enam midagi eraldada.

Ei, ei! Need olid ainult üleliigsest närvide pingutusest tekkinud hämmingid ja pildid, mis iialgi tôelisteks ei muutu.

Ta ei tahtnud enam uskuda ühtki vôimalikku, küll aga vôimatumaid asju.

Raskelt laskus ta kivile, tômbas loori nii enda üle, et see ka kivi kinni kattis. Kui keegi oleks säält mööda läinud, siis oleks ta ainult imestanud, et kivi oli vaheajal kasvanud hulga suuremaks.

Olgugi et paistis selge ja soe päike, oli Elinas kôik hämar, mis järjest muutus üha tumedamaks. See tumedus pigistas ja vaevas teda nii kaua, kuni kivilt veeris pisarate oja-

kene alla, kus ühines allika ojakesega ja voolas ühes sellega Võhandu jõkke.

Need olid kahekümne sajandi suurima, õrnima ja õilsaima neitsi märtripisarad — need olid kogu rahva suurimate, õrnimate ja õilsaimate naiste pisarad, mis voolasid sääl Võhandu kaldal.

5

Öö oli salaja ära põgenenud ja kuldpunased koidukiired kuulutasid hõbedast päikese tõusu, kui Heilo virgus ja vabanes mornest raskusist ja süngeist hingepiinust, mis olid teda tahtnud võimsalt kiskuda süsimusta põhjatumasse kuristikku, kust pole veel ükski olend välja pääsnud

Pikkamööda tuli talle tagasi endine raudne rahulikkus. Mõtted hakkasid Heilos kindlalt ja püsivalt liikuma ja töötama. Tüki aega mõtiskles ta ja jõudis tulemusele, et tal võimatu on tagasi pöörduda ühiskunda, kes oli teda välja heitnud ja taga ajanud ning kesteab ikka veel taga kiusab. Imelik, imelik ühiskund — just nagu koopaelanik, kes armastab pimedust ja valgust, rumalust ja tarkust, vaesust ja rikkust — paari sõnaga — õnnetust ja õnne ainult selleks,

et oskaks vahet teha nende vahel. Nagu hämaruses elanud hämarusega kokkukasvanud koopaelanik, samuti ka ühiskund ei kanna välja äkilist valguse sära — ta muutub täiesti pimedaks. Et seda pimedust veelgi täiendada, loob ta sinna veel igasugu tonte, kellede eest hirmul pôgeneb kui tal jôudu jatkub, aga nôrkuse korral kumardab maani. Ja sellases ôhkkunnas elavad ja rabelevad inimesed, kes üksteist üksteise hirmutuseks küüntega kratsivad ja hammastega salvavad. Mingisugune vastikusetunne peatas Heilo môtiskelu. Viletsust, rumalust ja jôuetust täis ühiskund pôgenes ta vaimusilmist ja sinna asemelle kerkis täiest jôurikkusest mühisev ürgmets, millesse kiskus teda ta vaist, ja sinna laia laande säädiski ta oma sammud.

Aegamisi sammus Heilo alla Tatraorgu. Peatas ja vaatles siit läbivoolavat jôge, milles väikesed kalapojad rôômsasti mänglesid. Algas siis uuesti mineku teed mööda, mis hakkas ülespoole tôusma. Pooletunnilise käigu järele jôudis ta imelikku asundusse: tee serval seisis kôrts, mis joomarite lällutusist otse pulbitses. Natuke maad edasi asus kena seltsimaja, millest kostsid hüüded: „elagu meie saadik!"

Nende vastas seisis môisa tore häärber, ja sellest natuke eemal lühikese torniga kirik. Häärberi ees jagati „sina pead“ käskusid, kuna kirikust kostsid koraalihääled vôimsalt: „kiitkem vägevat . . .!“ „Näe“ — môtles Heilo, „siia on iga vôimkund asutanud oma vôimu keskpunkti. Järsku sôitis tore tôld seltsimaja kohale, lagedalle teele ja peatas sääl. Nüüd tormas majast välja hulk noori valgeis riideis naisi, igaühel lilled käes. Nad säädsid endid spaleerina kahte ritta seltsimaja ja tôlla vahele. Kohe kostis vägev porilaste marss. Salkund noormehi kandsid üht härrat kätel seltsimajast kuni tôlda. Naised puistasid ja pildusid talle lilli ja hôiskasid: „Elagu meie saadik! „Imestades kiindus Heilo pilk sesse saadikusse. Ta ei tahtnud kuidagi uskuda oma silmi. Uuesti ja teravalt silmitses ta teda. Ei olnud kahtlust — saadiku isikus polnud keegi muu kui Heilole hästi tuntud Ants Jalakas.

Heilo taandus môned sammud ja heitis vihase ja pôlgliku pilgu inimestele, kes polnudki nagu inimesed, heitis ähvardava pilgu häbistavalle teole. „Lausun neile natuke kibedat tôtt“, môtles ta ja pajatas kôigile kuuldaval häälel: „nende

inimeste pää-ajud, kes valivad enestelle säärased saadikud, on kôdunevalt haiged." Ta pöördus ümber ja sammus minema.

Vaevalt oli ta edasi jôudnud kümmekund meetrit, kui rusikasuurune kivi lendas tast mööda maanteele, kus keerutas üles väikese tolmu joa. Sellele järgnes tugev üldine naerulagin, mis samas muutus tormilisteks hüüeteks: „Elagu meie saadik!"

Heilo kiirustas samme, et jôuda rutemini välja kiviviske piirist, eemale, inimesist ja ta môistust teotavast asundusest.

Mitmed päevad ja ööd olid vaheldunud, aga Heilo viibis ikka alles teel ja matkas täisi samme edasi, julgesti vastu tundmatulle tulevikule. Ühe ôhtu eel enne päikese loojaminekut märkas ta rôômuga, et seisis seinana tôusva tiheda ürgmetsa ääres. Üllatuseks märkas veelgi, et ka tee lôppes siia. Ei ükski — isegi pisim teerajake ei viinud siit metsa. Tüki aega vaatas Heilo suuri silmi ôhtu môjul hämarduvasse metsa, mis sisendas talle tunnet, nagu oleks ta seisnud määratumat saladust varjava tôkke ees, millest läbi tungides nagu avaneks uus maailm uute inimestega, uute seni nägematu elu

ja ilu küllustega. „Ma armastan sind, sa uhke, neitsilik, jôurikkas ja hirmutundetu ürgmets“ — tahtis Heilo hüüda metsale. — Samas aga märkas eksituse, sest see ürgmets ei tarvitsenud ühtki kiidusôna, ei tôeliseks ega valelikuks kiituseks.

„Edasi rajamatut teed!“ — hüüdis Heilo ja sammus huupi hämarduvva metsa. Igal hetkel arvas ta kokku pôrkavat mône koleda verejänulise metsalisega — ja imelik tundus talle, et see polnud veel sündinud. Heilo üksindus, ôhtu hämarus ja metsa rahulikkus sulasid kokku ühiseks ôudhääletumaks akkordiks, mida segas ainult Heilo enese sammude sahin ja vahetevahel kusagilt kaugusest kuulduv öökulli huikamine.

Mida hämaramaks läks öö — seda lohklikumaks ja künklikumaks muutus metsaalune maastik. Vaevalt olles pool tundi kärmesti sammunud, muutus metsaalune iseäraliseks laineliseks: vahest pidi nagu järsule müürile üles ronima, samas aga laskus sügavasse lôhesse, mis oli igasugu pôôsastega nii tihedasti läbi kasvanud, et Heilol tuli sagedasti peatada ja väevôimuga teed läbi murda. Aga mida süga-

vamalle ta edasi sammus, seda pimedamaks muutus mets ja viimaks tundis, et viibis salakavalas ja ääretu tihedas mustas pimeduses, mis piiras teda kôikjalt nagu kivisöemüür. „Ah,“ hüüdis ta: „olgu see pimedus minu, rahva vôi jumala oma, aga läbi pean tast saama“. Ta astus edasi, nii et tihe pôôsastik raksus ning maa jalge all ôudselt oigas. Just siis kui hakkas veidi koitma, jôudis ta välja järsu mägestiku jalale ja peatas sääl. „Imelik on see maastik“, môtles Heilo eneses: „lôhed ning tasandikud, lohud ja künkad, orud ja mäed, valgus ning pimedus, sôbralikkus ning vaenulikkus elavad ses nagu inimeseski.“ Ta toetus seljaga vastu jahedat ja järsku kalju seina.

Kui hommik oli muutunud seevôrra valgemaks, et Heilo suutis näha, kust paremini vôis pääseda mägestikku, hakkas ta kiiresti ronima mäekülgi mööda üles. Mida kôrgemalle rühkis ta, seda selgemaks muutus ümbrustik. Just siis kui tôusis päike, jôudis ta välja ühe suurema mäe mäekülje tasandikule, mille teises ääres mägi üha tôusis kôrgemalle, ulatudes hästi kaugemalle üle metsa ladvastiku.

See väike mäetipu jalal olev tasandik oli

kaetud üksikute pôôsastega ja rikkaliku rohuga, mis oli segatud üksikute kaljukampadega ja lumivalgeid ôisi kandvate lilledega. Keset tasandikku seisis üksik mahajäetud ja üleni sammaldunud neljakandiline onn. „Vist mône ilmast ära pôgenenud üksiklase elamu“ — ütles Heilo eneselle ja sammus onni poole.

Kolm korda oli ta käinud ümber onni ja asjata otsinud ukseavaust, kui alles märkas, et see polnud mingi onn, vaid üleni sammaldunud onnikujuline kaljurahn. Natuke aega vaatles ta seda kuue meetri kôrgust rahnu ja otsis sellele ülespääsmise teed, mille oli järsk sein igalt poolt ära lôiganud.

„Ei, ei!“ hüüdis Heilo „vaatlemisega ei pääse üles.“ Ta tegi mône osava ronimise vôtte, kasutades samblas peidus olevaid lôhekesi ja oligi kaljul. Olgugi et iga iluarmastaja oleks vôinud siit nautida maailma ilu lähedalt ja kaugelt, ei tahtnud Heilo seda siiski näha. Nagu hämaruses poolisilmi nägi kusagil sügavuses mônd hôbevärvilist orupôhja järve, ja kaugel üle mustendavate metsaladvate mere toda rumalusest, tarkusest ja vaimlisest kannibalismist haiget maailma, millest oli pôgenenud nagu hirv verejanuliste huntide eest.

Et seda poolhämarat pilti ära peita, pigistas Heilo silmad kinni — ei — need olid soojendavad päikese kiired, väsimusest tingitud rammestus ja une vôimsalt uimastav magusus, mis tômbasid igale ta vaatele ette mustad linikud ja mässisid lôpuks Heilogi sellesse.

Aga järsku avanes kaljul väike luuk ja välja ronis lumivalge juuste ja hôbehalli habemega vanamees, kasvult keskmine, sirge ja sihvakas. Vaatamata oma vanadusele, polnud ta oma vôimsast julgusest ja jôust midagi kaotanud. Liikumatult seisis ta ning vaatas lamavalle Heilole. Ta näol ei peegeldunud ainustki jälge edevusest, kôrkusest, valskusest, kurjusest ega ühestki muust inimmadalusest.

Heilo ei suutnud kuidagi välja kannatada vanamehe vaadet. See säras nagu hele täht kesköö pimedal taevalaugel ja valgustas mahedalt Heilo tumedat nägu, mis siiski väljendas nagu hirmu vanakese rahurikkumise pärast. Aga ôrn vaade ja lahke küsimus vanalt kustutas varsti igasuguse kahtluse Heilos.

„Mida otsite siin mäeharja tipul“, küsis vanake.

Heilo môtted ei tahtnud liikuda, ta vaikis

mõned minutid ja vastas siis: „Ma ei otsi midagi, vaid ainult põgenen ja tahan edasi põgeneda“.

Uuesti küsis vanake: „Kelle — kas maailma ja inimeste eest, või põgenete oma enese hinge eest, või koguni kõigist: enesest, maailmast ja inimestest?“

„Ma ei põgene enesest ega enese eest,“ vastas Heilo, „ei maailmast ega maailma eest, — küll aga inimestest ja inimeste eest.“

„Inimeste eest,“ ütles üksiklane, „siis olete vist üks alatu roimar.“

„Mitte seda, vaid harras tõeotsija.“

„Siis tulete vist säält allilma inimeste juurest.“

„Ei, päälilma inimeste juurest, kes elavad allilma inimeste moodi“ — kõlas Heilo vastus.

Vanake nagu hämmastus — nähtavasti ei mahtunud tasse Heilo viimane vastus.

Kui üksiklane oli tüki aega mõtiskelnud, ütles ta uuesti: „aga sääl ülalmaailmas elatakse ju suure jumala sääduste järele, mis on kirjutatud kustumatute tähtedega ja igaviku muutumatu sisuga kõikjale taevalaotusse, loodusse ja igasse inimesse — ta hingesse, kust võib iga-

üks lugeda igal ajal — olgu kas keskpäeval või südaööl.“ Vanake peatas, aga jatkas kohe: „kuidas on see võimalik, et need inimesed — kõikjumaluse kõikpärijad elavad nende allmaailma inimeste moodi, kes on määratud viimsepäeva söödaks ja vajuvad alatiselt sinna pimeda alguse poole tagasi, millest jumalad ja maailmad aastamiljonite kestes on eemale kihutanud.. Üksiklane vaikis ja jäi küsivalt Heilole vaatama.

„Jah“ — vastas Heilo — „häda seisabki selles, et inimesed on jumalikest säädusist kõrvale hiilinud ja nende asemelle sepitsenud omad, mis kubisevad igasugu invalidismi pitsatimärkidest, ja nendesse igavestesse eluta kavakutesse surutakse elav elu ja inimene ning sunnitakse neid sääl invalideeruvalt elama. Aga kui keegi sellele vastu astub ega tunnusta seda omaks, siis aetakse neid taga, nabitakse kinni ja nagu pilkeks puuakse jumala sääduste järele loodud puusse või riputatakse samast puust valmistatud kaaki — kavaksääduste roaohvri rõõmuks ja meelehääks.“

Heilo peatas, vaatas natuke eemale ja jatkas: „Inimesed, nad püüavad lähenemise asemel

tungida inimesest eemale. Nad loovad igasuguseid ainelisi kui ka ainetumaid kujusid, püstitavad need kas maapäälsesse metsasallu, mônesse majja, vôi viimaks taevatarre, ja käivad siis neid hingetumaid olendeid oma elava hingega kumardamas ja neilt eluhüve almust palumas.“ Kibe näoilme katkestas ta kôneluse.

Nüüd pani Heilo tähele, et need vähesed sônad olid tekitanud vôôristava ilme vanamehe muidu nii rahulikule palgele. Nähtavasti ei suutnud ta kuidagi uskuda ega môista, et inimesed loovad enestelle ülemvalitsejaid — ôigemini — ülemebajumalaid, kes siis loovad ja suruvad neid endid niisugusesse olukorda, mis hävitab neid ja nende elu, kuna ülemvalitsejad pesevad puhtaks käed ja lasevad enestelle selle viletsuste ja hädade loomingu tasuda tuhande vôrra ja tuhandeist pôlvist saadik.

Vanakese näoilme muutus lembemaks ja kaastundlikul häälel ütles ta: „nii siis pôgenete inimeste eest, kes pôevad ajaloo hirmsamat haigust — see on: austavad ja kumardavad rumalusest, toorusest ja hullusest tervekssaamatuid ebajumalaid.“

Vanake vaatas Heilole etteheitvalt ja jatkas

siis: „Ühtki rumalust, toorust ega hullust pole hävitatud maailmast ega inimeste eest põgenemisega, küll aga nendele võideldes vastuastumisega: seepärast jäta põgenemine ja astu neile vastu neid purustades.

„Astu vastu!?“ kõlas Heilos õudselt ja hirmutavalt nagu mõnele muinasjutt põrgust. Silmanähtavalt ei tunnud vanake „astu vastu“ tagajärgi.

Järsku tundis Heilo, kuidas kibedustunne ja kurbmeelsus hakkas temasse voolama, nagu vesi purustatud paisust madalikku. Alles siis kui suutis sulgeda selle voolu, vastas poolmurtud häälel: „kui olin kevadrõkkavast rõõmsast noorusest välja jõudnud ja meheks sirgunud, siis valisin rumaluse, tooruse, mõtteteuse ehk ühe sõnaga — igasuguse umbrohu hävitamise eneses esimeseks elu eesmärgiks ja ülesandeks.“

Heilo vaikis, kuna ta silmad heitsid kahtlevaid pilke vanakese pääle. Siis rääkis ta edasi:

„Kui olin selle maailma raskeima tööga, enesekasvatamisega jõudnud lõpule, tunnistati mind peaaegu kõigi inimeste poolt hulluks.“

Mingisugune nägematu võim kündis Heilo

näole valulised vaod. Alles siis kui need kadusid, jätkas ta uuesti:

„Siis kui tahtsin seda toorest rumalust ja musta masendavat pimedust inimestes hävitada, siis tunnistati mind koguni kardetavaks hulluks, ja hakati taga ajama nagu suurimat roimarit, olgugi et ma pääle karuohakapôôsa purukslöömise mingisugust muud roima pole saatnud korda."

Môru naeratus liikus ta huulil.

„Ja nüüd — kôrge kaljumäe elanik soovitab — „astu vastu!" „Ta sônad veersid aeglaselt ja raskelt. Kivine tôsidus tôrjus kibeda naeratuse Heilo näolt. Ta vaikis ja juhtis oma vaate maailmaruumi selgesse sinasse.

Tôsiselt ja ôrnalt silmitses kôrge mäe elanik Heilot ja ütles: „miks vôitlesite üksipäini miks te ei otsinud abi, kôikide abimehelt — teaduselt — ta oleks teid kindlasti aidanud."

„Aidanud" — sonis Heilo nagu arusaamatuses. „Jah — ta aitas ja riisus mult vanaisalt pärandatud kalleima ja ilusaima muinasjutu kôike ôelust, rumalust ja hullumeelsust purustavast elavast teemandist ja lôi selle asemelle ühe minule vastikuima muinasjutu, millele ristis veel nimeks: „hullumeelsus.""

„Kui imelik, päris imelik!“ hüüdis kaljumäe elanik. „Nii siis kôik maailm ühes oma môistuse ja tarkusega on tunnistanud sind hulluks.“

„Mitte kôik — sellest kôigest arvake maha mind, minu môistus ja tarkus,“ hüüdis Heilo nagu vôidurôômsalt.

Vanakese pale omandas sulni ilme. Ta heitis pilgu kaugusse. Viimaks juhtis selle Heilole ja ütles sulaselgel ja kindlal häälel: „Järgne mulle, sa mineviku, oleviku ja tuleviku igaveste kangelaste igavene lemmik!“ Ta hakkas astuma.

Heilo tôusis kähku üles ja järgnes hôbehallile vanakesele, kes tôttas imeruttu edasi. Seda tegi ta mingi arusaamatu sisimese sunni käsul.

Täiesti metsik tee tôusis järjest ülespoole ja oli täis kôiksugu väiksemaid ja suuremaid kaljutükke; täis ristirästi pragusid ja lôhesid; kohati oli tee ja selle ümbrus konarlik, teisal jälle sile nagu lihvitud. Vahest pidi mööda järsku kaljuseina vôi lôhet üles ronima. Ükski takistus ei suutnud peatada vanakest: kaljult kaljule, ühelt lôheäärelt teisele, hüppas ta niisuguse jôuga, et tundus nagu poleks isegi hüpe ühelt planeedilt teisele talle teinud vähe-

matki raskust, kuna Heilo pidi sagedasti viimse jôu ja môistuse kokku vôtma, et jôuda vanakesele järele. Vahel siiski pidi vanake teda mônest järsust kaljuseinast üles ja siledalt pinnalt üle aitama.

„Ühel väikesel mäetipul märkas Heilo, et kogu mägestiku harjad ja tipud särasid, sädelesid ja kiirgasid lugematuis värves.“ Ei, ei!“ hüüdis ta — „see ei ole kaljumägestik; see on kaljulillestik!“ Vahel tundus nagu oleks ta astunud ühelt sätendavalt kaljuôielt teisele.

Aega imestamiseks tal ei jatkunud, sest pidi tôttama, et jôuda vanakesele järele.

Natukese aja pärast sammusid nad kitsast lôhe pôhja mööda, mis muutus täitsa pimedaks. Et eelmineja asted kostsid talle kôrva, siis järgnes Heilo nendele julgesti.

Peagi tuli tal ronida süsipimedat ôônsust pidi ülespoole, kusjuures teravad kaljunurgad, otsad ja servad veristasid teda igal hetkel, nii et tahtis pöörata ümber ja sammuda tagasi. Samas aga muutus ôôs valgeks ja nad jôudsid välja lagedalle konarlikule kaljupinnale.

See kaljupind, mis juhtis neid ülespoole, muutus äärmiselt ôelaks, käik vaevaliseks ja

kardetavaks, sest kogu kaljupind oli teravate kaljunukkidega nagu odaotsadega tihedasti kaetud, nii et iga aste juures arvas Heilo veristavat ja vigastavat oma jalgu.

Just siis kui ta astus nagu teravaimate naelte otsas ja tundis koledaimat valu jalus, lôppes see ôudne kaljupind ja nad jôudsid välja peegeltasasele kôrgeimalle mäeharja tipule, millest taevavôlv vastu helkis nagu veepinnalt.

Heilo ei jôudnud veel ringigi vaadata, kui vanake kaljukindlal häälel kamandas: „vaata ringi, alla ja üles!"

Heilo vaatas ja nägi kôikjal määratumaid udukogusid aeglaselt ja kaootiselt kôikuvat: vahel tekkisid hallis massis mustad laigud, mis hiigla jôuga suurenesid ja jälle kadusid nagu nôiaväel. Mônel teisel kohal aga puurisid valgusejoad noolekiirusega läbi tihedast udukogust, teadmata kust tulid ja kuhu läksid. Küll katsus ta oma vaadet puurida uttu, aga see osutus vôimatumaks. Laisalt hôljuvad uduhulgad sulgesid igalt poolt ta vaate kinni nagu tinamüüriga.

„Midagi ma ei näe. Koledad udukogud varjavad ja peidavad kôik enesesse!" Heilo jäi küsivalt vaatama vanakesele.

Vanake näitas käega kaljule ja ütles: „Pese oma silmi!“

Heilo vaatas ja nägi omaks imestuseks seitse sammu eemal väikest kristallselget allikat, milles tundmatud valgusekiired sädelesid ja mänglesid, nagu oleksid pühitsenud eluilu·duste igavest vôidupüha. Vees mänglesid valguse sambad ja sädemed nagu virmalised pôhjataevas.

Ta astus allika juure ja vahtis sellesse tüki aega ega julgenud oma karmi käega seda taeva puhtuse ja selguse algallikat kuidagi rüvetada. Viimaks laskus hilju allika äärele ja pesi tas oma silmi. Tôusis üles ja vaatas uuesti ringi. Udumassid olid seekord kadunud. Nende asemel seisis palju väikesi ja suuri jooni, milledel polnud algust ega lôppu. Mida kaugemalle ta püüdis joontele järele tungida, seda rohkem märkas oma enese silmis endise maailmaruumi udu hôljumist.

Ta ei jôudnud selle arusaamatu muudatuse üle järelegi môtelda, kui juba kôlas kaljuvana küsimus: „kas nägid midagi?“

„Ainult imelikke jooni maailmas ja vastikut udu oma silmis!“ vastas Heilo.

„Pese veel oma silmi!“ kõlas kaljuvana uus käsk.

Sõnalausmata kumardas ta allikalle ja pesi teist korda, tõusis ja vaatas taas ringi.

Nüüd oli udu ta silmist kui ka välismaailmast kadunud ja haruldane selgus vaid valitses silmaringis, kuna kauguses valitses ikka veel sünge tumedus, mis sulges ta vaate.

„Noh — mida näed“ — küsis kaljuvana jälle.

„Näen selgust lähedal ja tumedust kaugel.“ vastas Heilo.

„Pese veel kord oma silmi ja joo kõrgekalju selget allika vett!“ käskis mäevana.

Heilo laskus uuesti allika äärele, pesi taas oma silmi ja jõi suure sõõmu maailma puhtaima allika veest. Tõusis siis üles ja vaatas uuesti ringi. Aga mida rohkem ta vaatles, seda enam tundis, et kõik kaugused olid kadunud, ja kõik asjad olid nagu mõistetavad. Saladused ja arusaamatused olid kadunud, Määratuma maailma ja maailmaruumi elav tõde paistis igalt poolt Heilole silma. See tõde mahtus kõigesse ja kõik mahtus sellesse tõesse.

Heilo unustas hetkeks kõik mineviku nuht-

lused. Ta näol lôi ônn pakatama. Ta hüüdis: „mehed ja naised, tulge siia kôrgele kaljutipule ja vaadake tôdede tôde!"

Hüüe kaikus kaugustesse ja kajas säält kôikjalt vastu. Ainult inimesilt ei tulnud ühtki häält kuuldavalle.

„Inimesed, inimesed" — kordas Heilo ja tundis, kuidas kurbuse kibedus tungis ta rinda.

„Inimesed!? Need viibivad valede ahelais ja taovad neid järjest tugevamaks" kôlas mäevana vastus.

„Lähen ja torman mägestikust alla inimeste juure, näitan ja kuulutan neile maailmaruumis igavest elavat tôtt!" hüüdis Heilo.

„Môttetu, môttetu!" vastas mäevana rahulikult: „inimesed ihkavad küll tôtt, aga tôelikult armastavad rohkem valet. Iga tôekuulutaja on pidanud inimeste eest kas pôgenema vôi laskma end nende poolt maha lüüa. Ja nüüd tahad sa tagasi minna nende juure, kelle eest sa praegugi pôgened. Maailmaruumis igavest elavat tôtt vôib ja peabki iga inimene ainult ise igal pool üles leidma. Kes otsib ja leiab selle tôe, see muutub inimesest suuremaks ja ta vaim tungib jumalate troonini ja kisub ka

lihaliku inimese sinna kaasa. Kes aga ei otsi, see teda ka ei leia, see jääb igavesti inimesest väiksemaks ja ta vaim langeb ta jalge alla, mida ta niikaua tallab, kuni ka ta liha muutub tallatavaks.

„Môttetu, môttetu“ — kôlas nagu surmahüüd Heilo kôrvus ôudselt ja vastikult. Môttetu, môttetu — see on ju surmakuulutus, kao ennustus inimestele ja rahvale, kelle eest ta pôgenes ja kellele ta siiski oma sügavaimas südame ja hinge pôhjas soovis ainult elu igaviku vôitu.

„Mispärast tôid sa minu siia kôrgele mäetippu, ja mis pean ma siis tegema?“ pöördus Heilo küsimusega mäevana poole.

Ôrnasti, otse ôilsasti vôttis mäevana Heilo käest kinni ja sônas pehmesti paitaval häälel:

Tôin su siia, et saaksid maailma ja maailmaruumi täieliseks läbinägijaks, nende igavese ja muutumatu tôe tôeliseks môistjaks. Alles siis suudad tungida sinna tundmatusse maailma, kus elavad ja asuvad elavad teemandid, kes täidavad jumalikke soove ainult sel, kes neid evib ja kes tôesti oskab kôrget jumalikku neilt soovida ja seda ka jumalikult kanda.“

Mäevaim peatas hetke ja jatkas kohe:

„Kui kunagi tunned, et paksud udumassid su vaate sulevad ja su mõistuse ümber piiravad, siis pese oma palet kõrguse allikast — see on oma jumalikus kõrgusse tõusvas targas ja terves mõistuses. See allikas asub igas inimeses ja ta voolab ülespoole nagu mahl puujuurest ladva tippu. Ainult vähesed oskavad teda enestes leida ja ülespoole juhtida, kuna ta enamalle jaole jääb kättesaamatuks.

Nüüd kus oled oma palge tas pesnud, nägid maailmaruumis kõiksugu jooni — need olid ja on asjade ja sündmuste olemise piirid, millest üleminek tähendab üleminejalle kadu — või otsekoheselt öeldud surma.“

Uus hetkeline peatus. Siis tõstis mäevaim käe näitavalt ja ütles:

Vaata sinna alla — see on igavene Maaväli, mil inimesed täis eluvalet vaevlevad. Sellest pead üle minema! Keset seda välja seisab Metsikuste Maantee. Tast ülepääsmine on äärmiselt raske. Ta algab kusagilt mineviku hämarusest ja nagu näed, lõpeb kõigi aegade Valuala jõkke, millest ei ükski inimhing pole suutnud tänini veel üle tungida. Ja tolle“ — ta rõhutas siin iseäranis — „jõe taga asubki

too maa, taeva maailmaimede maa, kus elavad ja asuvad elavad teemandid.

Nüüd mu kaljune kangelane — mine, sest eesmärk kôrge ootab sind.“

Heilo kuulas ja nautis seda teadet nagu mesimagusat muinasjuttu, kuulas ja märkas, et jutustuse vaikimisega oli ka mäevaim kadunud. Ta silmitses ümber ja otsis kaljutarka. Aga kôik oli asjatu, kadunu jäigi kadunuks.

Nüüd hüüdis Heilo täiel häälel: „kaljuvana, kas tabas sind ônnetus!“

Natukese aja pärast kuuldus ülalt alla hääl: „ainult ônn tabas mind, sest vôisin juhatada teed esimesele inimesele elavate teemantide maailma.“ Sellele järgnes pühalik vaikus, mida ei ükski hääl enam ei katkestanud.

Järsku tundis Heilo, kuidas imelik jôuduandev soojus tungis ta rinda, ühes sellega ka sügav jumalik rahulikkus ja vaikne tôsine rôôm ja ônn. Uue maailma ja uue elu päike hakkas tas vôimsalt tôusma.

Korraga hakkas lindude appikarjuv kraaksumine ja äge sädistamine kostma ta kôrvu. Ta ehmus ja virgus üles: ta oli kaljupangal maganud. Lindude hirmukisa oli päris tôeline

kisa, sest määratu suur kaljukotkas tiirles uhkelt mäetippude kohal ega teinud lindude hädalevast kisast väljagi.

Heilo tôusis üles ja vahtis kaua aega ümber ega suutnud kuidagi veenduda sündinud loos, kas oli ta näinud velvi, vôi oli see kôik sündinud otse ilmsi: kôik oli nii otsekohene ja elav, et isegi vastupidist môtelda, tundus talle olevat avasilmi velviks.

Mida rohkem ta môtles, seda enam kadus tas möödunud elukibedus ja asemelle valgus vôimas elutahte tung. Nüüd oli ta valmis vôitlema igasugu kallaletungivate vaenlastega.

Ta huulil pakatas tasane ja tôsine elurôômus naeratus. Ta ajas enese sirgu ja hüüdis enesele: „kui igal asjal ja sündmusel on oma piir, siis on seda ka Heilo pôgenemisel. Pööra ümber ja sammu tagasi, sest seda käseb sinu kôrgem môistus."

Kauemini ta ei peatanudki, vaid tormas minema. Ta hüples ja jooksis ühelt kôrgustikult teisele, ühelt orukaldalt teisele, ja laskis seejuures rôômsal laulul kajada: „eluvôit — ligemalle rühin sull' . . .!" nii et kogu mägestik tuhandeil häälil kaasa kaikus.

Nüüd tormas ta mägestikust alla: mööda mäekülgi, orupôhje, mööda ojakesi ja koski, mööda kristallselgeid järvi ja jôgesid, kuni jôudis välja mägestiku jalale ja ühtlasi ka vägeva ürgmetsa juure. Olgugi et päike laskus ja püüdis ennast peita määratu suure, tumedalt ja salapäraselt seisva metsa taha, ei kohutanud see Heilot pôrmugi. Julgelt ja vôitlusevalmilt sammus ta metsa.

Edasitungimine ürgmetsas muutus järjest raskemaks: igasugused takistused olid endid nagu aegsasti valmis säädnud: suured samblamättad, hiigla puujuured ja nende vahel sügavad rôôned ja hundiaugud. Vahel tahtis vägisi vajuda mônne rohuga kattunud auku. Samas jälle sulgesid puude tihedad oksad edasimineku. Tihti kostsid ta kôrvu metselajate ôudsed röögatused. Samas aga valitses salakavalalt hiiliv vaikus: kôik see kokku ühes Heiloga vajus ikka rohkem ja rohkam alanud öö musta merre

Ta vôitis kôik takistused ja ruttas kiirest. edasi, aga vägev ja iidne ürgmets ei lôpnud ega lôpnud. Igal südaööl tahtis ta ära väsida, aga igakord andsid esimesed koidukiired talle jôu tagasi.

Kolmandal hommikul, kui kuldkollane päikeseketas tôusis metsaladvult kôrgemalle, muutus mets äärmiselt tihedaks ja sulges tee igalt poolt. Ainult jôuga tungis Heilo edasi. Järsku üllatas ja imestas ta: mets lôppes ja ta seisiski igavese Maavälja ääres.

Tüki aega peatas ta ja silmitses määratumat välja, mis oli täis igasugu inetumaid ja ilusaid inimasulaid, millede vahel olid segamisi vilja- ja umbrohupôllud, metsasalud ja kännustikud, lopsakad aasad ja paljaspäised kaljud, rabad ja liivaluited, järved, jôed ja ojakesed: igale poole oli surma ja elu môte segamini puistatud, nii et raske oli aru saada, kuhu üks lôppes ja kust teine algas.

Kui Heilo väljal edasi sammus, kuulis ta ühest viletsast asulast igavesti ilusat töörütmilist tüminat ja elurôômust laulu, mille hääled ülespoole tôusid ja kôrgusse kadusid: imelikuna tundus talle, et keset seda eluviletsust seisva asula ümber oli selgesti tunda elulôhna. Samas aga möödus ta toredast lossist, millest tungisid välja muusika ja pidutsemise hääled, mis andsid tôendust suurest rôômupeost, ei — see oli elurôvetuste orgiline rôômupidu, mille hääled va-

jusid allapoole ja levitasid maapinnal surma lôhna. See lôhn oli nii vänge ja vastik, et Heilo ruttas samme lossist eemale jôdma.

Nüüd viibis ja rändas ta taas inimeste ja nende elu keskel. Sagedasti astus ta, kord kehviku, kord rikka majja, peatas neis ja pani elu tähele, mis ei pakkunud kuigi rôômustavat pilti: ühes kui teises valitses ilusa ja puhta, uhke ja sügava elumôtte asemel ôhuke ja ôudne, ropp ja inetu, järjest hämarduv elumôttetus, mis paiguti kihutas kui kiirong igavesele kadule lähemalle. Keegi ei arvestanud inimesega. Kellelgi polnud aega järelemôtlemiseks. Igaüks püüdis hävitada eneses kui ka teises vôimalikult ruttu inimest. Mida suurem oli inimeses viga, mida rohkem oli tas halba ja alatut, seda enam leidis ta halastust ja ôigustust. Kôik liikus suunas, mis mahtus lausesse: „saagem kôik vigaste ja rikutute sarnasteks:"

See nende elusisu määrav lause oli Heilole äärmiselt vastik. Ta ei suutnud sellega leppida, vaid säädis sellele vastu uue lause: „saagem kôik jumalate sarnaseks ja inimeste vääriliseks!"

Inimeste hingest nagu oleks talle kôlanud

vastuseks suure naerulagina saatel: „sihuke tolatark, hull!“ Ta kiirendas käiku, et jôuda rutemini läbi ja eemale inimesist, kes raiskasid kalleimat ja kauneimat jumalaaega rumaluse ahelate tagumiseks enestelle kaela.

Peagi tabas Heilot uus üllatus. Ta jôudis inimeste hulka, kes kôik pôlvitasid ja palusid: ühed palusid, et jumal neid hirmsasti nuhtleks pattude pärast, teised palusid, et jumal neid rängasti nuhkleks selleks, et nad vôiksid inimesteks saada ja jääda. Olgugi, et see kôik tundus veidrana, meeldis see inimeseks saamise tung Heilole siiski. Nad ei puutunud teda ega tema ka neid.

Kui Heilo nii rahulikult oli paar päeva rännanud, kohtas ta kolmandal päeval suure kogu inimesi, kellele silmamoonutaja andis etendust. Et etendusest uus pilt pidi kohe algama püsatas Heilogi.

Eesriie eemaldus. Suure kisa ja käraga tormas aktöör lavale ja teatas karjudes täiest kôrist, et ta näitab kogu maailmale imede imet. Vedas siis lavale kaks kasti, ühe ütlematu toreda, teise täitsa lihtsa. Tôi siis veel ühe laua suurendusaparaatidega, säädis selle kastide ette ja teatas taas, et nende aparaatidega vôivat

suurendada igat asja niipalju miljoonikordi, kui keegi soovib. Et see õige on, seda tõendavat ta kohe.

„Vaadake," hüüdis aktöör," siin on lihtne kast, mis on täidetud viljateradega äärest ääreni. Aga ootage natuke ma näitan, millist jõledat prahti see sisaldab:"

Ta astus kasti juure ja hakkas viljaterade hulgast midagi hoolega otsima. Peagi leidis ta otsitava ja hõiskas rõõmsal palgel: „vaadake: sõkal!" Nüüd pani aktöör oma mõistuse ja aparaadid sõkla suurendamiseks tööle, kuna ta teisest küljest hakkas terade hulka teotama, nii et lõpuks terade asemel oli määratu suur sõkal. Tõusis tormiline süüdistamine ja teotamine: „Häbematud terad — petavad inimesi ja inimkunda sõkaldega:" Kajasid rasked vande, needuse ja hukkamõistmise sõnad terade pihta, mis alles siis vaibusid, kui aktöör astus teise kasti juure.

Vaatajad jälgisid uudishimuga aktööri tegevust.

See avas ettevaatlikult kasti, mis oli täis igasugu maailma prügi. Ta segas ja otsis hulga aega, ennekui leidis ühe kõdunenud viljatera.

Hôiskas siis jällegi rôômust säraval palgel: „Vaadake: viljatera prügihunnikus?“ Nüüd hakkas ta seda tera aparaatidega suurendama, kuni näha polnud enam ühtegi prügi raasu, vaid ainult määratu suur kôdunenud viljatera. Kôlasid joovastavad austuse hüüded ja ônnistuse sônad, mis kuidagi ei tahtnud lakata.

Kui selle kôdunenud viljatera juubeldus oli täies hoos, kôlas nagu kaugusest trummipôrin ja teisel hetkel olid kastid kadunud, kuna kummagi asemel seisis mees. Viljasalve asemel seisev mees oli lihtne, korralik, tôsine, ôilsa ilmega, kelles näisid kôik kôrgeimad môisted kehastuse leidnud. Aga prügihunniku asemel seisev mees oli kehastanud kôik maailma kergused. Ta keha, tühja rinda, kaela ja käevarsi ilustasid igasugu kuld- ja kalliskivi-ehted. Niipea kui see kerguste kehastaja nägi raskuste ja sügavuste kehastajat, tormas ta kohe talle kallale ja hakkas teda igatmoodi taguma.

Heilo vaatas ja imestas, et see vôimakas mees laskis ennast sellest kergatsist taguda, ilma et sôrmegi oleks liigutanud ta eemaletôrjumiseks, kuna isegi väikesest liigutusest oleks jatkunud ta kaugusse heitmiseks.

Ilma kôhklemata astus Heilo nende juure ja tôukas kakleja eemale.

„Ärge puutuge kôlvatumasse!” hüüdis sügavtôsise hääle ja ilmega raskuse vaimu kehastav mees. „Ta tagus môneminutiga oma arvamata pika mineviku, lôpmata tuleviku ja lühikese oleviku oma enese jalge alla surnuks. Ja säärasesse kôlvatumasse ei puutu ma iialgi ega soovi ka, et môni teine tasse puutuks, sest kôlvatused on äärmiselt aktiivsed ja külgehakkavad. Kes kord neisse puutub, seda need enam kergesti lahti ei lase, kuni nad talt on kôik riisunud: ihu, hinge, mineviku, oleviku ja tuleviku.“ Nüüd näitas ta kaklejalle, kes lamas maas surnuna ja ütles: „ta läheb tagasi, mina lähen edasi!“ Nüüd kôlas järsk trummilöök ja selle pääle oli kôik kadunud.

Kôlas aktööri hääl kes kuulutas etenduse tänaseks lôpetatuks. Inimesed valgusid laiali. Ka Heilo sammus edasi.

Maastik, mis seni oli olnud ühetasane ja ühetooniline, muutis järjest oma kuju: asulad harvenesid, kuna künkad, orud ja metsasalud tihenesid: loodus nagu lähenes rohkem oma algkujule. Sagedasti peatus Heilo mônel oru-

kaldal vôi künkaharjal ja vôttis osa looduse elurôômust ja eluilust.

Künkale, mill avanes vôluv vaade ümbrustikku, jäi Heilo seisatama. Aga vaevalt oli ta peatunud, kui kostis ôel ja ôudne läbisegi karjumine ta kôrvu. Heilo juhtis oma vaate sinna kust kostis kisa ja kisklemine, ja nägi veidrat seiklust: hulk inimesi, mehi ja naisi, vanu ja noori, harituid ja rumalaid, sôimasid, rôhusid ja tallasid ühte täiesti rahulikku naist, kes aina oigas ja ägas ega julgenud nähtavasti vastu panna hulgale, kes ta piinamisest tundsid suurt naudingut.

Kähku sammus Heilo piinatava ja piinajate juure ja eraldas nad. Pöördus siis küsimusega hulga poole:

„Mis kurja on teinud seesinane teile?“

Inimesed vahtisid üksteisele küsivalt otsa ega teadnud midagi vastata.

Samas aga astus üks küürakas lombak Heilo juure ja teatas: „Ta on lihtsalt kôlbmatu inimene ja kôigi inimeste, jumalate ja pôrguliste poolt abitumalt maha jäetud. Need pole teda kunagi sallinud ega kannata teda praegugi silma otsas, sest ta pole ohverdanud nendele omast

ihust, hingest ning verest ühtki kübemekest, seepärast on nad teda algusest saadik vihanud, põlanud ja alaliselt maha tallanud, ja seepärast rõhume ja tallame meiegi teda." Ta põrnitses vaadata Heilole otsa ja hüüdis nagu täienduseks: „Rõhume rõhutavaid ja tallame tallatavaid, sest kõik maailm rõhub ja tallab neid!" Põrnitses siis vastust ootavalt taas Heilole.

Heilo vaatas vaikivalt kord inimestele, kord küürakalle ja ütles viimaks rahulikul ja kaljusel häälel: „Ainult vaimliselt küürakad ja füüsiliselt tallatavad rõhuvad ja tallavad süütumaid ja sirgeid alla. Küüraklus — see on teie kuningas, kelle ees roomate, kes teid piitsutab ja kellele laulate selle eest hümni, otse eneste ja kogu inimkunna jõledaimaiks pilkeks ja teotuseks."

Lühikese peatuse järele jatkas Heilo:

„Vabastage endid ajavoolus sissekasvatatud ajaloo alatumaist valedest!"

Sõnad mõjusid. Inimesed vabanesid nagu hullumeelsuse ahellülist. Rõhutav ja sõtkutav jäeti rahule. Inimesed olid mõne minutiga jõudnud mitu tuhat kilomeetrit inimsusele lähemalle.

Enne edasiminekut soovis Heilo nendele, et nad kui inimesed hingaksid ja kiirgasid enestest välja ainult kôrget sügavat ja ôilsat inimest, mida inimkund, ajalugu ja jumalad on aastatuhandeid oodanud. Ta kumardas ja astus minema.

Vôluv küngasmaastik hakkas kaduma, kuna eemalt paistis karm ja lage kôrgekiltmaa. Järsku hakkas tee kramplikult looklema. Ühe kôvera käänaku taga tabas Heilot uus üllatus. Terve salkkund inimesi vaidlesid isekeskis ja vehklesid kätega ühe kuju ümber. Igaüks tôendas, et kuju peab ainult nii seisma. Alalisest käänmisest ja väänmisest kulus kuju ruttu väiksemaks. Tôusis äge üksteise süüdistamine, mis veidralt arenes niikaugele, et igaüks püüdis hiilida teisele selja taha, et pista täiesti salaja teisele kihvtist oda seljasse. Aga niipea kui hiilijad sattusid üksteise näo ette, tegid nad kohe, nagu oleksid parimad sôbrad. Kuid seljataga algas endine alatus.

See tegevus paistis Heilole nii inetuna, et otse jooksis salkkunast läbi ega vaadanudki enam tagasi, olgugi et läbisegi hüüded „hull“ kajasid ta kôrvu.

Taimestik muutus järjest kehvemaks, puud ja pôôsad kiduramaks. Ôhk oli lämmastav ja kollase tolmuga küllastatud. Kaugel eemal tôusid üles vôimsad tolmupilved pööreldes, mida kôike lähenev ôhtu hakkas peitma enesesse.

Maanteest veidi eemal silmas Heilo madalal künkal suure salkkunna kadakapôôsaid. Ta pöördus teelt ja sammus nende sekka, et ööbida nende juuril ja varjus. Vaevalt oli ta jôudnud nende keskele, kui kuulis tasast, mahedat ja rôômust kilkamist. Ta juhtis vaate sinna, kust tulid hääled ja silmas jumalik-uhket pilti: ümber samblast ja okstest tehtud hurtsiku jooksid ja mängisid lapsed ühes vanematega. Siin voolas nagu hiiglajôena elurôôm ja eluônn.

Nagu pildist nôiutuna seisis ta ja vaatles seda tüki aega. Pilt nagu kiskus teda eneselle lähemalle. Kôhklemata astus Heilo hurtsiku juure ja palus kui rändur öömaja, mida lahkesti lubatigi. Üllatavana tundus talle, et siin armetumas ja viletsas hurtsikus elas suursugune lihtsus, sirgejooneline otsekohesus, sädelev rôôm, kôrge ônn ja ülev rahu kôrgemal ja puhtamal kujul, kuna käigul ja öömajus oli leidnud kôik-

jal — igas inimeses ja igas toas tükikese hullu- ja haigemaja, röövli- ja vargamaja, tüli- ja kakelusmaja, valet ja vanglat. Nende vahel olid tõe- ja õnneterad kägarasse pigistatud, ja seepärast hirmsasti, peaaegu tundmatuseni ära moonutatud.

See kehvikperekund, kehval väljal ja armetumas hurtsikus säras nagu kalliskivi tihepimedas öös, nagu hele täht sügisöö tumedal taevalael.

Öö viimsel hingeheitel tõusis Heilo üles, saatis viimse pilgu Maaväljale, mis oli — kas sahkertajaile maha müüdud või pikaaegsele rendile antud. Heitis siis õitsevaid pilke mahajäävale hurtsikulle ja algas oma igapäevase teekunna.

Maastik tõusis järjest kõrgemalle ja muutus rohust, puist ja põõsaist täiesti lagedaks. Nende aset täitsid paljad kaljupangad ja räpsukalju rahnustikud. Siin-sääl lebasid luited tummalt ja ootasid tormi nagu orjad vihast valitsejat. Eemal paistis silma hiigla vall, mille tagant tõusid paksud suitsu- ja aurupilved, tolmuning nõesambad, mis pööreldes ja vääneldes ühinesid mustaks taevast varjavaks linikuks,

mille all kolises ja mürises vaenuliste jõudude äge võitlus.

Imelikud, arusaamatud tumedad aimused kihutasid Heilost läbi.

Varsti jõudis ta valli juure, ja seisatas vähekeseks selle jalal. Ühest kui teisest kohast paistsid vallimullast välja inimsääre- ja pääluud, kuna vallihari koosnes ainult puhtaist luitunud inimluist. Mustad mõtted inimkunna rumalusest tungisid temasse. Heilo ohkas ja hakkas mööda vallikülge ülespoole sammuma. Iga aste juures ta jalge all oigasid ja klõbisesid luud, eriti õudselt klõbisesid nad valliharjal.

Kulus tükk aega, enne kui ta suutis oma vaatega läbi tungida sellest suitsu-, auru- ja maailmatolmust, mis teiselt poolt valli lakkamatult üleskerkis. Pilt, mis siit ta vaatele avanes, oli äärmiselt sünge: kõik maailma rumalused kahvatasid selle ees.

Hiigla maantee, mis algas kusagilt kaugusest ning ühendas enesesse kõik maanteed, õhu- ja veeteed, ning lõppes siit lähedalt mööda voolavasse Valuala, jõkke, kust ükski inimese võim polnud suutnud üle tungida, ega ka silda üle ehitada. Kahel pool teed seisid

määratu suured inimluude vallid, mis vahelda-misi ühes kui teises kohas suurenesid. Teel kihutasid ja vurasid tôllad, autod, laevad ja raudteerongid, viletsad reed ja vankrid, ratsa-sôitjad ja jalakäijad, haritud ja rumalad, terved ja vigased, üksikud inimesed ja kogu rahvad. Hirmsa kiirusega püüdsid nad jôuda üksteisest ette. Igalühel oli nähtavasti suur kartus hilis-tuda ja ilma jääda mingisugusest saagist, mil pidi olema äraarvamatu suur tähtsus.

Heilo hakkas teest üleminekut otsima, aga see osutus vôimatumaks, sest teel liikus ainult kaks vôimsat voolu : üks liikus Valuala jôe poole, ja teine säält tagasi. Igaüks, kes tahtis üle minna, kisti armutumalt vooluga kaasa, kuna vastupanijast kihutati hoolimatult üle.

Nüüd heitis Heilo pilgu jôele, mis nii lai ei olnudki, nagu oli arvanud. Tundus paradok-sina, et moodsa tehnika ajajärgul ei suudetud jôest üle tungida. Ülejôgine kallas tôusis lau-saldi kôrgemalle ja muutus ühtlaseks maastikuks, kus asusid kuulsad muinasjutulised elavad tee-mandid. Natuke imelikuna tundus Heilole, et isegi siinpoolne mantee tolm ei suutnud üle jôe tungida, sest ilm oli säälpool haruldaselt

selge. Kôikjal sääl valitses rahulik elu. Kusagil polnud näha vôitluse iha ega kiha. Siinpoolne kallas aga oli määratu kôrge ja koosnes ainult puhtast kullast, mille tükid ja pangad olid üksteise pääle kuhjatud. Ja see kollakas kuld oligi kahe vägeva inimvoolu sünnitajaks.

Järsku kostsid loomalikud röögatused ja ôudsed vandesônad Heilo kôrvu. Otse ta silme all sugenesid pildid, millele isegi metselajad oleksid kadestanud.

Teisel pool teeääres kihutas igasugu sôidukeid üksteisest üle, nii et inimliha, luude ja sôidukite tükid paiskusid siia-sinna teele laial millest järgnevad sôitjad hoolimatult üle kihutasid. Natuke maad eemal kihutati salkkunnast jalakäijaist üle niisuguse hooga, et liha, vere ja luude raasud paiskusid kôrgele ôhku, kust langesid alla punase vihmana. Kôik see aga ei kohutanud järgnevaid sôitjaid pôrmugi. Ikka kihutati üksteisest mööda ja üle, küsimata, kas see oli ôige vôi kôver, nii et inimluude vallid môlemil pool teeäärel aina kerkisid, nagu oleksid maa-alused jôud neid siit-säält üles kuhjanud.

Otse keset teed ragisesid rasked paugud. Tôusid mustad suitsusambad, millest sähvisid

välja ahned tuleleegid saaki otsivalt. Tärisesid relvad ja parv parve järele tormasid meesjôugud metsikult uludes ja karjudes üksteisele kallale, üksteise tapmise ihas ja vihas. Purustatud ja lôhkikistud inimkehade, loomade ja relvade rusud saalisid kôrges suitsuses ja tolmuses ôhus, kust sadasid nagu raske tornaado sajuna alla teele ja surmasid igaühe, keda eest leidsid. Vaevalt olid ühed surmatud ja puruks lôhutud, laiali pillatud vôi maha tallatud, kui uued parved tormasid hambaid ragistades taas üksteisele kallale, ilma peatamata, ilma môtlemata: töötasid nagu tapamasinad kuni kulusid, kadusid ja andsid ruumi uutele inimloomadelle.

Nagu kivistunult seisis Heilo ja tômbas oma vaate aegamööda tagasi enese poole. Aga otse ta jalge ees valli jalal teel sündis uusi ôudseid lugusid: üks kullapanga kandja väsis ja kukkus maha. Järgnev tormas ta kallale, kägistas ta siinsamas, kahmas kullapanga sülle ja pôgenes edasi. Väsis aga peagi ja püsatas. Samas aga kihutas raske tôld tast üle ta keha purustades. Tükeldatud laip ja kullapank jäid kôrvuti lamama. Veidi eemal kukkus üks teine väsimusest maha, kohe hüppas keegi järgnev

talle turjale, lôi pähe raske hoobi ja haaras metsikul kombel ja tiigrisilmil, mis kirest otselôômasid, kullapanga kätte ja tahtis edasi minna. Aga vahepääl oli mahalöödu veidi toibunud. Ta haaras vastase jala pihku ning näris tal jala veresooned läbi ja jäi siis liikumatult lamama, kuna teine lonkas veel tüki maad edasi ja kukkus siis surnuna ühes surnud kullapangaga maha. Otse Heilo silme all hakkas üks kullapangaga mahakukkunu teelt ära roomama. Roomas ja jôudis valli jalale, kus elu lahkus ta vaevatud kehast, jättes laiba ühes verega paagatatud kullalahmakuga inimluudest valli suurendamise aineks.

Otse lôpmatuseni vôis tähele panna kuidas igal hetkel Darwini teooria siin sündis ja suri, jättes järele päris tôelikud teooriata tagajärjed.

Elavad inimesed olid pööraselt hullunud ja uppunud ja kinni kasvanud surnud kullasse, millest ükski vôim pääle surma ei suutnud neid vabastada. Äärmiselt ôudne oli vaadelda neid kullaorje, kes ise olid oma enese Mina maha tallanud oma enese jalge alla. Kes on nad aheldanud, kes vabastab nad, môtles Heilo ja hüüdis: „tulge siia, te mitmekordsed kasva-

tust vajavad pädagoogid ja vaadelge mis olete teinud inimlastest!"

Heilo peatas veidi, astus siis mõned sammud valli mööda edasi, kusjuures luud ta jalge all kalgilt ja kaebavalt klõbisesid, ja hüüdis uuesti: „kus te olete, sügavad mõtlejad, filosoofid ja prohvetid — astuge hullunud rahva sekka ja lunastage nad!"

„Marss" — kõlas kui mürin Heilole kõrvu. Rahval pole aega sünnitada ega kasvatada sügavaid mõtlejaid" — kajas irvitava vastusena, millele järgnesid: „marss! Ruttu! Silmapilk edasi!" Nüüd vaatas Heilo enese ümber ja märkas, et oli trobikunnast sõdureist ümber piiratud, kes olid päälaest varbaotsani relvis. Enne kui ta suutis õieti aru saada, kõlas uuesti vali hüüd: marss, väejooksik!" Ühtlasi virutati mõned hoobid püssipäraga talle selga.

„Marss!" — kõlas taas äärmiselt toorelt, kuna mitmed üksteisele järgnevad rusika ja püssipära tõuked sundisid Heilo astumisele. Haljaste löögivalmis mõõkade ja laskelaetud püsside vahel sunniti teda kiiremalle käigule. Peagi jõuti laagrisse, kus kästi tal laagri keskkohas koosoleva kõikvõimu lähedal peatada.

Kôik see oli sündinud imekiiresti. Alles nüüd sai Heilo natuke mahti heita pilku ümbrusse ja sündmuse üle järele môtelda.

Sammu paarkümmend eemal oli suur hulk uhkeid kalliskividega kaetud vaipu maha laotatud, millele oli asetatud kaunis suur ja lihtne, nähtavasti hädasunnil tarvitusele vôetud vana laualogu. Teisel pool lauda seisis kôrgemal alusel uhke puhtast kullest tool, mis oli krooni-märkidega üleni ornamenteeritud, millelt päikese kiired kahvatult tagasi pôrkasid. Kummalgi pool tooli seisid puupingid. Kogu seda kaadervärki valvasid paljaste môôkadega, tärne täis rinnaga püstipäi sôdurid, kuna ümberringi sekeldasid igasugu mustris ja mundris sôdurid ja nende juhid, kes isekeskis môttetumalt otse äärmiselt labaselt lôkerdasid ja lärmitsesid, nii et kogu ümbrus toorusest, loomalikkusest ning metsikust rumalusest pulbitses nagu tôrva katel lôômaval tulel.

Järsku käis imelik kahin läbi ümbruse, siis vaikis kôik nagu surnuhaud.

Eemalt lähenes kiirel kihutusel salkkund ratsanikke. Nendele järgnes terve alev kôiksugu sôidukeid ja palagaane. Kôik palgatud auand-

jad andsid neile suurt au: igaüks, kes oli lihtsalt riides, andis lihtsalt, labaselt ja lühidalt, kuna uhkesti riietatud andsid au väga peenelt, pikalt ja selgrootumalt, nähtavasti said nad oma teenete eest vastava palga.

Kôikvôimu laua juures peatasid ratsanikud ja hüppasid maha sadulast, kuna kôik teisid säädsid oma kinnised ja lahtised tôllad ja jurtad natuke maad eemal üles sôôrina ümber vôimu laua. Nüüd moodustasid kôrgemad ohvitserid spaleeri, mille vahelt sammus üks ratsanikest otse kuldtooli juure ja istus. Selle järele astusid ka kôik teised ratsanikud, nähtavasti igaühele määratud pingi juure ja istusid sinna. Nüüd kôlas vägev marss trummipôrina saatel. Kui see vaikis, tômbasid kôik laua juures istujad môôga tupest ja tôstsid selle terava otsaga taeva poole hoides püsti, kuna kuldtoolil istuja kuulutas, et ta, maailma kôikvôimu istangu avab. Seepääle pistsid paljasmôôklased môôga tuppe ja jäid rahulikult istuma. Kohe helises hele sarvehääl. Vaevalt oli see vaikinud kui kohe toodi raudu needitud hôbehallide juustega isake ja emake kôikvôimu laua ette. Siin vabastati kummalgi käsi ja jalg ahelast, kuna raske ahel jäeti

teise käe ja jala külge ripendama. Vanakeste ôudseist valudest ja piinadest vaevatud pale evis ôilsa ilme, kuna ôige, kohuseausa, suursuguse elu ja elutöö eest Jumala poolt antud igaviku aumärgid ilmusid nende palgele, kuhu aeg oli nad uhkelt graveerinud.

Helises jube kellakôlin. Nüüd tôusis üks istujaist ja hakkas vanakesi süüdistama: kôigi teaduslikkude ja seaduslikkude metoodide ja uurimuste järele olla tehtud kindlaks, et vanakesed olevat sünnitanud ja üles kasvatanud häbematu ja autuma poja, kes olevat kôikvôimule hakanud vastu. Süüdistaja vaikis. Nähtavasti tundis ta eneses selle häbituma ja alatuma süüdistuse väljamôtlemise pärast häädmeelt. Lühikese nôupidamise järele tôusis kuldtoolil istuja ja teatas, et vanakesed on môistetud surma. Hallpääd heitsid oma ahelas käe teineteise kaela ümber ja sammusid siis maailma kôikvôimu tarkuse käsul lähemale hukkamise kohale ja matmise hauale.

Vaevalt olid vanakesed jôudnud eemale, kui kôlas uuesti sarvehääl. Nüüd sadasid hoobid Heilo turjale ja selga, kuna toores hääl metsikult karjus: „majesteetliku kôikvôimu ette!“

Kui Heilo oli jôudnud laua juure, tôusis endine vanakeste süüdistaja ja teatas lühidalt, et usinad ametnikud olevat püüdnud kinni relvadeta hulguse isamaa pinnal.

„Vaat kus looder," hüüdis üks istujaist, „vôi longib ringi, kuna vaenlased piiravad isamaad: Môôk kätte ja esiliinile vaenlasi hävitama!" kôlas järsk otsus, kuna üks ülemaist ulatas Heilole môôga.

„Ei ühtki relva, mis hävitab inimesi ja teeb inimest inimese môrtsukaks, ei vôta ma iialgi kätte!" vastas Heilo ja tôukas pakutava relva pôlglikult tagasi.

Vôimukandjate näod venisid kôigil veid viltu, millesse segunes kaval ja koomiline naeratus. Kôigi nägudelt paistis veendumus, et nende ees seisab kas mône rumala ususekti liige vôi kuidagimoodi natuke napakas isik.

Otse Heilo ees istuv kôrge ja kitsa näoga, kikkhabeme ja püstvurrudega vôimukandja tôusis üles ja silmitses Heilot pääst kuni varbaotsani. Ta tegi tôsise ja karmi näo ja ütles käskival toonil:

„Ôiguse ja vôimu nimel ja käsul vôtate môôga ja lähete vaenlastele vastu." Ta peatas

hetke ja ütles uuesti: „iga vastuhakkaja hävitatakse isamaa môôgaga isamaa pinnal!“ Ta peatas taas ja jäi oma vôimusônade môju avaldust oodates Heilo otsa vahtima.

„Oma ôigust ja vôimu ei ole ma veel kunagi kellelegi ära annud ega müünud,“ vastas Heilo, „ega anna ega müü seda kunagi kellelegi!“ Seda ütles ta niisugusel kôikumatu kindlal toonil, et vôimukandjate nägudelle ilmus väike süsimust viha pilveke.

Nüüd kärgatas kôrgemal toolil istuv kôikvôimu krooni kandev isik nagu lôhkepomm:

„Sinu ôiguse ja vôimu on sinu ürg-ürgisad aastamiljonite eest minu ürg-ürgkuninglikele esiisadelle ära annud, ära müünud igasuguses aegkunnas igaveseks ajaks igavesti. Nüüd oled nendest lage, nii lage, et vôime sinuga teha mis iganes tahame. Kui tahame, laseme sul elada, kui ei, hävitame sinu; kui tahame, siis piiname sind, niikaua kui soovime, vôi laseme sul kusagil vangla koopas niikaua elusalt maetuna viibida kui tahame: kôik oleneb ainult meie tahtmisest.“

Kroonitud vôimukandja, kes oli esinenud vôimu vääriliselt, peatas, üleni rahul olles ene-

sega. Ka kôik teised vôimukandjad olid päämehega väga üksinôua. Nende imetlevad pilgud ülistasid ja kiitsid ta tarkust ja nähtavasti olid valmis seda tegema kas vôi maailma lôpuni. Samas aga pöördusid kôigi pilgud Heilole ja jäid teda kahetsevalt vaatlema.

See vôimu toores toon puhus ka Heilos, ta enese ôiguse ja vôimu tunde ühes viha tulekesega leegitsema. Ta tundis, et seisis tôelikkude inimkunna vaenlaste, inimkunna ôiguste ja vôimu röövlite palge ees, keda oli siiamaani asjata otsinud.

Samas aga kôlas kômiseval häälel: „adjutant! vôta ja paku talle see môôk, ja kui see alatu mässaja seda kahe minuti kestel vastu ei vôta, siis pista ta selle sama môôgaga läbi ja laip jätta saatuse hooleks."

Nagu automaatmasin haaras leitnant läikiva teraga uhke ja tugeva môôga, kuna teise kätte vôttis taskukella ja jäi siis Heilo ette seisma, môôka löögivalmis hoides. Mida rohkem määratud aeg lühenes, seda enam lähendas leitnant môôga otsa Heilo rinnale. Paar sekundit enne aja lôppu riivas môôga ots Heilo rinda ja lôikas sinna haava, millest elav, soe ja punane

veri nôrgus ta riietesse, kus tardus ja tumenes.

Nähes, et siin oma kangusega surmast ei pääse, otsustas ta viimsel hetkel päälesunnitud môôka vôtta vastu ja hüüdis siis vôôral, talle eneselegi tundmatul häälel:

„Môôk siia!"

Kogu vôimu laudkund muheles tasast, pehmet ja mahedat naeru. Nad olid enestega täiesti rahul ja kaljukindlad teadmises, et vôimuga on kôik loodud ja isegi ümber loodud. Ainult môte, et vôim ka kôik lôhub ja lôhutud veelgi ümber lôhub, ei olnud kunagi neile meele tulnud. Neile oli vaid üks selge, et vôim on vôim.

Heilo heitis mônêd vihast pôlevad pilgud môôgale, mis oli inimese hävitamise tehnika esimene ime, ja küsis ümberolijailt pôlglikul tumedal salapärasel häälel:

„Kumb peab käskima — kas môôk mind vôi mina môôka!"

„Muidugi môista, peate môôka käskima", — kostis vôimu laudkunnast pilkav vastus, mida saatis lauas istujate magus naerukihin. Nähtavasti olid nad rahul sellega, et Heilo oli neile

nii mônegi suutäie mônusat südamesse tungivat naeru valmistanud.

Heilo silmad lôômasid salapärases, kôiki söövas tules, kuna käsi tegi môôgaga imelikke jôurikkaid liigutusi. Järsku jäi ta seisma liikumatult nagu mäe jalale veernud kaljupank ja küsis uuesti raskesti ja nagu sügavusest tuleval häälel:

„Ütelge — kes on inimese hirmsaim vaenlane — selle hävitan armutumalt!“ Ta jäi ootama vastust.

„Inimene“ — kôlas hüüd kuninglikult toolilt, mida saatis samuti südamlik naerulagin. Sellele järgnes jäme käsk:

„Leitnant, saatke ta kohe inimese vastu!“

„Marss“ — kôlas kohe leitnandi käsk, aga Heilo ei liikunudki paigast, vaid kôneles kôlaval häälel:

„Inimene, inimese vaenlane — aastatuhandeid on ta pôdenud seda inimvaenluse haigust ja pole tast veel pôrmugi paranenud. Olgu! siis algan ôigest otsast — algan nende juurest, kes on teinud selle inimvaenluse oma elutöö ülesandeks!“

Nüüd hüppas Heilo maast ôhku, nagu oleks

teda jõudude jõud maapinnalt üles paisanud, kuna mõõgatera vingus ja vuhises, ulus ja undas õudselt õhus, nagu oleksid kõik deemonid kesköö põrgut pidanud ja pillerdanud õeluse orgialist pidu. Aeg-ajalt kostsid Heilo suust maailmasse tungivad hüüded:

„Kõik röövlid on hävitatud — hävitagem ära ka inimõiguste röövlid! Vabastagem endid röövlite röövitud võimu alt! Lunastagem oma õigused õiges võitluses!

Vahetpidamatult jagas Heilo mõõgaga surma ja suuga hüüdeid kõikjale.

Võimu laudkunda ja ta ümbrust katsid surnute virnad, kuna kaugemalt kostsid sõjasarved ja „tuld“ kamandavad hüüded. See ajas Heilo veelgi suuremalle vihale ja hirmsamalle võitlusele. Ta tahtis risti läbi raiuda sellest maantee kõiki kaasakiskuvast voolust, et siis rahulikult edasi rännata.

Aga vaevalt oli ta jõudnud keskmaanteed, kui oma imestuseks märkas, et igasugu inimesi oli asunud ta kõrvale ja võitlesid ühes temaga nagu lõvid ja kotkad. Samas märkas, et nende arv iga minutiga võimsalt kasvas. Siis võttis ta keskmaanteel lahingu juhtimise enese kätte.

Ruttu andis ta käske ühele ja teisele poole, mida kiiresti ja täpselt täideti.

Aga ka vastased olid korraldanud ägeda vastupanu. Nüüd algas vast lahing, mida ükski kunstnik ei oska maalida, ükski kirjanik kirjeldada ega ükski ajaloolane kujutada.

Kôikjal kajas ôudne mürtsude tume mürin, püsside ja muude tapamasinate hirmus ragin. Tule- ja suitsusambad tôusid välgukiirusel taevapoole, kuna mürkgaasipilved roomasid raskelt mööda maad. Ôhus ulusid ja undasid igasugu kuulid. Aastamiljoneid rahus seisnud maapind kees je pildus nagu hullumeelne end ühest kohast teise, kuna inimlaipu ja tapamasinate tükke sadas paiguti rahena alla. Inimviha ja vereaurud tôusid nagu pôgenejad üles taevapoole, segunesid sääl suitsu- ja tolmupilvedega ja punusid musta loori päikese palgele ette. Siin ja sääl kajasid kanged hurrahüüded, millesse tungisid surma agoonias viibijate appihüüded ja oiged: see oli pôrgupidajate pidu ja maa-aluste madal tants, pôrgumuusika saatel keset inimkultuuri ja inimkunna maanteed, nagu kôigi môtlejate inimeste irviks, kôigi môtlejate

inimeste silme all, keskpäeva päikese poolt valgustatud maapinnal.

Kaua see lahingu möll kestis, seda ei teadnud keegi ütelda, kellelgi polnud aega ajaga arvestada. Siin ja sääl saalisid Heilo poolehoidjate salgad ja otsisid vaenlasi, keda elavate hulgas enam ühtki leida ei olnud. Vôit oli täielikult Heilo ja ta poolehoidjate sôdurite käes. Kôikjal kôlasid vägevad hurraahüüded. Ainult Heilo sammus sünge meelega ja itkusilmi lahingu väljal ja vaatles inimmôistuse nurjatut pilti: kôik lamasid ja vedelesid liikumatult siin: sôdurite purustatud laibad, relvad ja nende tükid, isegi aastamiljoneis kuhjunud inimluude vallid kahelpool maanteed olid laiali pillatud, nii et puhastav ôhuvool pääsis vabalt maanteele, kus endiste kôikvôimsate voolude asemel valitses uueelu haudumisvaikus.

Heilole oli selge, et inimesed seisavad elu madalalle hävitamisele palju lähemal kui elu kôrgele ja uhkele ehitusele.

Et sellest rusuvast elu enese poolt ôudselt maalitud pildi vaatlusest ennast vabastada, hüüdis Heilo: „töö on tehtud — tee on vägivalla vôimust vaba!“ Ta pistis vägisi kätte

sunnitud môôga tuppe ja hakkas lahkuma lahinguväljalt. Samas aga märkas iseäralikku sündmust: igalt poolt ilmusid saatunnad igaüks oma hümni saatel. Nad jôudsid Heilo juure. Siis tuli saatkunna pää ja pani kuningakrooni ta jalge ette ja teatas nagu ori alandlikult, et tema rahvas on Heilo valinud endale kuningaks. Samuti järgnesid kôik teised oma kroonidega ja kuningaks valimise teadetega, nii et viimaks terve kroonide virn tekkis ta jalge ette.

Kaua aega silmitses ta neid rahvatahtmise avaldajaid ja imestas kôige selle üle. Ta polnud iialgi vôidelnud vägivalla vôimu ja kroonide saamiseks, vaid nende hävitamiseks. Ja nüüd pakuti talle endale seda, mida oli hävitanud. Ta ei suutnud aru saada, kas rahvad olid loodud vôi kasvatatud orjadeks. Nähtavasti pidi inimeste hinges peituma üks orjaturu nurk, mida selle peremehed olid aastatuhandeid korraldanud ja oma vôimuses hoidnud. Viha tôusis ta palgele, uuesti tômbas ta välja môôga ja tahtis orjade saatkunnad maapäält ära pühkida. Samas aga tungis teissugune arusaamine ta hingest läbi. Ta pistis môôga taas tuppe ja süvenes liikumatult môtteisse.

Natukese aja päras heitis ta pilgu saatkundadelle ja kuulutas siis rahulikul ilmel, et täidab nende soovid ja vôtab vastu pakutud kroonid.

Kui Heilo oli oma teadaande lôpetanud, hakkasid kajama tormiliselt vägevad aumarsi hääled nagu rôômujoovastuses, kuna kôik saatkunnad ja ka muud inimesed laskusid pôlvili ja kumardasid maani Heilo ees. Et selle elava orjaliku pildi môju eneses vähendada, pigistas ta kinni silmad ja avas need alles siis, kui orjalikkust ülistav muusika vaikis.

„Tôuske ja seiske sirgeina nagu atlasesambad!“ oli Heilo esimene kôrge kuninglik käsk.

Et sellest vihatud kuninglikust seisukorrast vôimalikult ruttu vabaneda, otsustas ta tegutseda kiiresti. Ta käis kôik saatkunnad läbi, ka kôik muud lähedal olevad inimesed ja heitis pilgu igaühe hingesse, et leida üles kôige suurema ja raskema vaimuga, kôige sügavama ja kôrgema hingega inimesi. Nende kaudu kavatses ta veel kord rumala vägivalla vôimu ahelais vaevlevaid inimesi vabastada, mis kogu aja on neid ülestôstmise asemel ainult maha rôhunud.

Olles käinud kôik läbi, nukrustus Heilo: ühtki otsivaist ta ei leidnud. Suurte, kôige

kôrgemate, peenemate ja ôrnemate inimväärtuste asemel leidis ta inimestes vaid määratumal hulgal kerguse tolmu, äärmist ilget himurust, toorest lôhkuvat vôitluse iha ja laiskuse lamedust. Igas hinges oli peaaegu üks ja sama kôrgem ideaal: lebades diivanil, laiselda ja unistada rikkusest, millega vôiks kaunistada oma madalusist mustavat hinge kuldvillaga. Need inimesed olid nagu kuivanud puud, kel kusagil mônel üksikul oksal ripendas môni roheline leheke. Nende inimestega polnud Heilol midagi pääle hakata.

Kaua ta ei kahelnud. Kiiresti määras ta kindlaks kesklahingu välja, keskmaanteed uue trooni ehituse koha. Siis jagas käsud välja, milles määras kôik inimesed kokku käsutada. Ta ise aga hakkas trooni tegelikke töid juhtima.

Mône nädala pärast oli maailma uhkeim, kalleim ja kunstilisim troon valmis ühes muu vajalisega. Varsti oli rahvaste kogumise päev käes.

Isegi Jumal oli päeva tähtsusest täiesti aru saanud ja igasuguse varjuheitva uduloorikese eemaldanud taevalaelt: puhas, sinakasselge ja ôrn maailmaruum hingas välja enesest, nagu

tulevate sündmuste austuseks, vägevat, vôimsat ja sügavtôsist pühadustunnet. Kuldkollane päikese ketas tôusis nagu uhkemalt kôrgemalle ja muutus järjest säravamaks ja hiilgavamaks kui kunagi enne. Isegi inimesed ei julgenud oma musti saladusi varjavat palet pöörda säravselge päikese palgesse.

Juba varahommikul olid määratumad rahvahulgad kohale valgunud ja iga minutiga voolas uusi tulijaid juure. Trooni ümbrus kôikus inimestest nagu meri laineist.

Nüüd oli Heilole sünnis aeg saabunud. Kiiresti tôttas ta inimeste sekka ja hakkas uuesti otsima kôrgeimate inimväärtustega igavesti ühtekasvanuid inimesi. Varstigi jäi ta peatama ühe perekunna juure. Isa ja ema olid nagu igaviku vôitjad oma tuleviku vôitjate laste keskel.

„Kust pärit, ja kes te olete, „küsis Heilo neilt.

„Olen Soomest kiviraidur ja kivimaanteede ehitaja,“ vastas perekunna pää.

„Minge trooni juure, teid on ministriks määratud,“ käskis Heilo ja astus edasi.

Peagi jôudis ta teise väärika perekunna

juure ja küsis neilt samuti: „kust pärit ja kes te olete?“

„Olen Rootsist kaljuraidur, kes juhib merd kaljudesse ja kaljusid merde,“ vastas küsitatu.

„Minge trooni juure, teid on ministriks nimetatud,“ ütles Heilo ja sammus edasi.

Natukese aja pärast peatas ta jälle ühe perekunna juures ja küsis neilt: „kust pärit ja kes te olete?“

„Norrast maailmamere kalur ja mässava mere taltsutaja,“ vastas küsitatu.

„Minge trooni juure, teid on ministriks nimetatud,“ teatas Heilo ja sammus kiiresti edasi.

Varsti peatas ta uuesti ühe perekunna juures ja küsis neilt samuti: „kust pärit ja kes te olete?“

„Olen Väinämöise pojapoeg ja hävitan oma ôdede-vendade rumalusi,“ vastas küsitatu.

„Minge trooni juure, teid on ministriks määratud,“ ütles Heilo ja astus edasi.

Peagi kohtas ta ühe taani, ühe ungari, ühe eesti ja ühe soome perekunna, kelle naised isekeskis vestlesid elumôtteist. Heilo peatas nende ees ja küsis: „kust tulete ja kuhu lähete?“

„Tuleme elutöö laanest ja läheme elutöö laande!“ kôlas pehme, aga kôikumatu vastus.

„Minge trooni juure, teid on ministriteks määratud,“ ütles Heilo ja sammus uuesti edasi. Varsti jäi ta seisma ühe hôbehallijuukselise elutäiusest ja inimkôrgusist ülevoolava mitmekordse vanaisa-vanaema ette ja küsis: „kust pärit ja kes olete?

„Oleme soome-ugrilased ja tuleme Himalaja mägestiku pimedast kaljukoopast,“ vastas küsitatu.

„Mispärast siis pimedast kaljukoopast,“ küsis Heilo uuesti.

„Parem on olla pimedas kaljukoopas ja näha säält üle kôige maailma, kui viibida päikesevalgustatud maailmas mitte midagi nägevalt,“ vastas mägestiku tark.

„Siis olete môtleja,“ küsis Heilo kolmandat korda.

„Jah, olen môtleja,“ vastas hôbejuukseline vanaisa, kusjuures ôhuvool ta pikki juukseid ôrnasti ja hellitavalt liigutas.

„Minge trooni juure, teid on pääministriks määratud,“ ütles Heilo ja ruttas tagasi: ta oli siiski otsitavad leidnud inimeste hulgast.

Trooni juure jôudes riietus ta kuninglikus telgis kuninglikku rüüsse ja pani kroonidest valmistatud krooni pähe. Laskis siis kutsuda ministreiks määratud isikud enese ette. Teatas neile eeltulevast sündmusest ja selle ülesandeist. Viis nad trooniga ühenduses oleva käigu kaudu trooni juure ja näitas neile igaühele oma tooli kätte, kuhu pidid trooni avamisel istuma. Viis nad siis uuesti telki tagasi ja andis käsu enneolematu ja sündimatu ajaloolise sündmuse alguseks.

Tumedalt ja aeglaselt hakkasid üksikud tugevad trummilöögid nagu kaugusest kajama, millele nôrgemad aitasid kaasa. Varsti tungisid flöötide helid pool-arglikult trummi löökide sekka. Nendele järgnesid trompeetide vôimsad ja puhtad hääled ja kogu mäng vôttis kiirema tempo. Varsti pôrisesid kôik trummid ja puhusid kôik pasunad niisugusel kiirel tempol ja hool, nagu oleksid kôik maailma tormid olnud täiel jôul oma vôimiste pidu pidutsemas.

Järsku vaikis kôik, nagu ehmusest rabatuna. Siis aga mürisesid suurtükkide, ja ragisesid püsside ja kuulipritside kolmekordsed kogupaugud, nii et ôhk värises ja maapind kôikus.

Kui viimne kogupauk oli kajanud, sammus Heilo kuninglikus rüüs ühes ministritega troonile, kus igaüks istus oma toolile.

Kôikjal valitses sügav hauavaikus. Kôik ootasid uudishimu palavikus midagi vôimsat ja tähtsat, mis nagu pidi ühe hoobiga maailma ümber looma.

Nüüd andis Heilo käsu, et kôik sôjahimulised seisaksid vasakulle ja sôjavihkajad paremalle poole.

Tôusis suur rüselemine ja varstigi seisid inimesed kahes leeris.

Nüüd tôusis Heilo üles ja tômbas môôga tupest. Seepääle tôusis pääminister üles ja astus suurt kuldkaantega raamatut käes kandes kuninga ette, tegi lahti raamatu ja hoidis seda kätel kuninga ees. Aegamööda vôttis Heilo sule ja kirjutas nime alla. Siis astus pääminister raamatuga iga ministri juure ja laskis igaühel kirjutada alla. Kôige viimsena kirjutas ta ise.

Kui see kôikide silme all allakirjutamine oli lôpnud, astus ta uuesti kuninga juure ja andis raamatu temale üle.

Heilo tegi raamatu pikkamööda lahti ja

hakkas rahulikuna kuid kindlal ja valjul häälel lugema:

„Mina kogu maailma ühendatud rahvaste kuningas! Mina ainus kôikvôimu kandja!“

Ta peatas, pöördus vasakulle poole ja jatkas:

„Mina olen Kesk-Afrika määranud kôigi sôda ihkavate sôdijate sôjaväljaks. Sääl peavad nad üksteisega vôitlema, üksteisest vôidusaamiseni!”

Heilo peatas taas, pöördus siis paremalle poole ja jatkas:

„Mina käsen teid kôiki minna koju elu enese juure!

Mina annan teie esivanemailt röövitud ôigused ja kôikvôimu teile tagasi!“

Heilo peatas ja taas ütles siis vôimsalt kôlaval häälel:

„Mina kuningas kuulutan teid kôik kuningaiks:

Mina kuningas kuulutan kôik mitte kuningate vallutajad kuningad kustunuks!“

Ta vaikis, lôi raamatu kinni ja andis selle tagasi pääministri kätte, astus troonilt maha, vôttis krooni päästja lôi selle kôige rahva nähes oma jalge ees puruks. Rebis kuningliku

rüü seljast ja heitis ka selle oma jalge ette maha. Môôga jättis ta kätte ja sammus üle maantee rahvast läbi teiselpool teed oleva lageda välja suunas. Sel momendil hakkas kuninglik muusikakoor koraali mängima, kuna rahvas laulis:

„Hôisakem, sest igavene ôigus pääseb ikka vôidule!"

Hôisakem! . ."

Kui sügavad, mahedad, kindlajôulised ja püsivust sisendavad koraalihääled olid vaikinud, vaatasid inimesed üksteisele küsivalt otsa, üksteist môistmata. Nad ei suutnud sündinud asjaolust aru saada. Ainult môned üksikud, kes olid aimanud loo suurust ja tähtsust, hüüdsid Heilole järele:

„Suurem kui kuningas, kôrgem kui inimene!"

Suurem osa inimesi vaatasid aga kahjatsedes Heilole järele kui nôrgamôistusega inimesele. Varsti kôlasid üksikud hüüded, mis järjest tihenesid:

„Hull, hull! . . ."

Siin ja sääl koondusid inimesed salkadeks ja hakkasid, rôômustamise ja hôiskamise asemel, nagu pilkeks sündmuse üle ägedasti vaid-

lema ja lärmitsema, mis muutus kohati sôimlemiseks, kohati löömingulks.

Kui Heilo oli eemale jôudnud sellest sunniviisil kôiki kaasa kiskuvast maanteest, peatas ta, heites pilgu tagasi ja imestas:

Eemal üle rahvamurru nägi ta, kuidas môtlejast pääminister ühes maailma esimese ja viimse haruldase vabaduse raamatuga pôgenes ikka kaugemalle rahvat, kes teda taga ajas. Nähtavasti ei osanud rahvas oma vabadusega muud teha kui seda kihutada paosse.

Rahvamurru voogamine muutus ikka rohkem endiseks vooluks tagasi. Pikkamööda vajutas Heilo oma vaate alla, pööris selja ja astus edasi.

Ta vaev, sundida rahvast oma ôigusi tagasi vôtma ja neid säilitama, oli olnud asjata.

Môtlejal oli ôigus olnud, kui ütles: „parem on olla pimedas kaljukoopas ja näha säält üle maailma kui viibida säravas valguses ei mitte midagi nägevalt.“ Nähtavasti oli ka môtleja, rahvast, kes elas heledas valguses pimedalt, väljapôgenenud üksikusse kaljukoopasse, et elada sääl ja oodata kuni rahvas ja inimkund valguses valguse nägijaks saab.

Mida enam Heilo edasi jôudis, seda imelikumaks muutus maastik. Siin olid mäed ja kôrgustikud, orud ja lohud, tasandikud ja madalikud, sügavad lôhed ja ôhukesed augud, kôik segamini maapinnale pillatud. Üksikud tammed, saared, vahtrad ja kased kasvasid nagu määratu suured rohelised püramiidid ja hôljusid ôhus ilma kokkuvarisemist kartmata. Nende all kasvas igal pool lopsakas rohi, mille ladvul kiikusid lugematuis värves suured ja väikesed ôied. Nad kôikusid, hôljusid ja hillerdasid, nagu oleksid jutustanud väsimatult elu igavikust, ilust ja vôluvusest. Sagedasti seisatas Heilo ja imes enesesse elu elavat jôudu, kuna ta silmakiired jumaldasid ja kallistasid ôitsvaid ôisi. Aga samas oli ta kade hallile kaljule, kes oma muutmatus püsivuses oli isegi aastamiljonid üle elanud, ära vôitnud. Ühel hallil kaljunurgal kasvas kasteheina puhm uhkena ja toredana. Heilo astus ta juure, tômbas käega ôrnasti ta enese poole ja suudles teda, sest see oli olnud ta noorea kodumaa nurmede ja aasade lemmiklill. Hellasti lasi ta kasteheinad oma asendisse tagasi ja astus edasi.

Maapind tôusis vähehaaval, mets lôppes ja

Heilo seisis kaljupankadest kokkukuhjatud räpsukivi-seljandiku ees. Kôik oli siin segamini kokku varisenud. Ta ronis üle kiviseljandiku ja peatas järsku. Ta seisis kôrgel, otse püstloodis allalangeval kaljukaldal, mis piiras määratu suurt porisoo lagamikku, mil siin-sääl kasvasid üksikud jändrikud pedakad ja samblamättad. Ta sammus tüki maad pôhja poole ja otsis ahtamat kohta üleminemiseks.

Vaevalt oli ta järsult kivikaldalt jôudnud alla porisoo ääre, kui otse ta jalge ees hakkas pori liikuma ja peagi tulid süllapikkused lôualuud nähtavalle, täis suuri ja väikesi teravaotsalisi hambaid. Lôuad lôksusid, igal lôksatusel nilpas ahne keel saaki püüdvalt ringi.

Môôka löögivalmis hoides astus Heilo koletisele otse vastu, samas aga kadus see pori pôhja, nii et vähimatki elumärki järele ei jäänud.

Just keset porisood hakkas Heilo veidi kahtlema ja kohe tôusis porist sadu lahtisi lôugu ja liikus talle lähemalle, kuna suurilt samblamättailt, mis kasvasid kägaras pedakate juurte ümber, susistasid maod mürgist surmalaulu. Heilo lôi veelgi rohkem kahtlema ja tahtis pöörda tagasi, aga koletised nähes hirmust

halvatud meest, tormasid nagu kuninga käsul kôik talle kallale. Môôk välkus ja igaviku julgusega tormas ta neile vastu. Sündis uuesti koletiste kadu otse kuuli kiirusel. „Edasi!“ hüüdis Heilo ja astus hallina läikivalle porile. See aga muutis enese ta jalge all kôvaks, sest vôimsat meest ei julgenud ta enesesse neelda.

Aga hetkel, mil lôppes porisoo ja ta astus kaljuselle pinnale tagasi, hüppas ennenägematu loom talle vastu. Tal oli mitu sada inimjalga ja nii sama palju päid nagu kiskjaid loomi üldse maailmas. „Puruks pead sa langema!“ hüüdis Heilo häälel, nii et ümbrus tuhandeist kohist vastu kajas, ja tormas talle kallale. Koletis kohkus ja hirmus, nii et pôgenemise asemel hüppas üle kaljuse kalda ääre porisohu, mis teda ahnesti ôgis enesesse. Kostsid kôigi kiskjate ôudsed röögatused, siis sisisevad ulumised, kuna pori vôitluse kohal kihises ja vihises nagu samblamätas madudest. Peagi mattis vaikus kôik endasse.

Siitmaalt pääle hoidis Heilo, et ennast üllatuste vastu kaista, môôga igal hetkel löögivalmis ja sammus edasi, olles äärmiselt ettevaatlik. Maapind hakkas laiade astmete viisi

langema. Üksikud kullapangad vedelesid siinsääl maas, kuna eemalt kuuldus Valuala jôe vôimas kohin.

Veel môned pôôsastikuga kaetud astmed, siis kadus igasugu taimestik, ainult pehmelt ja nôiduslikult helkis kollakas kullane maapind. Heilo oligi välja jôudnud seni tundmatu, aga ühtlasi ka kohutavama jôe ääre.

Heilo vaatles jôge kaua aega, heitis siis mône pôlgliku pilgu maailma inimeste hingede pimestajalle ja vangistajalle — kollaselle kullale, mis on inimesi äärmise jôuga läbi pikkade aegkundade uimastavalt meelitanud ja allapoole kiskunud. Suur väsimus uimastas teda. Ta laskus kullaselle pinnale ja jäi sääl môôka ikka löögivalmilt käes hoides puhkama, uut jôudu koguma.

Järsku ôudne mürin äratas ta. Päike seisis keskhommingust kôrgemal. Heilo oli rohkem kui suveöö puhanud. Ringi vaadates nägi, et hiiglasuur tükk kuldsest kaldast oli langenud jôkke. Vôimsad veevoolud mässasid koleda jôuga ta kallal, nii et veepiisad ühes vahutortidega tôusid kôrgele ôhku. Viimaks ometi sai jôgi hiigla kullapangast jagu ja veeretas teda nagu laps kummipalli allapoole.

Tüki aega sammus Heilo kullas säravat kallast mööda edasi tagasi ja otsis abinôusid jôest ülepääsmiseks, mille teisel kaldal algas elavate teemandite maailm.

Kaua ta ei môelnud, vaid asus ehitama tugevat lootsikut. See valmis ta käes imeruttu. Valminud lootsiku katsus ta hoolega järele ja tôukas selle siis jôkke. Kohe samal hetkel kiskus tugev veevool lootsiku enese vôimusse: tôstis teda üles ja viskas alla. Enne kui Heilo sai midagi ettevôtta, oli lootsik ta silmist veenelusse kadunud.

Nüüd ehitas ta tugeva parve ja tôukas ka selle vette. Aga sama lugu kordus sellegagi: vool kiskus ka parve enesesse.

Alles nüüd märkas ta, et jôel olid môned iseäralised omadused. Ta tôi kaugemalt kaljupanke, lähedalt suuri kullakampe, siis veel puutükke ja -laaste, heitis nad kôik üksiuklt jôkke: kôik nad vajusid kiiresti pôhja, ainult kerge puulaast tantsis veidi vooluga kaasa ja vajus siis nagu rauatükk pôhja.

Öidpäevi töötas Heilo vahetpidamata. Aga kôik ta vaev, katsed ja väljamôeldused äppardusid: ülepääsmatus jäi vôitjaks.

Ta tundis ainult, et see vahetpidamata töötamine tas aina kasvatas jôudu, püsivust ja osavust, mis vôidu saavutamiseks olid möödapääsmata vajalised.

Nüüd murdis Heilo kuldkaldast kullapanke ja tôi neid määratu hulga jôe ääre kokku. Ta sulatas nad üheks määratu pikaks talaks, mille keskele kinnitas käsipuu. Tala esimene ots oli ôige peenikene, kuna mandripoolne muutus üha jämedamaks ja tugevaks.

See töö, mis nôudis vaeva, higi ja aega, sai ühel hommikul valmis. Ta ei tahtnud puhatagi, vaid tôukas tala hiigla jôuga edasi jôele teise kalda suunas. Imelikuna tundus Heilole, et tala ots keskjôge nagu tihedasse uttu nägematult ära kadus. Küll töötas ta, aga kôik oli asjata. Keskjôest kaugemale tala nagu ei ulatunud. Nagu nägemata vôim sulatas sel ikka tüki maha.

„Karasta oma tööd oma igaviku hingega," kuulis Heilo hüüde teiselt kaldalt.

Imestades juhtis ta oma vaate üle jôe ja nägi sääl selges ôhus seisva neitsi kuju, mis ühtelugu lähenes, seejuures aga udusemaks muutus, kuni ta silmist kadus.

Nüüd võttis Heilo kokku kõik hingelised ja ihulised jõutagavarad, võidis ja immutas nendega kogu tala läbi ja läbi. Siis koondas ta need kõik talale ja tõukas selle säärase hooga edasi, et isegi kohkus selle võimise üle, millega ta valitses raske tala nagu laastu üle.

Teiselt kaldalt kostis raske raksatus. Heilo heitis pilgu sinna. Kohe vabastas ta käed tala küljest ja ajas enese sirgu. Ta ei imestanud ega hõisanud rõõmujoovastuses, olgugi et selleks oli põhjust küllalt, sest oli ta ju esimene, kes oli suutnud koledast jõest ühendatava tala üle ehitada, mida tehnika — hoolimata oma hiigla võimistest, polnud siiamaani veel suutnud teha. Nüüd tahtis ta veel tala otsa kinnistada, aga see osutus ilmaaegseks, sest tala ots oli kuldkaldaga nagu joodetud ühte ega tarvitsenud enam mingisugust kinnistust.

Hoolimata sellest hiigla pingutusest, ei tunnud Heilo sugugi väsimust. Kordaminek oli võimsam väsimusest. Seni oli ilm seisnud ilus ja selge, taevas ilma igasuguse pilveta. Aga nüüd, kus ta tahtis astuda üleminemiseks talale, tõusis järsk, äge tuulepuhang, mis mõne minuti jooksul muutus hirmsaimaks maruks. Nüüd

ulus ja undas igas kohas. Suured kalju- ja kullapangad tôusid kui paklakoonlad ôhku, kus vuhisesid ja vilistasid hirmsas vihas — ei tea kelle pääle ja mille üle. Kümnedtuhanded piksenooled tabasid ainult sillatala, nagu tahtes seda purustada, aga kuldtala ei paindunud pôrmugi nende jôudude ees. See jäi terveks ja liikumatuna püsima.

Enne kui Heilo ôieti arugi sai tormi hirmsast hävitamisvihast, vaikis see veel järsemalt kui oli alanud. Ühes tormi vaikimisega olid ka pilved kadunud. Kuna haruldaselt selge päike paistis ôrn-helesinises taevavôlvis ja pidas sônadeta ülistavat kônet kôikvôimsast elust. Seda môistis Heilo ja hüüdis: „päike, päike — sa kôigi töötajate igavene ôpetaja! Ainult tööst jood sa ônne — ainult tööga kroonid sa enese! Vôta vastu ôpilaselt uhke teade: „olen töötanud ja töötan!““

Heilo hääl kôlas nii tugevalt ja ülevalt, et päike vastuseks teda puistas üle lugematute säravate kiirtekimpudega.

Nüüd vôttis ta maast roostetanud môôga ja sammus kaldast eemale, kus kasvasid kasteheinad teiste ôitega segamini. Korjas ja kogus

neist lillekimbu, mille imeilusad värvid jätsid varju vikerkaare omad. Ta läks tagasi kaldale, astus julgelt sillale, et sammuda üle esimesena jôest millest polnud veel ükski elav hing üle pääsnud. Aga mida enam ta edasi sammus, seda laiemaks muutus jôgi. Oli ta aga jôudnud jôe keskkohale, siis alles sai ta aru, kui raskelt vôivad inimese meeled eksitada inimest. Kaldalt vaatades oli paistnud jôgi päris kitsana, aga nüüd osutus see kilomeetrite laiuseks, ja seepärast oligi ta pidanud tala ehitust järjest pikendama ja pikendama.

Aga mida rohkem Heilo vaatas jôele, seda imelikumaks muutus see. Ôieti polnudki see jôgi, vaid mingisugune määratu vool määratu jôuetu vedelik, mis allapoole voolas, peatumatult kuhugi poole vajus.

Jôe keskkohal jäi Heilo seda valguvat voolu teraselt silmitsema, mis muutus ikka imelikumaks ja imelikumaks: suured mandritükid ühes väljade, metsade, jôgede, järvede ja meredega; purustatud maailmatükid, isegi terved maailmad, ühes elu ja surma saadustega; üksikud isikud, kogu rahvad ja riigid, kôik vajusid lakkamatult ikka alla ja allapoole.

Kas olid nad ise roninud vôi oli neid mingisugune tundmatu jôud heitnud kuhugi kôrguse tippu, kust nüüd allapoole tagasi vajusid, et siis sääl oodata uut tôusu vôi muutuda mullaks, millest vôrsub elu uuem ja vôimsam endisest. Vôi oli see üleliigne ballast, mida kôrgemalle tôusev elu enesest maha raputas! Vastust polnud tal aega otsida, sest voolus olid veel voolud, mis köitsid kogu ta tähelepanu.

Aga mida rohkem Heilo vaatles, seda enam hakkas ta üksikasju nägema. Oma imestuseks pani ta tähele inimkujusid, kes liikusid vastuvoolu ülespoole. Ta hakkas neid teraselt silmitsema ja tundis oma suureks rôômuks, et esimene ülespoolemineja ei olnud muu keegi kui vana Vanemuine ise: pikad hôbedased juuksed langesid vôrgusarnaselt ja väga peenis palmitsusis ta ôlule ja seljale, kuna hôbedane habe lebas ta rinnal liikumatult nagu lumeroos mäekülge kaljul. Üle oli tal mäehôbedast koetud pikk mantel. See oli samuti hôbedast punutud vööga kinniseotud, mille otsad rippusid paremal pool. Ta hôbetallalisi kingi hoidis hôbedast pael jalas. Iga aste juures välgatasid need tallad mustas vajuvas voolus nagu tähed

sügisöö mustal taeval. Vasakul rinnal kandis ta oma soo pisarate märki, mis igal ta liigutusel heitis enesest punaseid kiiri maailmaruumi kaugusse. Vasakus käes oli tal merevaigust hôbekeelne kannel, kuna teises hoidis ta oma soo- ja tôuelu, töö ja ônne hôbedast valitsuskeppi, millele olid joonistatud nelja aastaaja iseloomustavamad omadused, ühes öö ja päeva, maa ja taevaga. Kuhu poole selle kepi pää pöördus, sääl hakkas kohe midagi liikuma. Elu hakkas sääl tärkama, ônn idanema. Ta ise aga sammus kindlalt ja peatamata ülespoole. Ta palgel ei peegeldunud ei ühtki jälge rôômust, naerust, edevusest ega kurvastusest. Sääl vaid elas ja säras ainult kôrgeim igavikumôte, mida ainult kôrgeim ja puhtaim inimene suudab kanda muutmata ja puhtalt.

Vanemuisele järgnes natuke maad tagapoolt Ilmarine. Umbes keskealine täis tugevat rammu ja loovaid töömôtteid ja ideaale mees. Ta lôi haamriga igale esile tungivale kaljule nii osavasti, et kaljust sômeraks purunemise asemel sündisid läikivaks lihvitud müürikivid ja kandesambad, mis vôisid julgesti taluda tulevikku lôpmatuseni. Ilmarine ja haamer olid kaks lahutamatut osa.

Neile järgnes Kalev ja Linda ühes oma tütarde ja pogadega. Järjekindlasti puistasid nad perekunna elu, ônne ja armastuse kôrgeimaid môisteid nii ühele kui teisele poole voolusse, kuhu jäid liikumatult nagu kinnistähed helendama, vist järgnevaile pôlvile elusügavuste kergemaks môistmiseks.

Otse keset voolu sammusid jällegi kolm meest vastuvoolu. Järsku pöörsid nad oma palge paremalle poole ja Heilo tundis neis ära Lönnroti, Fählmanni ja Kreutzwaldi. Nad kiskusid minevikust säravaid kalliskive ja heitsid neid oma rahva tuleviku teele igavesiks tähiseiks.

Nendele järgnes üksikuna Aleksis Kivi. Ta pigistas ôhku peosse ja katsus seda säält alla neelda. Tal oli kibe näig, mida katsus kustutada jumala ôhuga. Aga nägematu inimese nähtavad käed kiskusid talt ära sellegi. Kuid ta ei lasknud ennast siiski eksitada, vaid sammus paenutamatult ülespoole.

Nüüd ilmus tôsisel näol ja kindlal käigul Gustav Suits. See mineviku, oleviku ja tuleviku salamôtete ja salakirjade môistja. Kus keegi enam midagi ei näinud, sääl nägi ta veel

koguni uusi maailmu, ja uusi sihte. Määratumad kaljumäed, hiigla maailmavoolud, isegi tibatillukesed liivaterad — kôik andsid oma tôsielu salakirjad temale. Ta muutis need kôigile loetavaiks ja säädis nad nähtavale kohale üles igaühele lugemiseks ja môstmiseks.

Temast veidi maad eemal sammus Johannes Piiper, see looduse saladuste suur ilunägija. Maailmas ja taevalaotuses, igas kivikillukeses ja mullaraasukeses nägi ta ilu, mis jäi nägematuks teistele. Ometi sageli jäi ta seisatama, raputas pääd ja sammus edasi. Nähtavasti ei näinud ta ses määratumas allapoole vajuvas voolus mingisugust ilu, vaid otse selle vastandit, mis sundis teda vastikuse tundes pääd raputama. Vahel peatas ta mône kiviriigi liikme juures ja silmitses seda teravasti, samas luges kivindust aastamiljonite ajalugu nagu kirjutatud ja trükitud raamatus. Seejuures ta sagedasti tabas tundmatuid kohti looduse kirjutatud ajaloos, klassifitseeris ja teatas siis neist uusist asjust ja môisteist, mis oli ta leidnud säält, kus kôik teised olid tüjalt üle läinud.

Vähemaad temast eemal sammus Aino Kallaski ülespoole. Ta oli oma hinge ehtinud paljude

tôelikkude inimsoo vaimuilma vôimsate ôhetega. Nähtavasti pidas ta inimhinge, kallimate ja ilusamate ehete hulgast väärikaimaks ja ülivaimaks.

Maailma kôige uhkema pildi pakkus Hiesalu perekund, kus isa ja ema ühes nelja poja ja kolme tütrega ülespoole sammusid ja temantidega ilustatud kuldpaeldega vedasid oma isamaa suurt kontineti eneste järele. Ja selle kôike äravôitva kôrgeima töö ning ta tôekspidamise juures ei julenud ükski raskus neid eksitada. Määratumad allapoole vajuvad inimeste hulgad, vôimsad porivoolud, hiigla kaljumägestikud ja rasked merevee massid pöörasid endid kôrkôrvale ja andsid tee vabaks ülespoole minejaile, isamaad kaasa viivale perekonnale.

Samas aga sündis eriskummaline sündmus: keegi vanake tormas suure vooluga kaasa, nagu oleks ta tahtnud seda vôita vôi jôuda sellest mööda. Ta peatas järsku ja lôi jalaga vajuvasse porri nii, et poripilv ümberringi laiali lendas. Pöördus siis ümber ja hakkas vastuvoolu sammuma. Ümberpöördumise juures tundis Heilo temas hiinlase Lau-Tse.

Temale järgnes Kungfutse, kes korraldas ja ôpetas kuidas edasi korraldada.

Natuke eemal sammus Buddha, jagades ja puistates ôpetusi, mis pidi lihaliku inimese tegema inimeseks.

Keset vägevat voolu sammus türklane Ahmed Hikmet uhkelt ja kindlalt, heites pisaraid ühe ja naeratusi teise käega nii ühele kui teiselepoole.

Temast eemal sammus türgitar Halide Edib Hanym. Ta hävitas vajuvais inimesis olevaid madalusi, nii et need jäid elutumalt maha.

Aga sääl sammus siira-viira üks haruldane naine ülespoole. Ta peatas sagedasti ja jutustas midagi vajujaile, nii et need jäid imestuses kuulama. Järsku hüüdis ta kaugusse kajaval häälel: „jutustage! jutustage! kuni inimkund kuulates unustab kôik oma roimad, alatused ja madalused! kuni inimene muutub tôesti inimeseks! Jutustage!“ Samas pöördus ta natuke ümber ja Heilo tundis tas ära idamaa naise Šeheršad'i.

Ka Dante tungis ülespoole, kusjuures tômbas alaliselt piire taeva ja pôrgu vahele. Vôttis siis maapäälses madaluses elava neitsi ja tôstis ta taevastesse.

Ennäe John Ruskin'gi sammus vastuvoolu

ja katsus teha vajuvalle selgeks, et see allapoole voolamine pole sugugi õige. Aga keegi ei kuulanud ega pannud ta juttu tähele. Vajujail oli kiire ja kärmesti tormasid nad Ruskinist mööda, ikka pärivoolu ja pärivoolu.

Ka taanlane Georg Brandes sammus ülespoole. Vahetevahel tegi ta porikihtidest läbi" lôikeid ja teatas leitud tagajärgedest, millest aga vajuvad väljagi ei teinud.

Nende ees, keskel ja taga sammus igast maailma rahvusest mehi, naisi ja terveid perekundi, kes kôik ruttasid vastuvoolu ülespoole. Nad ei peatunud ega pööranud iialgi tagasi.

Sääl tuli aga süngenägune hullumeelne ennustaja Juhan Liiv. Ta sammus üles aegamööda. Korraga jäi ta seisma ja hüüdis maailma tungival häälel: „kôik ülespoole minejad on kôrgemat tôugu, on jumalate sugu!“ Ta vaikis ja sammus edasi.

Heilo liigutas ja tahtis edasi minna, kui korraga märkas, et oli ainult tähelepannud ülespooleminejaid, kuna igasugused määratumad hulgad, kes allapocle vajusid, oli ta jätnud kahe silma vahele. Ühed inimparved ja asjad liikusid ja vajusid aeglasemalt, teised kiiremini.

Kogu seda vajumist saatsid alalised rüselemised, kisklemised, sôimlemised ja kakeluslahingud — ühesônaga — kôik maailma „kisad-kärad“ oma lôpmatuis mitmekesidusis.

Heilo imestus kasvas veelgi kui nägi, et ülespooleminejail ei olnud ühtegi juhti vôi eestvedajat. Igaüks neist oli iseenese juht. Aga allapoole vajujail inimparvedel olid igal suuremal kui ka väikesel salgal omad kroonitud ja kroonimata juhid. Neil oli veel abilisteks lugematu hulk väiksemaid juhte. Leidus isegi salku, kus juhte oli rohkem kui juhitatavaid. Nähtavasti ei suutnud vajujad, isegi vajumises endid juhtida.

Iseäranis öudne oli näha, kuidas kôik see vajuv liikumine sündis käskudest kokku säetud seaduste järele. Kui keegi ei suutnud sääduse järele liikuda, siis kargasid seaduse aseainedinimkäed sellele kallale ja hakkasid teda sääduse rikkumise eest, sääduse teel ja käsul nuuditama vôi sääduse termiini järele — karistama. Paljud nôrkesid ega suutnud sääduste järele vajuda, neile anti samuti sääduslikul teel sääduslikku jôurohtu — nuuti. Môned hakkasid vastu säädusepärasele vajumisele, neid nabiti kinni ja löödi maha sääduse teel, sääduse meelehääks.

Aga imelikuna tundus Heilole, et need surnukehad jäid lamama ega vajunud enam pärivoolu ega liikunud ka ülespoole. Nad olid jõudnud ülespoole mineku ja allapoole vajuvuse rajale.

Veidikese aja järele kihutas suur rahvakogu kiiresti allapoole, kusjuures valitses päris hauavaikus. Järsku kajasid hüüded: „mäss! mäss!" Need, keda hüüti mässajaiks, andsid uued suusõnalised seadused, mille järele kuulutati endised säädused ja sääduseandjad tühjaks ja mässajaiks, keda siis samuti kinni nabiti ja maha löödi. Aga need laibad ei jäänud seisma, vaid vajusid suurte virnadena allapoole ühes vajuva vooluga, nagu voolu hirmutuseks, millest aga hirmutatavad vähematki välja ei teinud.

Samas aga köitis Heilo tähelepanu iseäraline kiire porivool, mille allapoole vajuval ninal asus salkkund inimesi, kes kõik liikusid ja liigutasid, kõnelesid ja hõiskasid ainult reeglite järele, kui juhtus, et mõni neist tegi ebareeglipärase liigutuse, siis hüüti nagu ühest suust: „tõbras, loom, harimatu, rumal!" Järsku tõusis, ei mitte millestki äge kakelus: löödi, hammustati ja loobiti üksteist poriga. Kui mõni üles-

poole mineja juhtus neist lähedalt mööda minema, siis sôimati ja teotati tedagi väga peenelt ja allapoole vajuva kultuuri nôude kohaselt Viimaks kôlas hüüe: „meie juhime tôusvat voolu!“ Nähtavasti olid nad kindlad, et nende allapoole vajumine on ülespoole minejate esiots. Heilo pööras näo kôrvale ja môtles eneses: „käituvad nagu kriitikud.“ Ta heitis uuesti pilgu neile ja tundiski neis mône omaaegse kriitiku, kes vooluga vôimsalt kaasa purjetas. „Ah, las lähevad,“ hüüdis ta: „küll see vajumine neid katab ja hirmsate jälgedega matab!“

Heilo tahtis edasi minna, kuid silmas oma puusal môôka, seda vanamaailma inetust, mida ta ei tahtnud üle jôe viia — see oli talle äärmiselt vastik. Samas aga silmas allapoole vajuvat, pulbisevat porivoolu. Ta ei kôhelnud kaua, vaid haaras môôga pihku ja virutas selle kôigest jôust porivoolusse, kuhu langes niisuure hooga, et porisammas kôrgele üles tôusis. Heilo ei imestanudki, kui porivool jäi seisma, mis kohe siitsäält lôi roheldama. Ja seda ka ôigusega, sest kôik elu tarvitab püsivat ja kindlat pôhja, ilma milleta on kôik määratud kadule.

Kôik see allapoole vajumine ja voolamine

muutus Heilole nii vastikuks, et ta otse joostes üle viimasepoole silla läks, ja ka teiselepoole jôekaldale välja jôudiski.

Kaldalt heitis ta veel kord pilgu tagasi jôele ja nägi oma imestuseks hulga ülejôe ehitatud sildu, mis kôik tarvitamata seisid, sest nähtavasti pidi igaüks, kes sellest koledast jôest tahtis üle pääseda, ise ka ülepääsmiseks silla ehitama, sest teise ehitatud sillast keegi üle minna ei saanud. Ka Heilo ehitatud sild jäi tühjalt teiste sildade hulka seisma.

Nüüd oli Heilo kindel, et ta polnud esimene jôest ületulija ega jää ka viimseks, vaid kindlasti leiab eest elavaid suursugu inimesi. Ta oli tüki maad edasi sammunud kui imelik aavistus valdas teda. Ta jäi seisma ja pööris oma vaate taas jôele. Nüüd tabas teda päris hämming: endine määratu suur Valuala jôgi oli kadunud ja selle asemel voolas harilik väikepoolne jôgi, mis isegi näis talle nagu tuttav olevat, ainult nimi ei tulnud kuidagi meele.

Järsku arvas ta kuulvat tasast nuuksumist, tasast nuttu, mille sekka kuulis oma nime nôrku hüüatusi. „Kas ka elavate teemantide maal on hädi ja viletsusi!“ hüüdis ta imestaval

häälel, ja jäi siis nagu vastust oodates kuulatama.

Nutt ja nuuksumine hääbus, selle asemel kostsid ta kõrvu tasased sammud. Heilo hakkas kuuldud sammude suunas astuma. Mida kaugemalle ta jõest sammus, seda enam muutus maastik talle tuttavaks. „Ei, ei!“ hüüdis ta.“ See ei või olla, ma näen avasilmi velvi!“ Ta tundis ära Võhandu jõe ja jõeäärse lapsepõlve leelula, Tamula talu heinamaa.

„Mis!“ suutis ta hüüda, sest uus üllatus tabas teda. Üks naisterahvas jooksis talle vastu suure rutuga, nii et loorid ja lilled ta ümber lehvisid ja mänglesid. Mõni samm Heilost jäi ta seisma ja hüüdis: „elav teemant on jõudnud elavate teemantide maale; elav teemant on leidnud iseenese kui elava teemandi; elav teemant on jõudnud tagasi elavate teemantide kaevandusse!“

Siis hõiskas see naisterahvas nii et taevavõlv vastu kajas:

„Heilo! sa elavate teemantide teemant!“

„Elina! sa elav teemantlik naine!“ hüüdis Heilo võimsalt.

Siis tormasid mõlemad laialikäsi teineteisele

vastu, rinnale, kaenlasse, millejuures mineviku õnnetuse ja oleviku õnne pisaraid, leinaohked ja rõõmu hõisked, segunesid ja sulasid ühiseks eluõnne teemantlikuks aluseks. Nende kehalised ja vaimlised käed punusid ja palmisid teineteise keha ja vaimu ümber nii tugeva jõuga, mis isegi kõvem igavikust.

Kui nad olid teineteist kallistanud, õrnastánud, jumaldanud ja lilledega ülepuistanud, siis võtsid nad uuesti teineteise ümber kinni ja tormasid vägevalt „hurra“ hüüdes Tamula talu poole.

Jõudes Tamula talu lähedalle nägid nad, kuidas rentnik Körendu armetut kõhna hobust jõurikka jõhkrusega roosakas, et jõuda rutemini eemale talust. Õigupoolest oli tal lepingu järele talus veel aega elada üle aasta. Kindlasti oli ta endise peremehe häält kuulnud ja põgenes nüüd paha aimates ja hirmu tundes talust kus seda ja teist.

Heilo ja Elina jõudsid Tamula õue, kus avanes neile õudne pilt:

Rentnik oli pilvisse küündivate uute hoonete ehitamise asemel, kõik endised uhked talu hooned ära lõhkunud ja osad, mis müüa kõl-

basid ümber vahetanud heebra mehe seeklite vastu. Mis neist järele jäänud, nagu lihvitud seinad, oli ta täis tagunud kriipse ja tärkmeid. Nurmil aga kasvas, kôrgele ôhku töusvaid hooneid varjava vilja asemel mitmesugune lopsakas umbrohi, millest väljapaistsid lôhutud ja rikkutud ehituste kurblikult ja kaeblikult taevapoole tôusvad varemed. Marja-, puu- ja juurvilja aiad ühes ilundlaga olid pôhjalikult hävitatud. Mône sônaga: talu seisis täiesti kôrve meelevallas.

Lôhkumises oli Kôrendu ära teeninud tôesti krooni. Algas äge palgehigi nôudev töö. Aastate pärast selsis jälle Tamula talu valmina endisel kujul, ilul ja täiusel kôikide silme all.

Iga ausameelne, ôiglane, kôlbline ja kohustustundeline inimene — elav teemant on siin soovitud ja häämeelega nähtud külaline, kuna autumad, kôlvatumad ja kohustustundetumad isegi siis kui värat lahti on, siia sisse ei pääse.

Kui keegi tahab neid elavaid teemante oma silmaga näha, siis mingu, kas süsimustal sügiskeskööl vôi selgel suve-keskpäeval välja ja vaadaku Vôhandu jôe poole: kui ta on nägija ja kuulja, näeb ta ôrna valguse sammast tae-

vapoole tôusvat ja kuuleb elavate teemantide helisevaid hääli, siis astugu julgesti tähendatud suunas teele.

Aga siiski peab juure lisama: olgugi et kaevandus asub Vôruma Vôhandu jôe lähedal Immatsalu kôrgustikul ja täitsa tôelisel maakera pinnal, on seda küllaltki raske leida, sest et see ajaloolise igivana „Tamula talu“ nime kandev elavate teemantide kaevandus seisab otsekohesel määratumal taeva sügavuse pôhjal.

Samalt autorilt on ilmunud ja müügil:

„Mürgistatud inimkonnas“

novellid.

Selle raamatu ilmumise puhul kirjutab GUSTAV SUITS „Postimehes“ nr. 349 — 1925. a.:

„Tagasi oma tôu „kuninglikku môtteilma“ kutsub ühe tundmata debüttandi jôulueelne teos. See on Villem Raidla proosateos „Mürgistatud inimkonnas“, 131 lhk. Rida olevikus ja minevikus mängivaid kujutlusi vôlur Aare unenäolise proloogiga: „Tagasi oma liha, vere, hinge, usu ja jumalate juure . . . Tagasi inimese juure . . . Vabastage ennast sissehingatud, sissejoodud, sissesöödud ja sissekasvatatud Euroopa môtteilma mürgist!“

Ehk küll prosaist ja algaja, hellitab Villem Raidla salapärast, ôrna ja seega ônnetumat tôutundmust. Raidla esisündinud teoses on

armastus suureks joobumuseks ilma viinata. Viina maitstes ja tubakat suitsetades langevad ta uhketegi tôukujude väärtomadused otse kollitava moraalirabanduse all kokku. Kôik inimlik moondub selles petlikus joobumuses virilaks ja madalaks, kôik loomulik on määratud süngele kadumisele ja surmale! Aga eluvalesid ja paharetilikke veetlusi pôlgava pruutpaari huuled ühinevad igaveseks armastuseks ja hukkaminematuks ustavuseks nii siin ilmas kui sealpool eluläve. Seda suurtsugu armastust ja tôuromantilist inimsust pooldades vägivaldse Lääne rüütli vastu läheb vaene teotüdruk Maali surma ja ta ustav tasujapeigmees vaibub nôdrameelsusse („Tulev sa tasud!"). Aga oma siiraviiralistel jalarännakuil kohtab jutustaja ausa ja ôiglase korisevat hädahäält äraneetud tôu ja ülekohtuste inimeste üle praeguses läänemoelises politseiriigis („Needus").

Olen tähistanud ainult paari joont Raidla esikteose unielu ja tôsielu vahel erendavaist kujutlussisaldustest. Nimetatagu selle kogu esimest udust allegooriat jampsiks. Aga loetagu edasi: „Saladuslik nôupidamine", „Tulev, sa tasud", „Needus". Need haaravad lugejat

oma küllalt selginud nägemuspiltide ja algupäraste môttekäikudega".

Pääle selle on arvustusi avaldanud „Postimehes" A. Jürgenstein, „Päevalehes" K. Ehrmann ja Ed. Hubel, „Kajas" B. Linde jm.

Hind 150 senti.

Hind 3 krooni
Ilukõites 4 krooni